

5
2015
(141)

НАД БУТОМ І НАРВОЮ

Cena 6,00 zł
(VAT=5%)

PL ISSN 1230-2759 Nr Indeksu 367214

ЗМІСТ ★ SPIS TREŚCI

o. М. Бендза, <i>Свобода – Божий дар</i> людині й народам!	2	M. Roszczenko, <i>Kto jest kim</i> i kto kogo „nie lubi”? (Próba zaocznej dyskusji z rosyjskimi ukrajinofobami)	25
Л. Лабович, <i>У Білостоці – слово за молоддю</i>	3	О. Колянчук, <i>Наддніпрянці</i> в Народному домі у Перемишлі	30
ЕТ, <i>«Ранок» над Балтійським морем</i>	4	О. Антонович, <i>Андрій Андрейчин –</i> львівський літограф, що з Лемківщини пішки по науку до Києва ходив	34
О. Купріянович, <i>«Василівка»</i> як знак збереження української культури на Південному Підляшші	5	Ю. Гаврилюк, <i>З «Хронологіону»</i>	40
А. Парфінюк, <i>«Джерела» – нові формули</i> та давні традиції	7	А. Kulgawczuk, <i>Kilka wspomnień okrucichów</i>	41
Я.Т., <i>Панахида у 71-ї роковини трагедії Сагрина</i>	9	І. Кирилюк, <i>З циклу «Зелений сполин»</i>	43
(іл), <i>Ікона свв. Мучеників Холмських</i> і Підляських у люблінській церкві	9	Л. Лабович, <i>З хроніки подій на Підляшші</i>	44
<i>Ро „bieżeństwo” przyszło pytanie – kim jesteśmy?</i> Rozmowa z prof. Włodzimierzem Pawluczukiem	11		
М. Корнилович, <i>Біженська трагедія</i> Холмищини й Підляшши	13		
<i>Указ Президента України</i> «Про відзначення 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського»	18		
Ю. Гаврилюк, <i>У Холмі – говорять про Данила,</i> пора почати й про Михайла	19		
L. Łabowicz, <i>Dialekty podlaskie</i> na tle kształtowania się języka ukraińskiego (Morfologia, cz. IV, Przymiotnik)	23		

НАША ОБКЛАДКА

Стор. I, III-IV: Осіннє Підляшшя під теплим сонцем вересня й жовтня.

Стор. II: Виконана Володимиром Наум'юком капличка в честь св. Володимира Великого, про яку ми згадували у попередньому числі нашого часопису, вже стоїть у Загороді в Козликах над Нарвою.

Фото Ю. Гаврилюка.

Український часопис Підляшшя „Над Бугом і Нарвою”

Видавець: Союз українців Підляшшя
ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

*Зреалізовано завдяки дотації Міністра адміністрації
і цифризації.*

Редакція: Андрій Давидюк, Юрій Гаврилюк (головний редактор), Андрій Єкатеринчук, Іван Кирилюк, Христина Костевич, Людмила Лабович, Кароліна Хмур. **Співпрацівники редакції:** Ігор Вереміюк, Микола Рощенко, Славомир Савчук, Леокадія Саєвич, Мирослав Степанюк, Єлизавета Томчук, Олена Чабан.

Не всі думки висловлені на сторінках нашого часопису віддзеркалюють погляди редакції. Не замовлених матеріалів не повертаємо. Редакція залишає за собою право редагувати, скорочувати тексти та змінювати заголовки. За зміст поміщених реклам та оголошень редакція не відповідає.

Річна передплата на території Польщі коштує 50,00 zł. Річна передплата з-за кордону – рівновартість 35 доларів США (звичайною поштою) або 50 доларів США (депутською поштою). Банк рахунок видавця: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Друк: Andare. Studio Grafiki i Reklamy, ul. Senatorska 40/91, 00-95 Warszawa. Nakład: 1600 egz.

Ukraińskie pismo Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”

Wydawca: Związek Ukraińców Podlasia
ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

*Zrealizowano dzięki dotacji Ministra Administracji
i Cyfryzacji.*

Redakcja: Andrzej Dawidziuk, Jurij Hawryluk (Jerzy Gawryluk – red. nac.), Andrzej Jekaterynczuk, Jan Kiryziuk, Krystyna Kościwicz, Ludmiła Łabowicz, Karolina Chmur. **Współpracownicy redakcji:** Helena Czaban, Mikołaj Roszczenko, Leokadia Sajewicz, Sławomir Sawczuk, Mirosław Stepaniuk, Elżbieta Tomczuk, Ihor Weremijuk.

Nie wszystkie opinie wyrażone na łamach naszego czasopisma wyrażają poglądy redakcji. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca i zastrzega sobie prawo ich redagowania, skracania oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść zamieszczonych reklam i ogłoszeń.

Roczna prenumerata krajowa kosztuje 50.00 zł (w przypadku prenumeraty za okres krótszy ilość numerów należy pomnożyć przez 8.50 zł). Roczna prenumerata zagraniczna – równowartość 35 USD (poczta zwykła) lub 50 USD (poczta lotnicza). Rachunek bankowy: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Свобода – Божий дар людині й народам!

Проповідь у православній церкві на Волі у Варшаві під час Богослужіння з нагоди 24 роковин проголошення Незалежності України, з благословенства Блаженнішого Митрополита Сави.

Ми сьогодні святкуємо 24-ту річницю проголошення Незалежності України. Це є день, щоб пережити цінність дару свободи і соборності нашої держави. Але саме цього року святкування незалежності – болоче і ороплене кров'ю. Адже ми щойно спробували, яка є ціна свободи. Після подій на Майдані і жертв Небесної сотні чи навіть і декількох сотень, яких ми молитовно вже згадували тут на Свято матері, кров молодих патріотів і надалі зростає український чернозем. Щодня падають хлопці, захищаючи право свободи свого народу.

Я не знаю, як Ви сприймаєте Слово Боже, яке проголошується на кожній Літургії. Для мене воно завжди живе і кожного разу по-новому актуальне. Саме сьогодні ми слухали читання з дев'ятої глави листа Апостола Павла до Коринтян, коли Апостол захищає власне право на свободу, запитуючи себе: «Хіба я не вільний?... Хіба я не Апостол?... Хіба я не маю право?... (Пор 1 Кор 9, 1-6).

Тож це питання Апостола Павла сьогодні для нас дуже живе і актуальне. Чи також і ми не можемо сказати: «Хіба ми не народ? Хіба ми не маємо право на свободу? Хіба ми не маємо право мати свою державу?». Безперечно маємо! Жодний народ, жодний ворог не може мати жодного приводу це право нам забрати. Свобода – це Божий дар! Свобода – це природне право людини, це право народів!

З іншого боку, якщо я користуюся даром свободи, то цим самим я маю обов'язок шанувати дар свободи іншого. Право на свободу не означає закриття у собі, у своєму самолюбстві, у своїй національності. Право на свободу іде у парі зі спілкуванням з іншими народами, обміном і діленням багатством природи, культурними здобутками, талантами своїх синів і дочок. Закритий народ ніколи не зможе бути по правді щасливий. Залізні заслони, берлінські чи будь-які мури не роблять народи щасливими.

Але вже вкотре знову і знову наше право на свободу нам хтось пробує заперечити. Знову сусідня держава нехтує нашим правом на цілісність України і робить це насильством із зовні. Тому ми маємо право себе захищати. Не тільки право, але обов'язок. І від цього обов'язку не можемо втікати; не можемо бути дезертирами, якщо ми любимо свій народ.

Кров, що проливається за свободу і незалежність України, вона те тільки скріплює державу і національну свідомість, але стає також стимулом для майбутніх поколінь, щоб дбати про свій суверенітет.

Тому-то перед цими героями, що віддавали і віддають своє життя за Незалежність і цілісність своєї Батьківщини, ми схилиємо свої голови. Вони насправді є нескорені герої, які дарують нам життя й майбутність. Тому кров, що проливається в Україні, є також нашою кров'ю.

Закінчення на 32 стор.

У Білостоці зустрілися члени місцевого відділу Союзу українців Підляшшя з метою обрання нової головної управи та обговорення проблем пов'язаних з розвитком української освітньо-культурної діяльності. Звітно-виборчі збори відділу пройшли 1 вересня у Центрі співпраці громадських організацій та згуртували в основному молодих активістів. Саме молоді українці знайшлися в головній управі відділу. Головою став Лука Бадовець, скарбником Анна Качук та секретарем Маріуш Михальчук.

У Білостоці – слово за молоддю

Коли чотири роки тому кермо Білостоцького відділу Союзу українців Підляшшя переймали молоді люди, це надихало оптимізмом на активізацію та пошуків у культурному плані. Початковий ентузіазм приніс свої наслідки – ширшу інтеграцію білостоцьких українців та ініціативи, які були нерідко спільними ідеями молодого і середнього поколінь. У Центрі співпраці громадських організацій проходили заняття української мови для дорослих, організовано зустрічі, напр. з українським депутатом Мироном Сичем, Петром Тимою, головою Об'єднання українці у Польщі, урядовцями з України тощо, окрім того білостоцькі активісти стали організувати виїзди в Україну на День Незалежності. Відродилася також традиція новорічних маланок та українських концертів. На жаль, все виявилось короточасним: заняття української мови закінчилися після двох років, не вистачило ентузіазму для проведення українських заходів, у тому числі маланок, а виїзди в Україну зупинила російсько-українська війна.

Проте, українське життя в Білостоці ішло своїм темпом: у Радіо Ортодоксія молодь надалі вела програми українською мовою «Українське слово», проходила білостоцька частина Фестивалю української культури на Підляшші «Підляська осінь», відбувалися заняття української мови в Комплексі громадських шкіл ім. св. Кирила і Методія та в міжшкільному пункті навчання при Публічній гімназії № 2, окрім того вчителі та учні тих пунктів організували вечори українських колядок та інші концерти. У 2013 році з ініціативи батьків та при допомозі білостоцького відділу вдалося зорганізувати заняття української мови для дітей дошкільного віку, які проходять зараз у двох міжсадкових групах при Самоврядному інтеграційному садку № 26. Згуртувалася також молодь:

– При відділі повстав новий ансамбль «Добриня» – підсумовував останні роки Петро Осташевський, дотеперішній заступник голови відділу. –

Він має вже свої нагороди, між іншими і місце на конкурсі «З підляської криниці» і виступає не тільки на Підляшші, але також в інших частинах Польщі.

Можна сказати, що «Добриня» є зараз візиткою українського середовища Білостока. Високий музичний рівень – не єдина її перевага. Важливе й те, що це група, довкола якої гуртується найбільш активна підляська молодь, що живе зараз у Білостоці. Нічого й дивно, що саме учасники «Добрини» стали кандидатами до нової управи:

– Маємо трьох кандидатів до головної управи Білостоцького відділу Союзу українців Підляшшя – говорив під час зборів Петро Осташевський. – Голова Лука Бадовець, скарбник Анна Качук та секретар Маріуш Михальчук. Прошу всіх голосувати за, проти або утриматися від голосування.

Представлені кандидати були позитивно прийняті членами відділу та найближчі чотири роки саме вони визначатимуть напрямку культурної активності відділу.

– Дякую за обрання – говорив після голосування Лука Бадовець. – Маю надію, що наша діяльність і співпраця буде добра протягом чотирьох років.

Новий голова, 28-літній Лука Бадовець, це можна сказати «свіжа кров» українського середовища. Народжений у Білостоці, української говірки на-

вчився від дідусів у селі Микуличі в гм. Милейчиці. Діяч Братства православної молоді, учасник «Добрини» та член Головної ради Союзу українців Підляшшя. До своєї нової функції ставиться дуже серйозно:

– По-перше, хочемо продовжити розвиток шкільництва, допомагати в діяльності міжсадкового і міжшкільного пунктів навчання. По-друге, йдеться про розвиток культурного життя. Думаємо про зустрічі, виступи, концерти, щоб їх було трохи більше. На жаль, останнім часом в Білостоці мало діється. Може треба відродити традицію українських новорічних маланок, поетичних вечорів присвячених пам'яті Тараса Шевченка, проводити більш масштабні вечори колядок. Хочемо у цьому співпрацювати з пунктами навчання. Окрім того варто розвинути співпрацю з Братством православної молоді. Думаю, що ця організація може допомогти нам, а ми можемо допомогти їй. Така співпраця була б добра для розвитку українського життя, для розвитку української культури в Білостоці, а також на Підляшші.

Новий скарбник відділу – Анна Качук – відома в середовищі. Випускниця педагогіки Університету в Білостоці, співачка, учасниця багатьох ансамблів народного співу, журналістка.

Закінчення на 10 стор.

«Ранок» над Балтійським морем

Канікули це завжди час дуже цікавих поїздок Українського ансамблю пісні і танцю Ранок. Тим разом молоді підляшукі презентували своє мистецтво у Колобжегу. Від 11 по 15 серпня Ранок приймав участь в XXIV Міжнародних зустрічах з фольклором «Інтерфольк». Крім українського Ранку на фестивалі виступали ще ансамблі з Панами, Білорусі, Польщі та Чехії. Протягом цілого тижня ансамбль виступав на різних заходах, які проводились в рамках фестивалю. Був парад вулицями Колобжегу, годинний концерт в амфітеатрі, майстер-класи українських танців, український вечір для всіх учасників фестивалю та заключний гала-концерт на колобжеському пляжі. Наша молодь знайшла також час, щоб відпочити на березі Балтійського моря. Зав'язались нові знайомства, ансамбль здобув нових симпатиків, а додому приїхав з величезним досвідом.

ЕТ

Василь Альбічук – це один з найбільш відомих синів Південного Підляшшя. Своім мистецтвом та прекрасним городом він здобув славу не лише на рідному Підляшші, але й у світі. Саме пам'ять про нього, стала причиною «Василівки» – липневого свята у селі Дубровиця Мала, де народився, жив і помер Василь Альбічук. Воно особливе також тим, що засвідчує живучість місцевої української культури, яку так любив і представником якої був сам Василь Альбічук.

«Василівка» як знак збереження української культури на Південному Підляшші

Василь Альбічук був відомим художником ще при житті, проте мало хто знав його найглибше переконання й почуття. Він вважався одним із найвідоміших народних художників у Польщі, проте здобув і світове визнання. Його улюбленою темою творчості були городи, а зокрема власний город у рідному селі, про який дуже піклувався. Проте В. Альбічук був також поетом, про що багато хто не знав при його житті. Ще й досі здивування викликає, а часом і замовчується, те, що він писав вірші своєю рідною українською мовою, а зміст віршів засвідчував, що автор був українським патріотом і зі смутком спостерігав за зникненням своєї культури на Підляшші...

Цьогорічні урочистості, присвячені пам'яті Василя Альбічука, що відбулися 26 липня 2015 р., були особливими, адже саме цього року випали 20-ті роковини його смерті. Почалися традиційно на місцевому православному цвинтарі, де Василь Альбічук був похоронений. Панахиду над могилою художника совершив архієпископ Люблинський і Холмський Амель у співслужінні духовенства: місцевого настоятеля о. прот. Івана Кулика з Загорова, о. прот. Мартина Гощіка з Білої та о. протодиякона Марка Ващука. Зі словом українською та польською мовою до присутніх звернувся архієпископ Амель. Підкреслив, що пам'ять і слава, якої зазнав В. Альбічук, виникає з цього, що він «був не щоденною людиною – передусім любив гарноту творіння Божого; його квіти, любов до природи, мистецтво його, де він писав картини, по вік вічно буде жити в серцях людей, які його пам'ятають і тих людей, які будуть передавати його спадщину з покоління на

покоління». Архієпископ Амель наголосив також: «то, що Союз українців Підляшшя включився в тоє, щоби разом (...) і з Вами, Дорогі Брати і Сестри, піклуватися цією пам'яттю – це велика і свята справа».

Після панахиди урочистості перенесли до місцевої сільської світлиці, де поміщено дошку і зал пам'яті про Василя Альбічука. Біля пропам'ятної дошки зачитано вірші В. Альбічука та урочисто покладено квіти від Союзу українців Підляшшя.

Тоді люди зібралися поруч спорудженої неподалік світлиці сцени. Концерт відкрив привітальний танець Українського ансамблю пісні і танцю «Ранок» з Більська. Прибулих гостей привітали ведучі – Анна Пучко та Ришард Корнелюк. Серед гостей були зокрема: більський староста Ян Чайковський, президент міс-

та Біла Адам Ходзінський, вїт гміни Піщац Каміль Кожуховський, голова Ради цієї гміни Гжегож Панасюк, керівник представництва Маршалківського управління в Білій Анджей Марцінюк, голова Союзу українців Підляшшя д-р Андрій Артем'юк, голова українського товариства «Берегиня» з Берестейщини Віктор Місіюк, настоятель православної парафії в Загорові о. прот. І. Кулик, о. прот. М. Гощік, член Спільної комісії уряду та національних і етнічних меншин та голова Українського товариства д-р Григорій Купріянович.

Ця частина свята почалася виступами офіційних гостей. Як перші на сцену вийшли організатори, зі словом до присутніх звернулися вїт гміни Піщац К. Кожуховський, голова Союзу українців Підляшшя А. Артем'юк та настоятель православної

парафії в Загорві о. прот. І. Кулик. Згодом виступали також Аліція Міронюк-Нікольська з Етнографічного музею у Варшаві та директор Музею Південного Підляшшя в Білій Малгожата Нікольська. Передали вони для залу пам'яті В. Альбічука копію однієї із його картин та публікації про його творчість. Запросили також на виставку картин В. Альбічука в більському музею «Не забуваймо про городи», зазначили, що мешканці Дубровиці-Малої мають безкоштовний вступ на цю виставку.

Концерт був дуже різноманітним. На сцені виступали численні художні ансамблі, були серед них: Український ансамбль пісні і танцю «Ранок» з Більська, ансамбль «Тенча» з Дубровиці-Великої, Маріоля Монах з Гайнівки, Український фольклорний ансамбль «Родина» з Дуб'яжина, ансамбль «Яжембіна» з Заболоття, ансамбль української пісні «Калина» з Берестейщини, ансамбль «Мацеж» з Ортеля Королівського. Під час концерту вірші В. Альбічука читала авторка цих рядків Ольга Купріянович, а Р. Корнелюк наводив цитати висловів В. Альбічука про мистецтво. На закінчення концерту виступив відомий ансамбль «Країна» з Ольштина, який закликав присутніх до танцю.

Варто нагадати, що організаторами десятої вже «Василівки» традиційно були: Союз українців Підляшшя, в'їт гміни Піщац, Православна Парафія свв. апостолів Петра і Павла в Загорві. Відбулася вона завдяки дотації Міністерства адміністрації і цифризації та за фінансової підтримки гміни Піщац. Не могла б вона також відбутися без заангажування і праці людей, які хочуть зберегти пам'ять про Василя Альбічука: мешканців села Дубровиця-Мала, а зокрема Володимира Крата та сім'ї Харитонюків з Білої Підляської.

Особа Василя Альбічука, а зокрема пам'ять про те, що рідною для нього були українська культура та православна традиція, є особливо важливим для збереження української культури на Південному Підляшші. Саме тому «Василівка» має так велике значення і стає символом присутності української традиції на цій території. Добре, що знайшлися люди, які доклали зусиль, щоб відродити пам'ять про свого земляка і врятувати його спадщину.

Ольга КУПРІЯНОВИЧ

«Джерела» – нові формули та давні традиції

Життя кожної людини невід'ємно пов'язане з натуральним ритмом природи. Найкращим цього прикладом були наші предки, котрих праця та відпочинок виникали з пір року. Весною та літом вони тяжко працювали в полі. З черги осінню був час, коли люди робили весілля – повне символічних обрядів, співів і танців. Хоча нові покоління вже забувають ці звичаї, організуються ще такі заходи, метою яких є збереження місцевої культури. Одним із них стали «Джерела» в Черемсі, які пройшли 26 вересня у Гмінному осередку культури.

Концерт народної музики «Джерела» – українські традиції та трансфор-

мації», а раніше «Польсько-українські музичні зустрічі», від кільканадцятих років завершує період літніх заходів організованих Союзом українців Підляшшя. І як неодноразово його назва, так само і міняється сама формула заходу. У поточному році глядачі «Джерел» мали змогу взяти участь у весіллі – одній із найважливіших подій у житті кожної людини. На сцені презентувалися між іншими підляські ансамблі, в репертуарі яких знаходяться весільні обряди.

Елементом, який невідмінно пов'язаний з традиційним весіллям, є коровай – дріжджове тісто, яке випікалося напередодні вінчання. – Хрищо-

на мати мусила його розчинити, а вже вечером, коли всі жінки зберуться, замісити – розкаже Надія Внучко зі співочої групи з Черемхи Села. – *Посередині коровай робили рожжичку, навколо плітється косу. Коли вже вичеться, вбиралі його шпарагусом або папроткою – додає. Хоч публіка в Черемсі відразу мала змогу його попробувати, гості традиційного весілля мусили трохи пождати. – Коли приїжджали з вінчання, коровай виносили. Маршолок з ним танцював і питався, що зробити – чи для людей розділити, чи до комори поставити. Всі відповідали, щоб коровай його всім гостям – розповідає Внучко. Жінки разом з молодіжним ансамблем «Гілочка» презентували, як колись коровайниці зустрічалися та при співі обрядових пісень випікали весільне тісто. А рецептура його також не випадкова. – До дріжджів додаю теплого молока, цукру і муки. Пізніше на 3 кілограми муки даю 15 їць, кілограм цукру, 2 маргарини, половину костки масла, олії та ванільного цукру – говорить пані Надія. В жінок велике знання не тільки якщо йдеться про обряди весільні. Стали вони багатим джерелом народних місцевих пісень для дівчат з Черемхи. «Гілочка» переймає ці пісні, щоб зберегти їх від забуття. В планах є видання дводискового альбому, де знайдуться пісні у виконанні як бабусь, так і молоді. Платівка буде однією з форм відзначення ювілею 20-ліття існування ансамблю «Гілочка», який випадає в наступному році.*

Одним із зворушливих моментів обрядового весілля є вивід молодої до шлюбу. Колективи «Родина» з Дуб'яжина та «Ранок» з Більська запрезентували на сцені, як колись Маньочка та її батьки і родина готувалися до вінчання. Одним з початкових елементів обряду є традиція кладення кожуха на крісло, на якому сідає молода. Люди вірили, що це забезпечить їй добробуток. Дуже важливими є також такі традиції, як благословення молодої іконою, чи прощання з батьками, коли Маньочка кланяється всім членам сім'ї. Крім цього, глядачі побачили теж звичай спомагання, коли родина дає дівчині гроші на багате життя. Під час цього обряду показуються також і забавні ситуації. Прикладом може бути сцена, коли на зустріч молодому виходять жінки, переодягнені у занавіски замість фати (вельона). Слід йому тоді пізнати та вибрати свою майбутню дружину.

Під час концерту в Черемсі виступили теж інші колективи з Підляшшя. Твори пов'язані з весільним обрядом заспівав ансамбль «Полудниці» з Білостоку. Запрезентовані пісні виводилися з підляських сіл – Малинники, Городисько та Кожино – там були записані у рамках майстер-класів народних пісень організованих Товариством «Спадщина Підляшшя». З черги сам виступ пройшов завдяки стипендії Міністра культури та національної спадщини. Пісні презентовані колективом, хоча з різних моментів весільного обряду, розказували про радість, але і страх перед новим життям Маньочки, тобто молоді. Підляський та польський фольклор представив на сце-

ні теж гурт «Добрина». Хоча група офіційно діє в Білостоці, велика частина її членів є родом з Черемхи. Дівчата та її хлопці підтримують традицію виконання пісень «білим голосом» та постійно поповнюють свій репертуар новими українськими творами.

Під час концерту «Джерела» не забракло також гостей з України, тобто чоловічого вокального квартету «Ясени» з Корця, які відкрили та завершували черемуське свято. – Співали ми сьогодні українські народні весільні твори, та пісні створені нашим колективом – говорить Віталій Сидорчук, керівник групи. «Ясени» виступали на Підляшші вже не однократно та цей виступ не був останнім. У рамках «Підляської осені» буде змога почути не тільки квартет, але і більший склад. – Приїдемо до вас на фестиваль теж як Ансамбль української пісні «Серпанок» – додає Сидорчук.

Коли вже молоді прийдуть зі шлюбу, починається весілля, тобто гості їдять, співають та танцюють. Не інакше було і в Черемуському клубі. Дуб'яжинська «Родина» почастувала всіх і їдлом, і питтям, натомість до спільного спі-

ву та забави заохочували гості з України. Як самі признають, всі презентовані обряди дуже схожі на українські звичаї. – Приблизно так само обряд весілля проходить у нас, на Україні – говорить Сидорчук. На відміну від нашого регіону, ці звичаї за кордоном не зникають. – У нас не відходять від традиції випікання короваю. Постійно перед весіллям його печуть і обов'язково цю тарілочку, в якій його місили, виходять і перекидають через хату. Якщо тарілка впаде догори дном – значить буде хлопець у молодят, а коли наоборот, тоді народиться дівчинка – розповідає Віталій з Корця.

Презентація української культури в Черемсі вперше відбулася в концертному залі Гмінного осередку культури, а не як у попередніх роках на пленерній сцені. Як говорить організатор, привід такої ситуації не один. – Виникає це по трохи з фінансових причин, на жаль маємо щораз менше грошей на цю імпрезу – пояснює Славомір Савчук. Однак є теж позитивні аспекти зміни місця концерту. – Як сама назва говорить, вертаємося до джерел. У таких умовах маємо змогу більше сконцентруватися на деяких темах. У цьому році починаємо від весілля – додає організатор. Метою заходу є не тільки презентація автентичного фольклору, але і його популяризація. – Мабуть колись настільки сподобаються ці обряди, що захоче влестися до свого весілля хоча б один з них, наприклад випікання короваю – додає організатор. Якщо йдеться про майбутнє «Джерел», стежка розвитку відкрита. – В наступних роках можемо підтримати тему весільних обрядів, оскільки колективи випрацюють такі презентації, а можемо також зосередитися на інших обрядах. Палітра можливостей є велика – каже Славомір Савчук. Беручи до уваги другий варіант концепції концерту та традиційні колії долі, можемо сподіватись підляських хрестин.

Агнешка ПАРФІНЮК
Фото Адам Вилюк

Холмищина – вшанування жертв трагічного минулого

Панахида у 71-і роковини трагедії Сагриня

У вівторок 10 березня 2015 р. у селі Сагринь на Холмщині відбулися урочистості з нагоди 71-их роковин трагедії цього села, коли 9-10 березня 1944 р. з рук польського підпілля загинули там сотні православних українців – мешканців села Сагринь та навколишніх сіл.

Учасників скорботних урочистостей привітав голова Українського товариства д-р Григорій Купріянович, який вказав на необхідність збереження пам'яті про жертви Холмщини 40-х років ХХ ст. Панахиду за «невинно убієнних» мешканців Сагриня та навколишніх сіл з благословення Високопреосвященнішого православного архієпископа Люблинського і Холмського Авеля відслужив о. Павло Янєль з Турковицького монастиря. Співали монашки Турковицької обителі. На завершення о. Павло звернувся зі словом, у якому підкреслив значення цієї «Голгофи Холмщини» і необхідність молитви за жертви.

Зі словом звернулися також до присутніх консул Віталій Білий з Генерального консульства України в Люблині та заступник голови Львівського товариства «Холмищина» Олександр Волошинський. Згодом відбулося покладання вінків, біля меморіалу спочили вінки від Генерального консульства України в Люблині, Львівського товариства «Холмищина» та Українського товариства. На завершення голова УТ Г. Купріянович подякував всім присутнім за спільну молитву. Особливу подяку скерував Високопреосвященнішому пра-

присутніх на пісний поштунок. Організатором урочистості було Українське товариство.

Цьогорічні скорботні урочистості в Сагрині мали набагато скромніший характер ніж роком раніше, коли 10 березня 2014 р. відбулося урочисте заупокійне богослужіння очолене архієпископом Люблинським і Холмським Авелем і численним духовенством з участю багатьох прочан з Холмщини, Південного Підляшшя, а також холмщаків з України. У минулорічному богослужінні були елементи чину похорону, адже жертви Сагриня досі не дочекалися християнського православно-го похорону...

Проте минулорічні сагринські відзначення пам'яті жертв викликали несподівану реакцію частини місцевої польської громадськості. Негативно віднеслись до факту їх проведення представники місцевих властей. На урочистостях не були представлені ні польські державні власті, ні місцеві самоврядні власті (єдиною польською державною установою представленою на урочистостях був Інститут національної пам'яті). В одній з регіональних газет з'явилася стаття, в якій сагринські урочистості піддано маніпуляції. Врешті, прокуратура почала навіть слідство у справі сагринських відзначень пам'яті жертв...

Безперечно ці всі факти, специфічна реакція на минулорічні урочистості в Сагрині помітно вплинула на атмосферу. Відтак не дивно, що цього року зібралося в Сагрині набагато менше прочан. Проте пам'ять жертв вшановано православною молитвою... Я.Т.

Ікона свв. Мучеників Холмських і Підляських у люблинській церкві

У неділю 14 червня 2015 р. в парафіяльній церкві православної парафії свт. Петра (Могили) в Люблині відбулася урочистість посвячення ікони Собору свв. Мучеників Холмських і Підляських. Написана спеціально для цього храму ікона є пожертвою парафіян. Урочистість посвячення ікони відбулася тиждень після свята свв. Мучеників Холмських і Підляських, яке цього року відзначали вже у тринадцяте.

Православна Парафія свт. Петра (Могили) в Люблині була створена для української православної громади цього міста. Богослужіння правляться там з українською вимовою церковнослов'янської мови, а Євангелія і Апостол є читані українською мовою. Парафія виникла в 2006 р., але Христо-Воздвиженська церква, яка є парафіяльною святинєю, функціонувала як храм для української громади вже із січня 2003

р. Протягом багатьох років вона була центральним місцем як церковного, так і національно-культурного життя православних українців Люблина і околиць.

Більшість вірних парафії складають православні українці, переважно родом з Холмщини і Підляшшя. Відтак не дивно, що особливою подією стало для них прославлення свв. Мучеників Холмських і Підляських у 2003 р. Особливим було те, що рішення про проголошення

святими людей, які віддали своє життя за св. Православну Віру на Холмщині та Підляшші в 40-ті роки ХХ ст., Священний Собор Єпископів Православної Церкви в Польщі прийняв на засіданні, яке відбувалося саме в стінах Христо-Воздвиженської церкви. Це символічно, що таке історичне рішення було прийнято саме у храмі, де живою є українська церковна традиція...

Ще в 2012 р., перед ювілеєм 10-річчя прославлення, за ініціативою тодіш-

нього церковного старости д-ра Григорія Купріяновича проведено серед парафіян збірку пожертв на ікону свв. Мучеників Холмських і Підляських. Свої пожертви доклали також холмщани зі Львова, Вінниці, а навіть канадського Торонто.

Започатковане в 2012 р. діло вдалося завершити в червні 2015 р. Ікона для люблінської церкви була написана в школі іконописання в Більську на Підляшші. Чин освячення ікони у неділю 14 червня 2015 р. після Божественної Літургії совершили настоятель парафії о. прот. Мирослав Вишневський та о. диякон Олексій Куций.

Для православних українців з Холмщини і Підляшшя почитання свв. Мучеників Холмських і Підляських має особливе значення. Це ж Сини цієї землі, які були проголошені Церквою святими за свій мученицький подвиг, коли віддали вони своє життя за те, ким були: за свою православну віру та українську традицію. Особливого виміру почитання свв. Мучеників Холмських і Підляських набирає в храмі, де було прийнято рішення про їхнє прославлення. (іл)

У Білостоці – слово за молоддю

Закінчення з 3 стор.

– Я родом з Черомхи, мої батьки живуть зараз у Кузаві – говорила під час зборів. – Співала колись у «Гілочці», пізніше в ансамблі «Джерело», а зараз у «Добрині». Веду це «Українське слово» в Радіо Ортодоксія. На цей момент маємо багато планів і думок, побачимо, як це буде виглядати.

Менше відомий новий секретар відділу – Маріуш Михальчук, віднедавна учасник «Добрини»:

– Народився в Ольштині, але моя родина родом з-під Більська, з села Локниця – представляв себе білостоцьким українцем. – Думаю, до того, щоб бути секретарем, маю трохи потрібного досвіду як колишній працівник ольштинського суду, як голова Toastmasters International у Білостоці, де навчаємо промовляти перед публікою, як апікат юридичного консультанта. На мою думку в цій роботі важливі є дві справи: внутрішня організація і добра комунікація. Саме про це постараюся дбати.

– Ми добре знаємо один одного, співаємо і думаю, що наша співпраця буде ефективною – підсумовував Лука Бадовець. – У Білостоці є багато молоді, що ангажується в українське життя. Хоча б у самому нашому ансамблі є 12-13 молодих людей. Вони не лише співають, але хочуть щось робити для себе і інших людей. Думаю, що разом можемо зробити щось корисного.

Під час зустрічі говорилося про питання шкільництва та розвитку культурного життя, а також про ширшу інтеграцію середовища. Запропоновано м.інш. циклічні щорічні зустрічі відді-

лу з метою обміну думками.

– Це прояв сили організації, якщо діє вона в кількох місцях, через кілька груп активних людей – говорив після зборів д-р Андрій Артем'юк, голова Союзу українців Підляшшя, – які реалізують цілі для збереження і розвитку своєї ідентичності. Стосовно білостоцького відділу – звичайно можна все оцінити або критикувати. Однак не про те йдеться. Важливе, що люди ці-

кавляться, приходять і хочуть щось робити. Можливо не завжди вистачає часу, сили і засобів, та завжди можна сказати, що можна зробити щось більше або краще. Проте, важливим на мою думку є факт тої волі зустрічатися і робити що-небудь. Позитивним імпульсом є й те, що більшість людей, які тут зібралися, це молоді люди з новими ідеями, думками і охотою до праці. Слід сподіватися, що будуть того позитивні ефекти.

Людмила ЛАБОВИЧ
Фото авторки статті

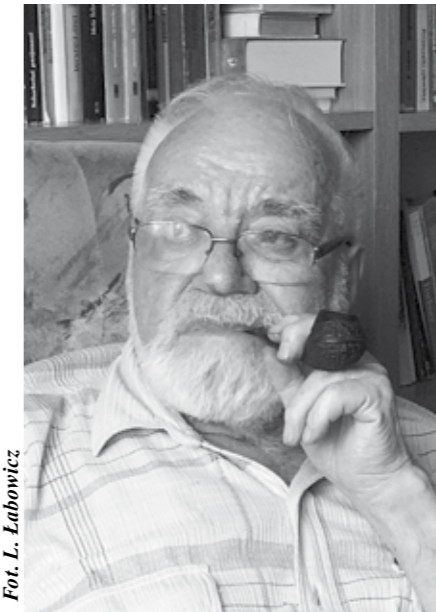
По „биеженстві” przyszło pytanie – kim jesteśmy?

Розмова з проф. Włodzimierzem Pawluczukiem

W tym roku mija setna rocznica bieżenstwa, przymusowej ewakuacji ludności prawosławnej z Podlasia i Chełmszczyzny w czasie I wojny światowej, wywołanej przez szeroko zakrojoną akcję propagandową rządu carskiego, wzywającą ludność cywilną do natychmiastowej ewakuacji w głąb Rosji. W związku z tym przez cały rok są organizowane różnego rodzaju spotkania, wystawy, konkursy, poświęcone wydarzeniu, która podcięło materialne i duchowe podstawy egzystencji prawosławnej białorusko- i ukraińskojęzycznej ludności regionu. O tym exodusie w rozmowie z Ludmiłą Łabowicz opowiada prof. Włodzimierz Pawluczuk, socjolog, etnolog, religioznawca, badacz kultury ludowej, publicysta i pisarz, wykładowca Uniwersytetu w Białymstoku.

Ludmiła Łabowicz: *Panie Profesorze, równo sto lat temu rozpoczęło się „bieżenstwo” – deportacja ludności prawosławnej w głąb Rosji. W swej książce „Światopogląd jednostki w warunkach rozpadu społeczności tradycyjnej” uznał je Pan Profesor za wydarzenie przełomowe, które zapoczątkowało stopniowy rozpad społeczności tradycyjnej na Białostocczyźnie. Czym było „bieżenstwo” dla ludności prawosławnej regionu?*

Prof. Włodzimierz Pawluczuk: Deportację ludności *russkiej*, w znaczeniu prawosławnej, do centrum Rosji, do miast i osiedli rosyjskich, w czasie I wojny światowej zarządziły ówczesne władze rosyjskie. Czynnikiem decydującym była przynależność religijna. Do pakowania się i emigracji ze swoich wsi ludność prawosławną mobilizowali głównie księża prawosławni, którzy konieczność wyjazdu tłumaczyli bestialstwem Niemców. Przedstawiano różne zbrodnicze sceny, mówiono, że Niemcy będą rabować, gwałcić, i co gorsza mordować, w związku z czym trzeba się pakować i uciekać. Statystyki podają, że wyjechało 90% ludności prawosławnej. Mieszkańcy Białostocczyzny, będący wyznawcami Kościoła katolickiego, mimo że często pochodzili z tych samych wsi i gmin oraz pamiętali i wyznawali te

Fot. L. Łabowicz

same zasady kulturowe, a także mówili językiem „tutejszym” (może tylko bardziej „dziękując”) mogli pozostać jako Polacy. Ani władze rosyjskie, ani księża nie namawiali ich do ucieczki.

Do wyjazdu każdy pakował się po swojemu. Jechano tym, czym się jechało w pole. A jeśli ktoś nie miał konia i furmanki, brał tobołek na plecy i szedł do Rosji pieszo.

Po wyprowadzeniu mieszkańców z dobytkiem za wieś, wieś od razu podpalano, żeby nikt już tam nie wrócił, a wróg został spaloną ziemią.

Warto wspomnieć, że Rosja już po raz trzeci zastosowała tę samą metodę. Pierwszy raz zrobiono tak w wojnie ze Szwedami. Potem w XIX w. podczas wyprawy najpotężniejszej armii ówczesnego świata – armii Napoleona, Kutuzow pozwolił Francuzom na zdobycie Moskwy, ale wcześniej ewakuował ludność i wywiózł żywność, następnie podпалиł miasto, żeby nic w nim nie zostało. Rzeczono zwycięska armia Napoleona doszła więc do pustej, spalonej Moskwy, a gdy zjadła tam już wszystko, nawet koty, psy i przystąpiła do ludożerstwa, Napoleon zarządził odwrót. Resztki wycofującej się Wielkiej Armii zostały podbite nad Berezyną. Po raz kolejny podobną taktykę Rosjanie postanowili zastosować podczas I wojny światowej.

– *W czasach dzieciństwa Pana Profesora spędzonych w Rybołach wspomnienia o I wojnie światowej i „bieżenstwie” musiały być wciąż świeże i żywe?*

– Moja babcia, choć nie tylko ona, często opowiadała o tym exodusie. Opowieści o porzuceniu domu, całego życiowego dorobku oraz o samym jechaniu furmanką przez tydzień, a może dłużej do Rosji, często się zresztą powtarzały.

Wielu zginęło podczas deportacji. Z pamięci dziadków wylania się obraz spalonej ziemi i trupów przy drodze. Często powtarzano, że jak się jechało, to pojawiała się coraz więcej krzyży. Umarłych grzebano od razu przy drodze i stawiano taki prosty krzyż. Stąd też krzyż za krzyżem... Historycy rosyjscy opisują to w szczegółach, przedstawiając *bieżenstwo* jako jeden z powodów upadku Imperium Rosyjskiego.

Deportacja ludności przesiąknięta była trupami. Skazanie na wyprawę bez żadnych środków zabezpieczających było niczym innym jak ogromnym ludobójstwem.

Mojej babci akurat się udało uratować. Opowiadała, że podczas wyjazdu wpakowała do jakiejś większej skrzynki świnkę, którą dwa tygodnie podkarmiła, a potem zarznęła i zrobiła obiad dla siebie i rodziny. Ale na kolejnym przystanku poczuła pragnienie. Ujrzała źródełko. *Jakaja czysta, świżeńka woda, napjusia* – często mi powtarzała. Napila się tej wody i po paru godzinach miała atak tyfusu. Gdy się opamiętała, zorientowała się, że jest wśród trupów w trupiarni, złożona jako nieboszczyk. Dała znak, że żyje. Dalsza jej opowieść związana była z tym, jak ją kurowano w sanatorium.

– *Dla prostych ludzi, którzy całe życie spędzili najczęściej w obrębie jednej wsi, było to wyrwanie ze swego uporządkowanego świata. Jak ci, którym udało się przeżyć deportacji, odebrali Rosję?*

– Tym, co się najczęściej przewijało w opowieściach *bieżenców*, poza tymi wątkami czysto biologiczno-egzystencjalnymi w rodzaju „jak przetrwałem”, była wzruszająca życzliwość ludzi. Już po wielu latach chętnie opowiadano te miłe, choć trochę dziwne historie. Wspominano, jak miejscowi ich przyjmowali, zapraszali na

Cerkiew św. Kosmy i Damiana w Rybołach, wzniesiona w latach 70. XIX w. – typowy przykład budownictwa sakralnego upowszechnianego w okresie rosyjskiego panowania na Podlasiu. Fot. Ju. Hawryluka

herbatkę. Dziwiono się chociażby, że stawiają na stole czajnik i piją na okrągło *czaj*. *Wony wsio czaj pjut* – opowiadano. – *Wy-pili odin czaj i naliwajut druhi czaj. I tak do noczy wse toj czaj.*

– *Taki trochę szok kulturowy?*

– Szok kulturowy absolutnie. Czy im mało tego jednego *czaju*? Czy w Rybołach albo Lewkowie gospodarz będzie częstował cały wieczór tym samym *czajem*? Też mi gościna. To tak dla podkreślenia tego szoku kulturowego – że w Rosji wszystko jest inaczej, począwszy od tych dziwnych zwyczajów z *czajem*. To takie wątki sentymentalne deportacji.

Wspominano, że miejscowi starali się pomagać. Dla głodnego, umierającego *bieżeńca* było to niezmiernie ważne. Co rusz w opowieściach pojawiały się wątki tamtejszej życzliwości, a także tego, że wszyscy mieszkańcy byli zakłopotani. Zakłopotani samym faktem, że oto ci nie-szczęśnicy muszą uciekać przed zbrodnictwami Germanami, którzy by ich spalili, zgwałcili i zamordowali. To narracje, które były mi dane bezpośrednio.

– *Potem przyszła rewolucja październikowa, Imperium Rosyjskie się rozpadło i ludzie zaczęli wracać. Co dla ludzi stąd oznaczał powrót do domu, na podlaską wieś?*

– Gdy *bieżeńcy* wrócili do Rybołach, okazało się, że niczego tu nie zostało, ani jednej chaty. Powoli zaczęli się zakorzeniać i budować prowizoryczne chaty. Początkowo były to ziemianki. Wykopywało się jamę, przykrywało liśćmi i taka prowi-

zoryczna dobrze opatulona ziemianka wystarczała, by przeżyć lato, a nawet zimę.

Ci ludzie wracali, żeby przeżyć. Warto dodać, że katolicy, którzy nie zostali deportowani, po rewolucji bolszewickiej wspomagali społeczność *ruską* (prawosławną), która powróciła, w sytuacji całkowitego głodu i braku możliwości przetrwania. Młodzież z prawosławnych Rybołach biegła do sąsiednich katolickich Rzepnik, żeby dostać kawałek chleba. I dostawała.

– *Wiadomo, że nie wszyscy bieżeńcy wrócili. Część nie przeżyła trudów deportacji, a część pozostała w Rosji...*

– To już inny wątek, ale faktem jest, że część z tych, którzy wyjechali, pozostali, a niektórzy nawet wpisali się w nowy system. Trudno powiedzieć, jak wielu, ale z różnych narracji personalnych i z dokumentów oficjalnych można wywnioskować, że część *bieżeńców* znalazła się w systemie władzy radzieckiej i wpisała się w ideologię radziecką. Przykładem może być marszałek Związku Radzieckiego Wasilij Sokołowski rodem z Koźlik koło Zabłudowa. Było też kilku generałów stąd, pochodzących z *bieżeńców*. Kiedyś pytałem ludzi, czy marszałek Sokołowski pojawia się czasem z Koźlikach. Odpowiadano *Koliś tam może być...*

– *Pan Profesor w swojej książce „Światopogląd jednostki w warunkach rozpadu społeczności tradycyjnej” pisze, że „bieżeństwo” miało ogromny wpływ na wiele aspektów życia prawosławnych mieszkańców regionu: zmianę systemu gospodarowania i modelu życia społecz-*

nego na podlaskiej wsi, degradację religii oraz znaczenia Kościoła, rozluźnienie norm moralnych etc. A jaki wpływ przymusowa repatriacja wywarła na tożsamość ruskich mieszkańców Podlasia?

– Przede wszystkim trzeba pamiętać o odróżnieniu dwóch pojęć – *ruscji* i Rosjanie. *Ruscji* w naszym wypadku są to ludzie miejscowi, na ogół *ruskiej* wiary, czyli prawosławni, a Rosjanie są obywatelami państwa rosyjskiego. Rosjanin to coś innego niż *ruski*, to wyznawca ideologii rosyjskiej.

Skutkiem *bieżeństwa* dla mieszkańców regionu było przede wszystkim to, że zburzone zostało poczucie etniczności tu-tejszej. Był tu historycznie ukształtowany obszar tradycyjnej *ruskości*, takiego miejscowego modelu ideologii *ruskiej*. I wojna światowa przyniosła dezorganizację tej pierwotnej świadomości, świadomości bycia kimś – *ruskim*. Zetknięcie się z Rosją jako imperium wieloetnicznym, wielonarodowym i wieloreligijnym wprowadziło dezorientację w klasyfikacji tożsamości – tego, kim jesteśmy. Oprócz tożsamości *ruskiej* pojawiła się potrzeba rozróżnienia tożsamości: białoruskiej, ukraińskiej, podlaskiej, *tutejszej* i prawosławnych Polaków. Czasy współczesne zmusiły do rewizji tradycyjnej tożsamości ludowej prawosławnych mieszkańców Białostoczczyzny pod znakiem „*my ruscji*”.

– *Dziękuję za rozmowę.*

Rozmawiała
Ludmila LABOWICZ

Біженська трагедія Холмщини й Підляшшя

Продовження з попереднього числа

Настав 1917 рік, час великих надій. Щоб звернути більшу увагу російського столичного громадянства на Холмщину, вирішено було улаштувати в Петербурзі лекцію про Холмщину з концертом холмських народних співів. Єпископ Серафим, ігуменя Афанасія (Громека) і члени «западно-русскаго общества» – академік А.І. Соболевський і Е.А. Шеїна взяли за це, але настала революція. Державний переворот одразу захопив холмлян. За вказівками єп. Серафима, було скликано в Москві перші загальні збори уродженців і діячів Холмщини, на які зібралось більше як 100 чоловіка.

Зібрання одностайно ухвалило таку постанову: «Залишення Холмщини в межах Польщі збори визнають за неприпустиме. Визначаючи, що тільки органічне злучення Холмщини з українським народом може забезпечити їй можливість правильного політичного й культурного розвитку на найближче майбутнє, збори думають, що Холмщині необхідно цілком злитися з українським рухом, при умові заховання деяких особливостей свого життя».

Про початок московського об'єднання холмлян єп. Серафим оголосив у своїй відозві до духовенства й громадян в «Холмській Русі». А тимчасовий організаційний комітет Холмщини сповіщав біженців, що з огляду на державний переворот нарід сам повинен стати в обороні себе й своїх історичних прав¹. Одночасно до Петрограду було командировано К.Р. Дмитріюка, який разом з Будиловичем повідомив товариша міністра внутрішніх справ Тимчасового уряду Д.М. Щепкіна про постанову московських холмлян і просив, щоб уряд без зносин з холмськими організаціями не видавав жадних розпоряджень щодо Холмщини². Щепкін від імени уряду висловив на це згоду й просив надіслати коротеньку записку про побажання холмського українського народу.

4-го [17] квітня 1917 р. відбулися в Москві другі збори холмлян з участю до 400 чоловіка, серед яких найбільше було селян. Вислухано було доповідь

про розмову з урядом, вибрано комісію для складання записки і послано телеграму до Києва з привітанням українському конгресові, що зібрався для об'єднання усіх українських земель. В складеній комісією записці³ збори просили Тимчасовий уряд не допускати поширення компетенції новоутвореної Ліквідаційної комісії в справах Царства Польського на Холмську губернію, призначити холмського губернського комісара і зорганізувати допомогу розпорощеному холмському селянству. Записку цю подав до уряду Будилович, що діяв в погодженні з комітетом Української Національної Ради в Петрограді, з якою холмляни мали ділові зносини через голову комітету А.І. Лотоцького і члена М.А. Славінського⁴.

Так на початку російської революції почався український рух серед холмського народу. Крім спільної з українським народом мови, звичаїв і віри, до України біженецьку Холмщину притягали й політичні обставини. На черзі революційних завдань стояло тоді визнання факту автономності України, з якою Холмщина межує й до якої її можна було б прилучити. Щодо бажання відійти від Польщі, то тут уявилися наслідки старої історичної боротьби між Польщею й Руссю⁵. Крім того, політика російського уряду за передвоєнні 50 літ рішуче відвертала холмських українців від польської стихії. Найбільшу роллю в тім відіграла радикальна для свого часу селянська реформа 19 лютого [2 березня] 1864 р. й класове почуття проти панів-поміщиків. Крім того, нарід вже й без того вважав себе відділеним від Польщі законом про Холмську губернію.

В часі московських резолюцій там же утворилася холмська поступово-демократична група, до складу комітету якої входили Н. Черлюнчакевич, Б. Воднарьський, І. Врона, М. Левкович, А. Марчук, А. Левкович, Н. Таратута. Цей гурток у своїй програмі вимагав утворення федеративної республіки, відібрання земель на користь народу, відділення церкви від держави і т.п.⁶. Згодом майже усі члени його записалися до комуністичної партії більшовиків.

Що ж до маси холмських біженців, то в революційній атмосфері українська орієнтація межі ними почалася стихійно і часто навіть раніш, ніж дійшли до них чутки про московські зібрання й постанови. Будилович, організаційний холмський комітет в Москві, архієрей, братство, а потім Українська Центральна Рада в Києві і Ліквідаційна комісія в Петрограді одержували тоді постанови біженецьких колоній з Петрограду, Києва, Новочеркаська, Кубані, Лубен, Ростова на Доні, Прилук, Глухова, Білгорода, Бердянська, Костроми, Тамбова, Оренбурга, Сибіру і т.д. Редакційна сторона їх резолюцій була не однакова, але зміст їх усюди один: рішучий протест проти прилучення Холмщини до Польщі, українське самовизначення, вимога залишення Холмщини й Підляшшя в складі Російської держави з прилученням до автономної України. Деякі колонії вимагали обрання членів до Установчих Зборів для захисту Холмщини від Польщі, другі – для оборони від Ліквідаційної комісії, треті жадали участі представника від Холмщини в цій комісії і т.д. Крім того, були заявлені побажання, щоб по скінченні війни населенню було дано допомогу для відновлення зруйнованого господарства, повернені школи, щоб земля в Холмщині була роздана корінному населенню без ріжниць релігій тим порядком, що вкажуть Установчі Збори.

В деяких резолюціях зазначалося, що біженці повинні залишитися «на своїх старих дідівських місцях». Тут бриліло побоювання, що або Росія може затримати в себе біженців, або поляки назад їх не пустять. Були також пункти проти соціалізації землі, «общини», «душевих наділів», а також щоб землеволодіння й земельний лад лишилися такі, які були перед війною і т.д.

Коли ж біженські колонії одержали чергове число «Холмської Русі», де було надруковано московські резолюції холмлян, то рух ще більше поширився. Один Будилович отримав і надіслав до Тимчасового уряду постанови 317 колоній. Таким чином, без жадної агітації і без зовнішнього примушування, за тисячі верстов від рідного Буга, схвилю-

ваний переворотом холмський український нарід сам зробив межі себе плєбісцит⁷. І це всенароднє голосування було не на користь новопроголошеної Польської держави.

Декрет тимчасового російського уряду від 15 березня 1917 р. утворив установу, що відіграла значну роллю в холмському питанні в часи революції. На Ліквідаційну комісію у справах Царства Польського була тривожно звернена уся увага холмського народу, й ім'я її не сходило з уст біженців навіть ще довго після жовтневої революції. Ліквідаційна комісія мала своїм завданням ліквідування державних відношень Росії до новопроголошеної Польської держави. Вона складалася на половину з представників російських міністерств і на половину з делегатів польських громадських організацій. Та особливість, що в складі комісії не вказано було місця представникової українського населення Холмської губернії, служила яко би доказом того, що Холмщина не підлягає компетенції комісії. Підлеглисть Холмської губернії комісії значила б прилучення її до Польщі. Так гадав холмський нарід і так спочатку дивилися на це й деякі російські міністерства. Але незабаром вияснилося, що комісія збирає матеріяли й до ліквідування Холмської губернії. Чутка про це дуже стривожила біженців. Для них стало зрозуміле, що комісія несе в собі для Холмсько-Підляшської Русі польську державність. Через те до комісії стали надходити від біженецьких колоній і громадських організацій заяви про те, що холмський нарід не бажає собі прилучення до Польщі й вимагає від комісії, щоб вона не торкалася справи Холмської губернії.

Тимчасовий уряд припустив велику несправедливість, що не утворив представництва в Ліквідаційній комісії від українців і других національностей. Тільки повним забуттям національних інтересів Західної Русі або переможними впливами поляків, можна було витлумачити цей факт. Першою протестувала 1 [14] травня проти того петербурзька Українська Національна Рада, домагаючись допустити до участі в праці комісії представника від українців. Яко на кандидата, було вказано на М.А. Славінського. Після того 11 [24] травня до комісії з подібною ж вимогою звернулася холмська поступово-демократична група і 28 червня [11 липня] товариство холмян-українців. Комісія була примушена принци-

пово визнати справедливість цих побажань⁸, але зі свого боку не посунула активно справи до видання про те від уряду спеціального декрету.

Доки йшло листування в справі представництва від українців, комісія приступила до вирішення холмського питання⁹. Наради відбулися 10 [23] і 17 [30] червня. Законом від 23 червня [6 липня] 1912 р. Холмщину було виділено із управління Варшавського генерал-губернатора¹⁰. Зі складу Царства Польського вона мала відійти по закону 17 [30] березня 1915 р. про поширення на Польщу «городового положення»¹¹. Іменно, в особливому §29 цього закону було висловлено, що Холмська губернія відокремлюється від Польщі. Останній закон, в якому стояв важний для долі надбужного краю рядок, був переведений урядом під час вакацій Державних Думи й Ради. Таким чином, треба було ще внести його на затвердження законодавчих установ у певний термін, але уряд через війну цього не зробив. Отже, вважаючи на те й на невведення в життя закону про міське самоврядування в Польщі, польська половина Ліквідаційної комісії запропонувала анулювати закон 1915 р. Від того ж само собою відпадало й відокремлення Холмщини від Царства Польського. Деякі представники російських міністерств пробували опонувати проти того, але поляки відповідали їм уперто і настирливо. Тоді голова комісії, відомий московський адвокат і громадський діяч, поляк А.Р. Ледницький може по суті справи, а може з метою уникнення напруження атмосфери в комісії, зробив дипломатичний крок. Він це гостре питання не поставив на голосування під приводом ніби необхідности порадитися в цій справі з головою Тимчасового уряду князем Львовим. Однак політична доля Холмщини вже висіла в комісії на волоску.

З утворенням в Києві Української Центральної Ради холмські біженці стали більше оглядатися на Київ, ніж на Москву. Хоч у Москві перебували старші їх громадські й церковні організації, але в праці їх влітку 1917 р. якимось зменшився темп. Після організаційних загальних зібрань у березні і квітні очікувалося призначення від Тимчасового уряду комісара для розпорошеної Холмщини. В тому виявилася стара звичка холмян поклагати надії на «губернатора» та «архирея»... Але Тимчасовий уряд не поспішався реагувати на московські резолюції холмян.

По скасуванню Державної думи, після від'їзду 17 [30] травня з Петербурга Будиловича, холмяни залишилися там без легального представника. Обов'язки інформатора і виконавця доручень холмських біженців з початку війни ніс М.І. Корнилович, але роля його в Петербурзі була аполітична й неофіційна. В червні стало відомо, що єпископ Серафим переходить на орловську катедру. Він 11 літ працював на Холмщині, переніс з народом біженство й енергійно керував роботою холмських організацій у Москві. Холмська інтелігенція дуже жалкувала за ним, особливо через те, що він твердо й систематично боровся проти розпорошення біженців і взяв правильну лінію по з'єднанню біженців на початку революції. Але церковні й церковно-громадські організації удруге залишилися без керівника. Відчувалося, що взагалі треба було переглянути всю громадську організацію, схема якої була накреслена на московських зібраннях.

Тоді Бердянська холмська група, по нараді з другими колоніями, постановила скликати в Києві всехолмський з'їзд, який мав би бути найавторитетнішою організацією і виразом бажань всього народу. Таким чином керівництво громадським і політичним життям біженців переходило з Москви на Україну, на яку зорієнтувався холмський нарід і де не раз було проголошено, що Україна нікому не віддасть Забужної Русі...

В серпні в Москві відбувся всеросійський церковний з'їзд, де Холмщина мала 5 представників. Холмські біженські з'їзди в Києві почалися зі з'їзду холмських народніх вчителів, що відбувся 6-10 [19-23] серпня 1917 р. в гімназії Жекуліної на Львівській вулиці. Привітати з'їзд приїздив небіжчик В.П. Науменко, яко попечитель Київської шкільної округи. З'їзд постановив українізувати шкільне діло, командувати вчителів до місць розселення біженців, послати делегацію до Центральної Ради й Петрограду до Тимчасового Уряду з протестом проти заміру прилучення Холмщини до Польщі й утворив новий порядок управління холмськими шкільними справами.

В тому ж серпні в пресі з'явилася дві суперечні одна одній звістки. З одного боку повідомлялося, що петербурзька Державна Нарада, щодо виборів до російських Установчих Зборів, оголосила проект про кількість депутатів, і в їх числі запроєктувала три місця від

Холмської губернії. По другій же звістці, Тимчасовий Уряд скасував закон 1915 р. про поширення «городового положення» на Польщу¹² – значить, Холмщина прилучалася до Царства Польського. Ці вісті дуже схвилювали холмських біженців. На їх думку, уряд міг скасувати закон не переведений в життя, але питання про долю Холмщини повинно було стати предметом особливої наради з участю представників холмського народу. Холмська інтелігенція докоряла Тимчасовому Урядові, що він забув, що в Росії - революція... Прилучаючи Холмщину до Польщі всупереч ясно висловленому самовизначенню Холмського народу, уряд ламав принципи революції, які він же сам не раз проголошував. Також було забуто й відозву до поляків від 17 [30] березня, в якій визнавалося утворення незалежної Польської держави тільки з земель, населених польським народом, і підкреслювалося, що тільки від Установчих Зборів залежать зміни державної території Росії. Який уряд – казали тоді холмяни – не задумався б над тим, що маленька частина Західної Русі в півмільйона чоловіка в час уже розпаду держави, що починався, не хоче відриватися від тієї самої держави!..

Найпершим наслідком нового порядку було скасування Ліквідаційною комісією усіх громадських і урядових інституцій, що спричинилося б до повного паралічу праці національної інтелігенції, ідеологія якої була антипольською. Під такими сумними вражіннями й зібрався 25-27 серпня [7-9 вересня] 1917 р. всехолмський з'їзд в Києві.

Поміж холмськими біженцями виявилися такі гарячі поривання до взаємного побачення і до спільної наради, що вони, при всій своїй бідності, далекості і важкості подорожі, послали на цей майже виключно селянський з'їзд 296 делегатів, поміж яких було 250 самих тільки селян-хліборобів. Після підрахунку уповноважень, виявилася, що приїхали представники від 250.000 чоловіка організованого біженського українського населення Холмщини. Депутати прибули зі всіх кінців Європейської Росії і деяких місць Сибіру¹³.

З'їзд відкрився 25 серпня у великій круглій залі Педагогічного музею, де містилася Центральна Рада і Генеральний секретаріат. Нове явище в холмським побуті був брак ряс і чернецьких клобуків, які раніш значно виділялися на зібраннях; на залі було не більше, як 5 священників. Було ясно, що з'їзд буде селянський, класовий, чисто народній. Розпорошена Холмсько-Підляшська Русь уперше за всю свою історію зібралася сама вирішувати свою долю в історичний і для усіх інших частин Русі момент. З'їзд відкрив промовою українською мовою від імени організаційного комітету священник Антоній Матеюк. Він між иншим сказав: «Зібралися ми, ніби на свято до Холма, але ріжниця велика. Ми прийшли сюди, як каліки, простягаючи руку, без рідної землі. Як би холмський князь Данило встав з гробу і з'явився б серед нас, він би за-

плакав вкупі з нами і сказав-би: «Те, що я поставив високо, впало». У той час, як наш старший брат проголосив принципи інтернаціоналізму, а поляки усюди кажуть, що Холмщина – польська, тільки Україна і Центральна Рада простягають до нас руку... Ми повинні сказати полякам: «Ні!». Росіяни загубили любов до своєї батьківщини, а ми ж тут заявляємо, що в нас б'ється серце до землі Холмської і ми її ні на що не проміняємо. Ми повинні відбудувати наше розбите святе святих. Дякуємо тим, що зібрали з'їзд, й особливо холмському братству».

До президії було обрано: на голову директора гімназії А.Г. Василенка, на товаришів голови селян А.К. Романюка й Д.П. Захарчука, сільського вчителя (відомого на Холмщині етнографа) С.В. Любарського (сучасного посла від Холмщини до сойму) і учителя гімназії О.П. Дуду, а на секретарів В.П. Петрова й сільського вчителя (етнографа) В.Я. Остапчука (Васько Ткач).

Після обрання президії до залі ввійшов голова Центральної Української Ради проф. М.С. Грушевський, якого було привітано гучними оплесками й покличами «слава». Взявши слово, М.С. Грушевський сказав: «Вітаю вас, дорогі брати, від імени Центральної Ради і від себе. Вже протягом 10 останніх років українська суспільність з напруженою увагою слідкувала за справою української Холмщини; кажу «української» тому, що Холмщину ще в 13-му віці називали Україною. Холм-

ське питання цікавило мене особисто. Я виступав в українській і закордонній пресі за виділення Холмщини з польських земель. Ми одержуємо сотні ваших резолюцій, щоб не забути про Холмщину. Ми завжди пам'ятаємо про Холмщину. Буде нам допомагати Центральна Рада. Умови нашої роботи важкі: фронт і деякі кроки, зроблені центральним російським урядом, утрудняють роботу. Персонально я, оскільки зможу, буду допомагати вам. Я сам народився в 1866 р. в Холмі, де батько мій був директором педагогічних курсів, що також зобов'язує мене перед Холмщиною. Крім того, до праці для вас порушують мене українські почуття, й я ніколи не забуду про потреби холмського народу».

Промову земляка, ідеолога українського руху, було гучно привітано. Після М.С. Грушевського з'їзд вислухав привітання від товариша генерального секретаря внутрішніх справ П. Полятенка, який говорив від імени Генерального Секретаріату, а також привітання від Холмського братства й інших організацій.

Ділова частина з'їзду почалася з доповіді М.І. Корниловича про холмське питання по другий бік фронту. При закритих дверях було поінформовано з'їзд про масу фактів з тогочасного становища Холмщини на підставі варшавських, краківських і люблінських польських газет і німецької преси, що були в петроградському міністерстві закордонних справ. На залі тоді утворилася незвичайна тиша. З напруженою увагою слухали холмські селяни, що робилося після їх вигнання на їх рідній землі, чули назви дорогих їх серцю сіл, міст і повітів...

Головним питанням першого дня з'їзду була справа самовизначення. Промовці, які брали слово, висловлювали неможливість для селянської Холмщини зв'язувати свою долю з панською Польщею, згадували релігійні, національні, економічні утиски. Чимало говорилося проти Ліквідаційної комісії. «Ми, холмські русини, – казали селяни, – по мові, по особистості наших звичаїв, віри й умов життя, належимо до українського народу; краще бути за шию чи за плечі на Україні, ніж за хвіст в Польщі»... Споминали польську приказку «Jak świat światem, nie był Polak Rusinowi bratem»...

Промови, особливо селянські, які дуже рішуче висловлювалися, дійшли наприкінці дня до великого напружен-

Успенська церква в Угурську б. Холма, збудована 1849 року, в якій також сьогодні моляться православні українці. Фото Ю. Гаврилюка

ня. Відчувалося, що справа самовизначення – найбільша й найбільш болюча. Пізно вночі одногослосно ухвалено було таку резолюцію: «1) нарід холмський визнає себе українським; 2) доля його повинна бути спільна з долею всього українського народу; 3) Холмська губернія ні в якому разі не може бути прилучена до Польщі, а повинно долучити її до автономної України в межах федеративної Російської Республіки і тепер же повинно віддати її під управління Центральної Ради і Генерального Секретаріату».

Ухвалення такої резолюції захопило усіх. В залі почався незвичайний рух. Депутати вставали зі своїх місць, плескали в долоні, плакали... Це був, без жадного побільшення, яскравий і гарний історичний момент. Бідний холмський нарід, вигнаний з рідної землі, насмілювався всенародно визнати себе за той самий український нарід, яким він завжди був і за якого його не хотіли визнати сусіди... Залунали поклики: «Слава рідній Холмщині! Слава матері нашій Україні! Слава Українському народові! Слава Центральній Раді! Слава державі Російській і усьому народові російському!». Сльози блищали в очах у делегатів. Інтелігенція заспівала «Заповіт» Шевченка...

В наступні два дні з'їзд ухвалив зліквідувати старе губернське правління й

губернатора, й утворити посаду холмського губернського комісара в Києві і повітових у районах розселення біженців. При губернському комісарові встановлено було губернський виконавчий комітет. З'їзд обрав представництво до Центральної Ради (8 делегатів): С. Любарського, А. Павлюка, А. Матіюка, А. Василенко, І. Дуду, О. Олесіюка, Романюка й Шкетіна, що увійшли також до виконавчого комітету.

Щодо структури комісарства, комітету й представництва в Раді, то виникли дебати. М.І. Корнилович пропонував з'їздові перевести обрання за порозумінням з поляками й жидами¹⁴, але з'їзд визнав, що ці національні меншості самі повинні звернутися в цій справі до української більшості. Таким чином всі кандидати були обрані від українського населення. З'їзд вирішив низку питань щодо допомоги біженцям і виніс постанову про заборону неорганізованого повороту біженців. В справі народньої освіти було ухвалено національну народню школу, українізацію шкільного діла й забезпечення в школі прав національних меншостей. В справі землеволодіння з'їзд за пропозицією К.В. Лоського, приєднуючись до постанов всеукраїнського селянського з'їзду, визнав, що земля повинна належати до корінного місцевого населення без ріжниць релігій і національностей.

До Ліквідаційної комісії, якій багато уваги було присвячено з'їздом, відносилися такі резолюції: «1) Холмський з'їзд рішуче протестує проти того, щоб Ліквідаційна комісія займалася ліквідацією Холмської губернії тому, що остання ані формально, ані етнографічно до Польщі не належить; 2) для доручення протесту проти ліквідації й для оборони інтересів тих Холмських українців, що залишилися в окупованій Холмщині, а також для оборони інтересів Холмщини при ліквідації деяких Холмських спільних з Польщею установ просити через Центральну Раду Тимчасовий уряд ввести до складу Ліквідаційної комісії делегата від Холмщини. На губернського комісара з'їзд обрав К.В. Лоського і на делегата до Ліквідаційної комісії М.І. Корниловича¹⁵.

З'їзд, розуміється, був великою подією в житті біженської Холмщини. Він увінчав народне самовизначення, був живим протестом проти напряму Тимчасового уряду, утворив керуючу організацію й доручив холмському народові той український національний прапор, початки якого зазначилися в резолюціях перших московських зібрань і по інших біженських колоніях. Обранням делегата до Ліквідаційної комісії знов встановлено було представництво Холмщини в Петербурзі (розуміється, без асигнування на це грошей, бо їх у біженців не було). Кінець-кінцем персональним побаченням біженців зі всіх кінців їх примусового оселення була внесена ясність у надії холмського народу й було вирішено не мало щоденних чергових пекучих питань їх життя.

Становище біженців, у зв'язку з погіршенням загальних умов життя, ставало все важче. Доклади священників, що відвідували своїх парафіян, давали смутні картини. Усі запаси грошей, продуктів, одягу, обув'я й других предметів домового ужитку, що взято було з собою при вигнанні, за два роки цілком були вичерпані. Зі всіх сторін неслися голосіння і скарги на припинення видачі пайок, на відсутність одягу й обув'я, й на ігнорування біженських інтересів державними біженськими комітетами. Дітей біженців виключали зі шкіл за невиплачування грошей за навчання. В Бузулуцькому повіті, Самарської губернії, з приводу неврожаю дуже тяжилися біженцями і не хотіли давати їм хліба. По деяких місцях Рязанської губернії не продавали їм хліба за гроші, а по сало біженці змушені

були їздити аж до Воронізької губернії. В Пензенській губернії безробітних біженців називали «лінтяями»¹⁶, а тих, що мали працю, докоряли ніби великими заробітками. Коли ж повсюду після революції почалося захоплення поміщицьких маєтків і скорочення засівів, біженців або цілком викинули з маєтків місцеві селяни, або звільнили поміщики з приводу ліквідування економії. По фабричних місцевостях холмські хлібороби не знаходили заробітків, бо не були призвичаєні до фабричної праці. В самій Москві, де знаходилося 33 організації допомоги біженцям, мали місце факти голодування дітей, браку одягу й обув'я і т.п. В Москві закрито було спархіяльний комітет опіки над біженцями духовного стану. За два роки по багатьох місцях затупилося почуття чужості до біженської бід. Їх обвинувачували в викликанні дорожнечі, в зменшенні через конкуренцію заробітної платні, ледацтві і т.п. Все більше образ матері Росії, про яку холм'янам раніш казали не інакше, як в піднесеному тоні, дискредитувався¹⁷. Все більше рвалися вони до рідного Буга, бо й вони тут усім обридло, і все тутешнє їм обридло.

В Холмі споконвіку 8 [21] вересня на Пречисту буває відпуст. Холмська гірка наповнювалася тоді кількома десятками тисяч народу з Холмщини, Підляшшя, Волині, Гродненщини й Галичини. Люди всю ніч не сплять, сидячи в мальовничих групах на землі за співами старовинних, ще з часів унії набожних пісень, або тихо розмовляючи з богомольцями інших сторін. Не буває ні п'яних, ні пияцтва, ні бійок, ні гармонії, жадної музики, ні танців. Відпуст давно вже став за традиційний улюблений народом празник, на який з'їжджалося й холмська інтелігенція. Після церковних відправ у соборі перед холмським образом Пречистої, відбувалися зібрання братства й інших гуртків. На празник заїжджали часом і високі урядові гості. Бувало, обер-прокурор синоду В.К. Саблер й інші до 3-4 годин ночі шнирять на гірці поміж тисяч народу, дивлячись на незвичайну картину і прислухаючись до тем народніх бесід.

Цього звичаю холм'яни додержувалися і в біженстві. По всіх колоніях день 8 [21] вересня проходив урочисто; по церквах служили, де можна було, свої священники з захованням усіх особливостей холмського ритуалу, як 4 євангелії при процесіях і т.п. В столицях

на Пречисту 1917 р. біженці збиралися у своїх же евакуованих монастирях: Радочинському в Петрограді і Турковичському в Москві. Скромні біженські празники відвідали в Петербурзі б. товариш обер-прокурор синоду Н.С. Зайончковський і в Москві архієпископ Євлогій і єпископ Серафим. На зібранні братства було зроблено тоді доповідь про постанови київського з'їзду і запропоновано було прийняти їх до виконання і, між иншим, негайно завести виклади української мови в холмських духовних – семінарії й школі¹⁸.

В тому ж вересні в Петрограді Генеральний секретар України при Тимчасовому уряді П.Я. Стебницький повідомив холмського делегата до Ліквідаційної комісії, що українці зрікаються від кандидатури до комісії М.А. Славинського і віддають це місце холмському делегатові. Разом з тим П. Я. Стебницький написав до Тимчасового уряду протест з приводу скасування відповідного пункту закону 17 [30] березня 1915 р. про Холмщину й вимагав негайного допущення представника її до комісії. 30 вересня М.І. Корнилович одержав також мандат на представництво до комісії й від Товариства холм'ян-українців, що утворилося на початку революції в Москві під головування Е.М. Вітошинського.

Продовження в чергових числах.

**Подав
Михайло КОРНИЛОВИЧ**

Примітки:

¹ «Холмская Русь», № 14-15/1917 р.

² «Холмская Русь», № 16-18/1917 р.

³ Там же, № 16-18/1917 р.

⁴ Журнали комітету 3, 16, 18 квітня й 1 травня 1917 р.

⁵ «Холмская Русь», № 19/1917 р.

⁶ «Нова Рада», № 32/1917 р.; «Холмская Русь», № 16-18, 31, 33/1917 р.

⁷ Рукопис Будиловича «Мое участие в украинской ориентации Холмщины», 6-го августа 1919 г. Також і в «Холмській Русі».

⁸ Відповідь голови Ліквідаційної комісії Товариству холм'ян-українців, ч. 2005/1917 р. «Холмская Русь», № 33/1917 р.

⁹ Відношення Ледницького до Будиловича ч. 2729 від 13.V.1917 р.

¹⁰ Собрание узаконений I, № 128/1912 р.

¹¹ Те ж I, № 91/1915 р.

¹² Декрет Тимчасового Уряду 28 липня 1917 р. підписали Н. Некрасов і А. Ледницький (Собрание Узакон. I, № 202/1917 г.).

¹³ «Холмская Русь», № 45/1917 р. Докладная записка Врем. Прав. от холмсакого Губернского Исполнительного Комитета от 17 октября 1917 г.

¹⁴ «Dziennik Kijowski», № 205.

¹⁵ «Холмская Русь», № 36 і 45/1917 р.

¹⁶ «Холмская Русь», № 22/1916 р.

¹⁷ «Холмская Русь», № 35/1917 р.

¹⁸ «Холмская Русь», № 39/1917 р.

Указ Президента України «Про відзначення 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського»

З метою вшанування та утвердження традицій боротьби за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, засвідчення вдячності всім творцям і захисникам Української держави, виявлення поваги до унікального наукового доробку, здійсненого в руслі європейської інтелектуальної традиції, та у зв'язку зі 150-річчям від дня народження Михайла Грушевського – видатного українського державного та політичного діяча, Голови Центральної Ради Української Народної Республіки, першої у XX столітті незалежної Української держави, історика і організатора української науки постановляю:

1. Кабінету Міністрів України:

1) утворити Організаційний комітет з підготовки та відзначення 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського, включивши до його складу представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадськості, науковців;

2) розробити у тримісячний строк і затвердити план заходів із підготовки та відзначення 150-річчя від дня народження М. Грушевського, передбачивши, зокрема: проведення у вересні 2016 року Днів Михайла Грушевського в Україні; організацію у м. Києві та інших населених пунктах урочистостей за участю представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадськості, науковців з нагоди 150-річчя від дня народження М. Грушевського, церемонії покладання квітів до пам'ятника М. Грушевському у м. Києві, а також до пам'ятних знаків, установлених на честь видатного українця в інших населених пунктах держави;

проведення у м. Львові урочистих та науково-просвітницьких заходів, присвячених життю і діяльності голови Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (1897-1913 роки), завідувача кафедри історії Львівського університету (1894-1914 роки) М. Грушевського;

проведення конференцій, круглих столів, наукових читань, інших заходів, присвячених популяризації наукової, державотворчої та історико-культурної спадщини М. Грушевського, у тому числі забезпечення проведення відповідних заходів в іноземних державах, зокрема в Республіці Польща, Грузії, Чеській Республіці та Республіці Австрія;

організацію виставок документів та фотоматеріалів, присвячених діяльності М. Грушевського, зокрема на посаді Голови Центральної Ради Української Народної Республіки, його науковій діяльності, подіям української історії відповідного періоду, відкриття нових та оновлення існуючих тематичних музейних експозицій;

проведення у навчальних закладах України просвітницьких заходів, спрямованих на вивчення ролі М. Грушевського в історії українського державотворення та науки;

упорядкування та відповідне оформлення об'єктів, пов'язаних із життям і діяльністю М. Грушевського та його родини, у тому числі за кордоном, а також могили

видатного українця на Байковому кладовищі у м. Києві;

карбування та введення в обіг у встановленому порядку ювілейної монети на відзнаку 150-річчя від дня народження М. Грушевського, спецпогашення поштової марки;

широке висвітлення заходів із підготовки та відзначення 150-річчя від дня народження М. Грушевського, трансляцію тематичних інформаційно-пізнавальних передач, демонстрацію документальних та художніх фільмів;

3) забезпечити в установленому порядку фінансування заходів із підготовки та відзначення 150-річчя від дня народження М. Грушевського.

2. Обласним, Київській міській державним адміністраціям:

розробити та затвердити регіональні плани заходів із підготовки та відзначення 150-річчя від дня народження М. Грушевського, забезпечити їх виконання;

надавати в установленому порядку підтримку ініціативам громадськості щодо вшанування пам'яті та популяризації наукової і державотворчої спадщини М. Грушевського.

3. Міністерству закордонних справ України:

забезпечити проведення закордонними дипломатичними установами України заходів із відзначення 150-річчя від дня народження М. Грушевського, зокрема за участю представників української громадськості за кордоном;

ужити заходів щодо залучення дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні, до участі у заходах із відзначення 150-річчя від дня народження М. Грушевського, які відбуватимуться в Україні.

Президент України
П. ПОРОШЕНКО

м. Київ
9 лютого 2015 року
№ 63/2015

Був «рік Шевченка», зараз «рік Вербицького», а через рік – 29 вересня 2016 – буде 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського, який історію писав як дослідник та учасник доленосних подій. Вчений і політик народився у Холмі – «над Бугом», отже для читачів «Над Бугом і Нарвою» найбільш «територіально близький». Але влаштування шумного ювілею, в тому числі і в рідному місті Грушевського, вимагатиме передусім заангажування влади й громадськості «держави Україна». Ця, звісно, готується, адже ще 9 лютого 2015 року був підписаний спеціальний президентський указ про організацію ювілейних заходів (хоч на нашу думку, гарніше б звучало «універсал» – саме так іменувались фундаментальні документи Української Центральної Ради, які М. Грушевський підписував як її голова). До ювілейного року ще лишилось трохи часу, отже на разі гляньмо, що про Холм і його історію протягом останнього року розповідали своїм читачам ЗМІ в Україні.

Виявляється, що публікації може й не так численні, але є в них багато цікавої інформації, перш за все завдяки цьому, що в археологічних дослідженнях, які вже багато років ведуться на території «Данилового Холма», беруть участь науковці з України, зокрема зі Львова, а найбільш резонансний пошуковий проект почався завдяки фінансуванню актуального Президента України Петра Порошенка. Отже й не дивно, що дуже детальну інформацію подає про це сайт Львівської територіальної організації Партії «Солідарність» Блок Петра Порошенка. Нам цю довгезну назву запам'ятовувати несконечно, однак у статті «Церква Богородиці у Холмі. Непрочитані сторінки історії» багато цікавого, адже автор провів розмову як з політиками, так і вченими.

Перших представляє член партії і депутат Львівської обласної ради Орест Шейка, який на запитання «чи достатньо ми знаємо про історію християнства України?» реплікує: «Я вважаю, що ми взагалі нічого не знаємо про нашу історію. Бо навіть якщо врахувати скільки літописних і письмових свідчень і реліквій було втрачено, вивезено і знищено в різні часи. Насправді нам наново доводиться вивчати і визнавати свою історію з не зовсім відкритих і доступних джерел. Тому що багато відкритих джерел, які були доступні, в різний час викупувалися ще Петром I і Катериною II, і багатьма іншими чиновниками російської імперії, багато було загублено в інші часи, в період Речі Посполитої. Багато час губить.

У Холмі – говорять про Данила, пора почати й про Михайла

Микола Бевз

(...) Минулого року проходив семінар за результатами цих археологічних розкопок. Тема семінару «Доба Короля Данила». Один факт, який хочу сказати, відомості про Короля Данила знаходяться у документах сповідника папи Інокентія IV, зараз шукають згадки про Короля Данила у китайських сувоях і знаходять цікаві речі. Це означає, що історія держави Русі була сфальсифікована».

Що ж – право, а навіть обов'язок політика, щоб висловлюватися гостро і категорично й давати цим спонуку до нових пошуків та інтерпретацій. До речі, слова про фальсифікацію історії оправдані тому, що – абстрагуючи від українського минулого, яке місцями зовсім темне, передусім з огляду на відсутність власних письмових джерел для деяких епох – жоден історик досліджуваного середньовічного минулого своїми очима не бачив, не відчув на своїй шкірі. Тому, навіть маючи чимало джерел не в силі відтворити т.зв. історичну правду – може лише намагатися змалювати її як найменш фальсифікованою. Але, вибачте мені Дорогі Читачі, цю історіософську думку – вертаємо до суті справи.

Вченим, якуто дано тут слово, є доктор архітектури Микола Бевз, професор Національного університету «Львівська політехніка» і завідувач кафедри реставрації та реконструкції архітектурних комплексів. Керує він

українською частиною експедиції, яка реалізує проект «Пошук, ідентифікація і наукове вивчення найстарішого храму Пресвятої Богородиці, побудованого в Холмі королем Данилом Галицьким», який був підписаний 29 березня 2013 р., з запланованою тривалістю на 5 років. Як стверджує проф. М. Бевз: «Головний бенефіціар проекту – Інститут археології та етнології Польської академії наук, який є ключовою організацією, яка акумулює кошти, засоби і здійснює наукове та методичне керівництво роботами. З української сторони в проєкті бере участь Львівська політехніка, зокрема кафедра Реставрації та реконструкції архітектурних комплексів, Інститут українознавства та Інститут археології Української академії наук. Також до експедиції залучені польські фахівці з кількох інститутів, починаючи від Інституту археології у Варшаві, Краківської політехніки, Люблинської політехніки, Університету з Торуні та інших. (...) У 2013 році фінансував роботи Фонд Петра Порошенка, який переказував кошти на Інститут археології у Варшаві, і вони вже ці кошти виділяли на експедицію. У 2014 році, через військові дії, Фонд не міг нас фінансувати, і значну частину робіт ми зробили за кошти Львівської політехніки та спонсорів. Цього року Фондація Петра Порошенка знову нас почала фінансувати, було підписано угоду на цей рік, виділені кошти такі ж, як і в 2013 році. Зараз ми готуємо проєкт, щоб провести наступні розкопки дуже складним горизонтальним методом зі встановленням спеціальної вентиляції та погодженням кожного етапу робіт. Фонд зацікавлений, щоб ці роботи продовжувалися. Однак сьогодні в Україні є заборона переказувати гроші за кордон, але я думаю тут мають бути виключення».

Першим словом у назві проєкту є «пошук», бо хоч у історичній літературі розташування собору спорудженого Данилом було вже приписане до конкретного місця, то в археології слово треба ще довести ділом: «Церква Богородиці відома з Галицько-Волинського літопису, де йшлося про те, що Данило збудував у Холмі Собор Богородиці. Коли ми розпочинали свою експедицію, ставили мету знайти залишки літописного об'єкту, який відомий за письмовими джерелами. Він є леген-

дарним, адже там поховано сотні визначних осіб української історії.

– Якими були перші результати розкопок?

– Ми знали, що собор міг бути лише на території Гірки, але Гірка – це великий об'єкт, де був замок Короля Данила. Там були і інші об'єкти, зокрема і 4 церкви. Ми вибудували методику інтерпретації матеріалів, літописів і пізніше прийняли рішення виконати георадарне знімання у тих кількох визначених місцях (георадарне знімання – це сканування території на глибину 6-10 метрів). Просканували і діючий храм 18 століття, який, ймовірно, був збудований на місці колишньої церкви. На скануванні цього барокового собору в середині ми побачили, що там є багато субстанцій. Це дало привід виконати археологічні розвідки. Вони виявилися продуктивними. Ми виявили стіну будівлі, вона, правда, була перебудована, і верх був з XVIII століття, але низ був з 13 століття. Розкриття в соборі є дуже складним. На кожному метрі квадратному є кілька поховань у різних рівнях, розкриваючи на глибині 2-х метрів (георадар показує стіни) ми мусили пройти шар і XIX століття, і поховання XIX, XVIII століття і раніші, а потім тільки йти далі.

Фактично, коли ми робили розкопки, а намагались робити їх невеликими 3 на 3 метри, то кожен розкоп тривав кілька тижнів і це була дуже тяжка ювелірна робота. Кожен розкоп приводив до розкриття в часі. Ми виявили лицеву стіну собору (як тепер вже знаємо), виявили ріг, дві колони, фундаменти під колонами, і виявили ширину старого храму, ширину головної частини храму. Храм виявився меншим, ніж ми вважали, хоча до кінця ми ще не знаємо архітектури, але основна частина храму вміщається в тіло собору XVIII століття. По ширині є приблизно 14,5 метрів. Довжина поки що не відома, але це точно більше ніж 20 метрів.

– Про що свідчать ці знахідки?

– Сенсаційним для нас було те, що собор виявився збудованим з романської цегли. Фрагменти, які ми виявили – це фундамент. Він збережений повністю, натомість стіна збереглася лише на 5-6 рядів кладки. Дуже цікаво, що ми виявили нові технології в будівництві часів Київської Русі і Галицької

Русі. Технології були передові, бо цегла не була поширена в той час. В Галичі собор збудований з вапняку і алебастру. В Києві використовувався камінь пісковик і вапняк. Тут ми зустріли великий об'єкт збудований в техніці, яка пішла з Ломбардії. Це свідчить про те, що тут працювала бригада, яка була добре знайома з тим, що діялося в Європі. Чи це була бригада з Києва, чи це була бригада місцева, яка може стажувалась десь, – не відомо. Але контакти в Данила були і з Тевтонським орденом, який впроваджував цегляне будівництво на півночі Європи, і крім того з Австрією, Чехією, де на той час таке будівництво було.

– Що показали наступні розкопки?

– Наступний рік був важкий, бо мали стартувати в травні, але це був період військового загострення агресії Росії. Ми виконали тільки розкоп в захристі, проводились дослідження в криптах і один розкоп було виконано на продовження стіни в наві. Ці розкопки дали багатий матеріал. Було знайдено фрагменти XIII століття, знайдено поріг входу до святині з уламками каменю та різьбленого обрамлення. Це були хвилюючі моменти, бо ми не знаємо, чи це був головний вхід, а можливо боковий. До останнього часу, поки ми не маємо 100% результатів, ми вагаємося. В цьому році ми стартували з роботами на початку травня. Доводилось працювати 14 годин на добу. Ми знайшли кут, лінію повороту, початок пресбітерію. Найбільшу увагу зосередили на вхідній частині храму, де мали перевірити праву сторону при вході, адже там найчастіше відбувались князівські поховання згідно нашої традиції. В цій частині ми виявили багато поховань з різного часу, які дуже цікаві. Виявлено було і кілька поховань, які датуються другою половиною XIII століття. Одне з цих поховань було виконане в мурованому саркофазі з цегли. Поховання муроване у формі човна, що має символічне значення, бо човен – найпростіший спосіб передати рух, як подорож в інший світ. В середині виявлено скелет чоловіка у віці, як ми вважали, між 30 і 40 років, а пізніше виявилось, що це чоловік віком 27-30 років. Чоловік міцної статури, можливо, воїн. Виявлено гудзик-дзвіночок, який часто носили на шийні знатні особи. Він також датується XIII століттям. Безперечно є факт, що це дуже знатна особа. Оскільки його вік – до 30 років, ми маємо гіпотезу, що це, найвірогідніше, може бути син Данила – Роман, який помер у віці 25-30 років у 1263 році.

Юрій Лукомський під час розкопок у Холмі (2013 р.)

– Яке значення для історії має ця знахідка?

– Якщо експертиза та лабораторні дослідження підтвердять той факт, що ми знайшли поховання Романа, то в літописі сказано, що в соборі було поховано Данила, Шварна – його сина старшого і молодшого Романа. Крім того пізніше у 1287 році похований там його правнук Михайло Юрійович. Принаймні 4 поховання пов'язаних з династією Романовичів ми тут могли б сподіватися віднайти. Тому перед нами стоїть складне завдання і з погляду дешифрування літопису, над цим працюють кілька істориків, і дуже велика вага падає на лабораторні дослідження. Від результатів датування залежить правильність нашої гіпотези. Нас чекають, я думаю, сенсаційні результати в наступні етапи роботи.

Стаття на партійному сайті з'явилася 28 липня, коли Україна відзначає День Хрещення Русі. На сайті «ZAXID.NET» знайшли ми дещо старшу, але менш цікаву статтю «У пошуках короля Данила», в якій обговорюється дослідження 2013-2014 років. Показує вона їх з дещо іншого ракурсу, адже в цій публікації журналісткою Іриною Знає «переслуховується» інший науковець – Юрій Лукомський, співробітник Інституту українознавства НАН України і доцент кафедри реставрації архітектурної та мистецької спадщини НУ «Львівська політехніка». Вже багато років працює він при розкопках на території Данилової держави, які зараз розташовуються обабіч українсько-польського державного кордону. В тому числі і в Холмі, адже тут українські дослідники працювали зі своїми польськими колегами ще раніше, зокрема на території т.зв. Високої гірки, всередині якої зберігаються сті-

ни оборонних споруд, зведених Данилом ще до середини XIII ст. Отже і в пошук останків Данила задіяний він від самого початку.

«Наш проект почався 2012 року – розповідає львівський археолог. – Спочатку ми кілька разів їздили до Польщі та на міждержавному рівні домовлялись про можливість проведення цих досліджень. Врешті документ був підписаний у березні 2013 року, а вже у квітні група фахівців виїхала до Холма. До групи з десяти осіб ввійшли історики, історики мистецтва та архітектури, архітектори-реставратори, археологи, антропологи, фізики і геохіміки. З польського боку до роботи долучилась аналогічна група фахівців».

Поштовхом до роботи стало те, що на будівлі зведених у 1735-1756 роках за проектом архітектора Павла Фонтани, постійно з'являлись тріщини, храм розділявся на дві половини: «Враження таке, що храм стоїть на різній основі... Почали ми свої розкопки саме на місці тріщини всередині собору. І вже на глибині 1,5 метра виявили суцільний мур, який йшов впоперек його осі. Стало зрозуміло, що ми знайшли зовнішню стіну того храму, який шукали. Несподіванкою стало те, що храм був споруджений не із місцевого тесаного каменю, а з цегли. Ця цегла була відома Європі з XII століття, але в регіон могла потрапити і з Києва, адже в домонгольський час вона вже була відома у тих краях. Так само, як і на Володі, де виявлено ряд споруд з цієї цегли.

Доцент Ю. Лукомський зауважує, що сучасний храм стоїть не на основі старого, а лише в окремих місцях перетинається із ним: Те, що ми знайшли, дійсно є основою церкви, яку побудував Данило Галицький. Сучасна церква

є більша і розташована трошки правіше, аніж церква княжих часів. Раніше в нас була гіпотеза, що церква доволі велика, але пізніше ми зрозуміли, що не настільки. Приблизна площа храму 14 на 23 метри.

Відповідно до розробленої науковцями теорії, храм мав би відтворювати схему хрестовокупольної церкви. Тобто мати 4-6 колон та один або три куполи. У масштабах того часу церква була доволі великою, а висотою і красою не поступалась іншим. Однак відкриттям розкопок стала не тільки церква, а й майже 40 поховань різного часу. Зокрема дев'ять із них датують XIII-XIV століттям.

– У цій церкві свого часу був похований не тільки Данило Романович, а й його син Шварно та правнук Андрій. Крім того, невідомо, де були поховані їхні дружини... Тобто там має бути не одне княже поховання, – зазначає нау-

ковець. Історики вважають, що король могли поховати ближче до виходу, адже в центрі храму ховали лише духовних осіб.

– Загалом було два звичай поховань. При одному просто ховали під підлогою, копали яму в церкві, ставили труну і засипали. Також була традиція ближча до римської, коли у підвалах храму споруджували крипту, нішу, в яку ставили труну у відкритому просторі. Ховати осіб княжого роду могли обома цими способами.

Історик також припускає, що до стін давнього храму могла бути прибудована спеціальна усипальниця для княжої родини. Натомість заперечує думку, що поховання слід шукати ближче до середини церкви, адже це був привілей виключно духовних осіб. Також Юрій Лукомський зауважує, пропасти безвісти труна не могла, адже постать короля була відомою і після життя.

– Павло Фонтана, коли будував сучасний храм, обійшов старі стіни і старі фундаменти, намагався не руйнувати залишків давнього храму. Хоча, якщо він зберіг стіни, то обов'язково зберіг поховання. Але якщо б це було поховання у саркофагах, осіб королівського трибу, про це була б інформація і ніхто б про неї не змовчав. Але такого в писемних згадках немає».

Цьогорічні же знахідки Ю. Лукомський прокоментував Катерині Гречин, редакторці тижневика «Аудиторія», яку видає Львівська політехніка. Як пише вона у статті «Історичний саркофаг у Холмі», 2015 року дуже інтенсивні археологічні дослідження проводились впродовж травня, бо в храмі замінювали долівку (ремонт проводився у зв'язку з тим, що 8 вересня тут заплановано святкові заходи з нагоди 250-ліття коронування Холмської чудотворної ікони Богородиці).

«За цей час вдалося зробити чотири розкопки і чимало інших розкриттів, оскільки всю площу теперішнього храму понижували на півметра. Нині вже виразніше вимальовується план храму короля Данила».

– Під час здійснення розкопу у північно-східній частині трансепту нас цікавило завершення вівтарної частини літописного храму XIII ст., – розповів Юрій Лукомський. – Під обігрівальними каналами XIX ст. ми виявили збережені стіни і фундаменти бічної північної апсиди церкви XIII ст. Зазвичай в церквах княжого періоду апсиди пів-округлі у плані, а тут виявилось, що головний і бічні вівтарі завершувались прямою стіною. Ми також виявили конструкції, що свідчать про розбудову храму короля Данила в XV-XVII ст., зокрема, до бічної апсиди були примуровані так звані приділи (додаткові архітектурні форми), які мали свої підземні частини – крипти. На жаль, ці склепіння були зруйновані у XVIII ст., коли споруджували теперішню барокову споруду.

Найвагоміший результат дослідники отримали в західній частині церкви, де, найімовірніше, могли бути княжі захоронення. Торік науковці знайшли частину ніші-аркосолії в західній стіні і наріжник цегляного саркофагу, тому необхідно було пильніше оглянути ці об'єкти. І приємна несподіванка не забарилася: перед їхніми очима відкрилися поховання княжої доби.

– В нижній частині виявили кілька поховань, які можна пов'язувати з особами високого сану. Одне з них мало на собі сліди від подвійного поранення черепа шаблею. Його голова була об-

Розкопки у холмському храмі. Фото з архіву Ю. Лукомського (lp.edu.ua)

кладена романською цеглою, повторно використаною із розташованого нижче саркофагу. Далі розкрили і сам саркофаг. Він мав злегка заокруглені і підкошені бічні стінки, що нагадує форму човна. Там ми знайшли металевий позолочений гудзик-бубенець з калатальцем всередині, який датується XIII ст. В саркофазі виявили кістяк молодого чоловіка, віком 25-30 років (як стверджують антропологи). Збережені у чудовому стані череп, зуби. Можливо, це є поховання одного із нащадків Данила Романовича, адже його сини Роман і Шварно померли приблизно в такому віці. Як свідчать літописи, сини і батько були поховані поруч. Тому наше завдання – знайти й інші саркофаги, хоча це буде доволі складно, бо доведеться працювати під залізобетонною плитою нової підлоги.

Під час розкопок було знайдено і надгробну плиту (з написом) єпископа Філарета, який помер 1533 року. Це дуже унікальна знахідка, хоча й частково знищена (є тільки верхня частина плити). Саме єпископ Філарет, як свідчать історичні документи, розбудовував церкву. Знайдено й кілька інших надгробних плит з кирилическими написами про конкретні історичні особи.

– Найважливіше, що нам вдалося нарешті окреслити конфігурацію храму, яку збудував король Данило, і отримати перші свідчення про архітектуру XIII ст., – долучається до розмови завідувач кафедри реставрації та архітектурної мистецької спадщини професор Микола Бевз. – Цей об'єкт доповнює далеко неповний ряд відомих, збережених в археологічному вигляді, українських храмів княжої доби, зокрема доби Данила Галицького. Також ми нарешті натрапили на перші поховання княжих осіб. Зараз треба робити антропологічні дослідження, аналізи ДНК, що допоможуть встановити особу похованих. Їх робитимуть у Польщі, хоча домовлено, що при наявності фінансів паралельно це можна робити і в Україні.

Науковці мають надію, що держава таки підтримає їх у цій справі фінансово, адже виявлено дуже цінний архітектурний об'єкт з різночасовим комплексом поховань визначних українських історичних осіб XIII-XIX ст., які треба ретельно досліджувати, ідентифікувати і зробити відомими та доступними для нащадків. На думку Миколи Бевза, на рівні міністерств культури Польщі і України треба думати й про створення постійної музейної експозиції виявлених археологічних знахідок. Наразі на місці розкопу, де була знайдена біч-

на апсида, заплановано зробити оглядову скляну вітрину, через яку можна буде оглядати рештки реліктів первісного храму. Оскільки Польща планує зробити в Холмі великий туристичний центр, то, можливо, згодом можна буде заходити в крипту нинішнього храму, оглядати цілий ряд поховань і реліктів, які там є.

– Поляки мають Вавель, а княжий некрополь України надзвичайно бідний, бо все ретельно знищували впродовж віків. Було б чудово, якби в базиліці Різдва Пресвятої Діви Марії в Холмі ми мали частину некрополю славних українських князів, – вважає Юрій Лукомський.

Виявляється, що Холм це не лише місце «шукання історії», але також її обговорювання. «19 липня 2015 року, – читаємо на сайті clio.usu.edu.ua, – студенти і викладачі Гуманітарного факультету УКУ та група волонтерів з Краматорська (Донецька область) взяли участь в українсько-польському семінарі «Спільне минуле, культурна спадщина пограниччя та поділена історична пам'ять», що його спільно організували у Холмі Гуманітарний факультет УКУ та Державна вища професійна школа в Холмі (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie). З українських науковців спікерами дискусії виступили викладачі УКУ Орест Лильо, Ігор Сковчиляс і Василь Стефанів та дослідник з Бердянська Юрій Федорик, а з-поміж польських істориків і політологів – д-р Анджей Вавринюк (Andrzej Wawrniuk), проф. Анджей Гіль (Andrzej Gil) і д-р Анджей Шабатюк (Andrzej Szabaciuk). Цікава й динамічна розмова зосередилася навколо спільної культурної спадщини українського і польського народів на теренах Лемківщини, Надсяння і Холмщини, перспектив дослідження історії пограниччя та політичної ситуації в сучасній Україні.

Учасники зустрічі дійшли висновку про необхідність реалізації спільних програм зі збереження й впорядкування місць пам'яті українців і поляків по обидві сторони кордону, що сприятиме усуненню стереотипів, зближенню підходів в інтерпретації минулого та інтенсифікації персональних контактів між молодіжними середовищами обох країн. Під час презентації наукових проєктів з історії Холмщини особливо зацікавлення викликала вражаюча подібність політики імперії Романових у другій половині XIX ст. щодо українського населення Холмщини із сучасною російською політикою на сході України. Політологічна частина

семінару була зосереджена на поставі Європейського Союзу і Польщі в стосунку до російської агресії супроти України. Навіть польські експерти визнали недостатніми, несвоечасними і непослідовними заходи європейських країн щодо підтримки нашої країни. Водночас учасники дискусії наголошили на важливості зусиль у гуманітарній сфері низки громадських організацій і приватних осіб з Польщі, які надають практичну допомогу пораненим учасникам Революції Гідності та українським добровольцям і військовим із зони АТО».

Звісно, й тут не могло обійтися без оглядання матеріальних слідів минулого: «Окрім самої дискусії, студентам і викладачам університету польські колеги представили результати останніх археологічних досліджень історичних пам'яток руського (українського) Холма. Зокрема, у фундаментах і підземеллях колишньої унійної катедрі в Холмі, зведеної владикою Максиміліаном (Риллом) у середині XVIII ст., були виявлені поховання представників княжої династії Романовичів і православного духовенства Холмської єпархії XIII-XVI ст. Натомість на території Гірки археологи відкрили резиденцію галицько-волинського князя Данила Романовича 50-60-х рр. XIII ст. з палацом, придворною церквою та іншими будовами. На місцевому православному цвинтарі збереглася могила прем'єр-міністра Української Народної Республіки Пилипа Пилипчука (1889-1940), а в центрі міста – будинок, в якому 1866 року народився видатний історик і перший президент України Михайло Грушевський». (Звісно, наші уважні читачі знають, що будинку, в якому народився Михайло Грушевський, тобто архітектурного ансамблю колишньої піарської колегії і монастиря при вул. Люблинській, не треба плутати з будинком, на якому підвищено пропам'ятну таблицю – при вул. Сенкевича).

Отже, як озглавила свою статтю з відвідин міста над річкою Угоркою, бо щойно через неї має воно вихід на Буг, журналістка львівського «Високого замку» Марія Доротин – «У Холмі витає могутній дух Данила Галицького». Від себе додаю, що на разі міцніше ніж дух Михайла Грушевського. Але це не біда, а навіть великий плюс, бо ж вони обидва – гравці однієї національної команди.

Статті читав, цитував та прокоментував Юрій ГАВРИЛЮК

Dialekty podlaskie na tle kształtowania się języka ukraińskiego

(Morfologia, cz. IV, Przymiotnik)

Kontynuacja z nr 4/2015

Przymiotnik w języku prasłowiańskim

W języku prasłowiańskim istniały dwa typy przymiotników. Pierwszym z nich były przymiotniki niezłożone, np. *novъ*, które odmieniały się według wzoru rzeczownikowego. Drugi typ to przymiotniki złożone, które tworzone poprzez dodanie do przymiotnika zaimka wskazującego *ъ*, *je*, *ja*. Między dwoma typami istniała pewna różnica znaczeniowa:

vysoka gora – pewna góra
vysoka ja gora – konkretna góra

Z czasem prasłowiański zaimek *ъ*, *je*, *ja* utracił swoje samodzielne znaczenie i przyłączył się do przymiotnika.

Współczesna odmiana przymiotników to zasadniczo kontynuacja dawnej odmiany złożonej. Odmiana niezłożona zanikła, a we współczesnym języku ukraińskim mamy jedynie jej szczątki. Pozostałościami wspomnianych przymiotników są dziś takie formy, jak np. *здоров*, *зелен*, *повен*, *винен*, *рад*, *жив*, *варт*, *зоден*. Relikty dawnych form niezłożonych znajdziemy też w gwarze podlaskiej. Będą to takie przymiotniki, jak: *сестрин*, *віньон*, *повон*, *здоров*, *жадьон*.

Розумна, але молодая

Na Podlasiu są używane przymiotniki zarówno w dawnych formach nieściągniętych (z zaimkiem wskazującym *ъ*, *je*, *ja*), np. *кривий*, *сліное*, *худая*, jak i ściągniętych (bez owego zaimka), np. *коричньови*, *лѣтне*, *заздрана*. W wielu gwarach międzyrzeczca Bugu a Narwi obowiązuje tu następująca zasada: jeżeli akcent pada na końcówkę, to mamy dawne formy nieściągnięte, np. *молодий*, *дурний*, *старая*, *молодая*, *весновая*, *малое*, *старий* (*старце*). Jeżeli jest akcentowany temat wyrazu, mamy krótką, ściągniętą formę: *добрі*, *бѣли*, *веліка*, *осѣння*, *сіні*.

Używanie form zarówno ściągniętych, jak i nieściągniętych nie jest jakimś ewenementem w historii rozwoju języka ukraińskiego.

W zabytkach piśmiennictwa, w literaturze XIX, niekiedy też XX wieku, a także w wielu innych gwarach ukraińskich spotykamy różnorakie formy przymiotników.

We współczesnym języku ukraińskim normą literacką stały się: forma nieściągnięta przymiotników w rodzaju męskim *великий*, *молодий*, *синій* oraz formy ściągnięte w rodzaju żeńskim *велика*, *молода*, *синя*, w rodzaju nijakim *велике*, *молоде*, *сине* oraz w liczbie mnogiej *великі*, *молоді*, *сині*.

W języku ukraińskim forma przymiotników twardej grupy rodzaju męskiego na *-ий* jest organiczną kontynuacją formy staroruskiej, np. *молодий*, *старий*, *чорний*. W grupie miękkiej mamy zakończenie *-ій*, np. *синій*, *літній*. W gwarach południowo-zachodnich (podolskich, zakarpaccich) można spotkać formy grupy miękkiej z fleksją *-ий*: *синий*, *літний*. W innych gwarach mamy zjawisko odwrotne – upowszechnienie się fleksji *-ій* na przymiotniki twardej grupy: *добрій*, *великій*, *гарній*. W gwarach północnych, np. *czernihowskich*, występują skrócone formy przymiotników rodzaju męskiego: *високі* (*стовн*), *круті* (*берег*), *осінні* (*доц*). Podobne ściągnięte formy zachowały się także w gwarach podlaskich, np. *високі хлопцець*, *осі́нні день*.

W przymiotnikach rodzaju żeńskiego i nijakiego w zabytkach piśmiennictwa z XIV-XV w. częstsze są formy nieściągnięte: *великое князьє* (XIV w.), *за все лихое* (XIV w.), *кошулку золотую* (XVI w.). Pojawiają się jednak także formy ściągnięte: *наша добра рада* (XIV w.), *висока пасика* (XV w.).

Od XVI w. w języku ukraińskim coraz częściej zaczynają się upowszechniać formy ściągnięte typu *нова*, *синя*, *нова*, *синю*, *нове*, *сине*, które stają się ostatecznie normą literacką.

Formy nieściągnięte w rodzaju nijakim i żeńskim oraz w liczbie mnogiej zachowały się w gwarach narzecza północnego (w tym podlaskich) i południowo-zachodniego (karpaccich, zakarpaccich), gdzie można usłyszeć formy typu *добрая*, *тихую*, *тихєє*, *злая*, *молодую*.

Ukraińskie formy mianownika liczby mnogiej na wszystkie trzy rodzaje mają końcówkę ściągniętą *-i*, np. *добрі*, *сині*, *сині*, zamiast prasłowiańskiej *-yjъ*, która utrzymała się w językach rosyjskim i białoruskim, a także w gwarach ukraińskich oraz literaturze.

Warto przyjrzeć się utworom klasyków literatury ukraińskiej, a znajdziemy w nich wiele nieściągniętych form przymiotników:

Як в північ самую глухую
Еней лиш тільки став дрімать,
Побачив хмару золотую
(Iwan Kotlarewski)

Чого ти сумуєш?
Душе моя убогая
(Taras Szewczenko)

Бо його, бач, трохи! а онде під тином
Опухла дитина, голоднеє мре
(Taras Szewczenko)

Дяка щиряя тобі, ніченько-чарівниченько,
що закрила ти моє личенько!
(Lesia Ukrainka)

Коли б ти, нічко, швидше минала!
Виbach, кохана! Ще ж я не знала
(Lesia Ukrainka)

Także w wielu pieśniach ludowych mamy liczne formy nieściągnięte:

Малая нічка, мала,
Іще-м ся не виспала
(pieśń lemowska)

Да старую Матусю ми од себе
а й стременами одпихали
(pieśń kozacka)

Молодая дівчинонька
Та вже й заміж вийшла
(ludowa pieśń miłosna)

Dziś w ukraińskim języku literackim używanie form nieściągniętych ma pewne nacechowanie stylistyczne, służy nadaniu uroczystego, podniosłego charakteru.

Cechą typowo ukraińską są sufiksy przymiotnikowe *-ський, -цький, -зький*. Miękkie zakończenia nie występują ani w języku białoruskim, ani w języku rosyjskim. Powiemy więc po ukraińsku *вузький, білоруська, підляська, низька, сільське, українське, шляхетські, кийські*. Zmiękczone końcówki mają także nazwiska: *Потоцький, Словацький*.

Palatalizacja spółgłosek *с, з і ц* w sufiksach przymiotnikowych *-ск-, -зк-, -цк-* to następstwo zaniku jerów. Zmiękczone formy pojawiają się w zabytkach piśmiennictwa pochodzących z południowych terenów ukraińskich już w XIII w., a także w późniejszych źródłach staroruskich: *жречьськи* (XIII w.), *галицький* (koniec XIV w.).

Formy z miękkimi sufiksami są charakterystyczne także dla gwar międzyrzecza Narwi i Bugu. Powiemy więc tu: *більськови, гайнувські, руські, слізька, вузька, українська, чижувовські, низькі*. Miękkie zakończenia są także charakterystyczne dla nazwisk: *Телятицькі, Бедрицькі, Висоцька*. To kolejna cecha typowo ukraińska w gwarach podlaskich.

Pod wpływem języka polskiego, czasami też białoruskiego, upowszechniają się formy z twardym zakończeniem: *білоруські, слізкі, ніські, nie są one jednak charakterystyczne dla gwar podlaskich i są, niestety, kolejnym przykładem na stopniowe zatracanie charakterystycznych dla regionu, używanych tu od wieków form*.

Muzej maluj bat'kuwszczynu to nie po podlasku!

W języku ukraińskim, podobnie jak w gwarach podlaskich, wyraźnie są różniwane formy dopełniacza i celownika liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego przymiotników oraz liczebników porządkowych. W literackim języku ukraińskim dopełniacz ma zakończenie *-ої: старої, малої, великої, гарної, синької, третьої, дванадцятій*. Takie samo zakończenie mamy na Podlasiu, gdzie powiemy: *великої, кривої, брудної, молодої, хорошої, синької, пісятої*.

Celownik w ukraińskim języku literackim ma końcówkę *-ий: старий, малий, великий, гарний, синій, третій, двадцятій*. Gwary podlaskie w miejscu ukraińskiego i zachowały dyftongi (pod akcentem) lub literę *у* (łacińskie *u*). Celownik przymiotników i liczebników porządkowych w rodzaju żeńskim na Podlasiu ma więc końcówkę *-уої* lub *-уї: великуї, кривуої,*

бруднуї, молодуюї, хорошуї, синюї, пісятуї. Dlatego też „podlaska” nazwa stowarzyszenia ze Studziwodów *Музей Малої Батькувичыны* jest niczym innym, jak ciekawą hybrydą językową, w której zamiast dopełniacza (kogo? czego? – *малої*) użyto formy celownika (komu? czemu? – *малуої*). Zresztą, w tekstach wspomnianego Stowarzyszenia Muzeum Małej Ojczyzny znajdziemy wiele przykładów na mylenie form dopełniacza i celownika nie tylko przymiotników liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego, ale też zaimków: *одчуті хоруство нашої малуої батькувичыны; входят в їх зукі руоднуї мови; створыеня сіетуї книжки* (przykłady z książki dla dzieci *Як выскочыв воробієй*). Wiadomo, że każdy mówiący gwarą podlaską powiedziałby *нашої малої батькувичыни* (*naszoji maloji bat'kuwszczynu*), *руодної мови* (*ruodnoji tovy*), *сітої книжки* (*si'toiji knizki*) – z charakterystyczną dla języka ukraińskiego formą dopełniacza z literą *ї* na końcu.

Podobne problemy związane z myleniem wspomnianych dwóch przypadków mają zresztą osoby uczące się literackiego języka ukraińskiego, które nie znają gwary podlaskiej. Wynika to z tego, że w języku polskim formy dopełniacza i celownika w liczbie pojedynczej rodzaju żeńskiego brzmią tak samo: dopełniacz (kogo? czego?) – *małej, dużej, grubej*; celownik (komu? czemu?) – *małej, dużej, grubej*. Podobnie jest w języku białoruskim. Oto kilka przykładów z tego języka:

новая – (kogo? czego?) **новай**,
(komu? czemu?) **новай**
старая – (kogo? czego?) **старой**,
(komu? czemu?) **старой**
сіняя – (kogo? czego?) **сіняй**,
(komu? czemu?) **сіняй**

Widać więc, że zarówno w języku polskim, jak i języku białoruskim formy dopełniacza i celownika przymiotników, zaimków i liczebników porządkowych brzmią identycznie. Są one różne w języku ukraińskim oraz przynależących do niego gwar, w tym podlaskich. Dlatego też ktoś, kto dobrze posługuje się gwarą podlaską, nie będzie mylił form *малої – малуої, одної – однуої*.

Jaka jest różnica między малим a малуом?

Podobnym problemem, opisanym zresztą już poprzednio przy okazji zaimków, jest kwestia mylenia form narzędnika i miejscownika rodzaju męskiego i nijakiego liczby pojedynczej: (з) *малим*

– (на) *малуом*, (з) *білим* – (на) *білум*, co użytkownikom gwar podlaskich zdarza się coraz częściej pod wpływem języka polskiego: (z) *маłym* – (на) *маłym*, czasem też pod wpływem języka białoruskiego (з) *малым* – (на) *малым*. Formy narzędnika i miejscownika są wyraźnie rozróżniane w języku ukraińskim: (з) *малим* – (на) *малим, малому*; (з) *білим* – (на) *білим, білому*. Podlaskie formy *малуом, білум* to gwarowe warianty literackich, starszych form *малим, білим* (z dyftongiem lub literą *у* w miejscu późniejszego ukraińskiego *ї*). Formy miejscownika *малому, білому* powstały w języku ukraińskim później przez analogię do form celownika (komu? czemu?) *малому, білому*.

Stopień wyższy w archaicznych gwarach Podlasia

Stopień wyższy w dzisiejszym języku ukraińskim tworzy się przez dodanie sufiksu *-іш-* lub *-иш-*, np.: *милий – милишій, новий – новишій, дешевий – дешевішій*.

Stopień wyższy przymiotników w archaicznych gwarach Podlasia typu *ходімі, робімі* jest tworzony przy pomocy akcentowanego przyrostka *-їшш* (z dyftongiem w miejscu prasłowiańskiego *e*):

чорни – чорнішши
старий – старишши (старішши)
розумна – розумнішша

Jeżeli w przymiotnikach jest akcentowany temat, przyrostek ma krótką formę *-иш, -чи* etc.:

добре – лішши
малая – менча (менша)
богати – богатши
високі – вижши (вишши)

W niektórych gwarach podlaskich typu *ходіти, робіти* zachowały się formy stopnia wyższego i najwyższego zbliżone do literackich: *стапіши, милиши*.

Formy zachowane w gwarach archaicznych typu *мудрішши, старішши* są starsze, niż używane w dzisiejszym języku literackim formy bez *ї*, gdyż są bezpośrednią kontynuacją staroruskich form z sufiksem *-ѣши-*. Formy z tym sufiksem przez dłuższy czas funkcjonowały także w języku ukraińskim, o czym świadczą liczne przykłady z zabytków piśmiennictwa staroruskiego: *млѣѣшшии* (koniec XIV w.), *старѣшшиму* (XIV w.), *тверѣшшиимь* (pocz. XV w.). Stosował te formy także Iwan Kotlarewski.

Zakończenie na str. 39

Kto jest kim i kto kogo „nie lubi”?

(Próba zaocznej dyskusji z rosyjskimi ukrainofobami)

Dzisiejszą sytuacją na Ukrainie z pewnością interesują się wszyscy czytelnicy «Над Бугом і Нарвою», zresztą nie tylko oni, ponieważ jest to jeden z najważniejszych i najtrudniejszych do rozwiązania problemów współczesnej Europy. Z własnych kontaktów wiem, że wielu prawosławnych mieszkańców Podlasia ma możliwość i ogląda programy telewizji rosyjskiej, a stosunkowo niewielu telewizji ukraińskiej. Ma to oczywiście istotny wpływ na tworzenie się własnych sądów widzów odnośnie oceny sytuacji na Ukrainie, co często prowadzi do wyciągania wniosków zgodnych z tezami propagandy rosyjskiej. Ja też od ubiegłego roku stale oglądam telewizję rosyjską, szczególnie programy publicystyczne dotyczące Ukrainy na takich kanałach, jak „RTR Planeta”, „Rossija 24”, pierwszy kanał telewizji państwowej i „RBC”. W moim odczuciu jedynie ten ostatni kanał, w którym dominuje tematyka ekonomiczna, stara się zachować obiektywne spojrzenie na dzisiejszą rzeczywistość. Natomiast trzy pozostałe są tubą nachalnej propagandy państwowej. Owszem, w dyskusjach uczestniczą nie sami ukrainofobi. Z reguły jest zapraszany ktoś z Ukrainy broniący racji swej ojczyzny oraz przedstawiciel rosyjskiej opozycji demokratycznej. Oczywiście nie może tam zabraknąć reprezentanta Donbasu zwalczającego obecny rząd w Kijowie. Formalnie więc wszystko wygląda bardzo ładnie, są przedstawiciele różnych stron i poglądów. Jednak sama dyskusja nie wygląda już tak różowo. Zazwyczaj ukrainofobi mogą swobodnie i do końca wypowiadać swoje poglądy, które można streścić następująco: Na Ukrainie dokonano zamachu stanu, zrzucając legalnie wybranego prezydenta. Do władzy dorwała się junta nacjonalistów, banderowców i faszystów, która zabija własnych obywateli na Donbasie. Żadnych rosyjskich wojsk, jak i broni tam nie ma. Ukraińcy nie lubią Rosjan. Ukraina musi być państwem federalnym. Natomiast dyskutanci broniący racji ukraińskich, szczególnie wtedy gdy trafnie ripostują, są z reguły od razu zakrzyczani i nie mogą swobodnie do końca przedstawić własnych poglądów. Co więcej, często owo zakrzykiwanie rozpoczyna dziennikarz prowadzący dyskusję, którego przecież obowiązkiem jest umożliwienie każdemu dyskutantowi

swobodnego wyrażenia swoich poglądów. Szczególnie celuje w tym Władimir Sołowiow pracujący na kanale „RTR Planeta”, który potrafi tak się zaciętrzewić, że aż kipi ze złości. Staje się on głównym dyskutantem, a nie moderatorem dyskusji. Wykrzykuje własny, często obraźliwy dla Ukraińców pogląd na omawianą sprawę, zawsze zresztą zgodny z interpretacją Kremla. Widoczną przyjemność sprawia mu cyniczne poniżanie oponenta. Z jego ust sączy się jad nienawiści do Ukrainy i Ukraińców, chociaż obłudnie zapewnia „My lubim ukraiński naród”. Wiosną ubiegłego roku nawet jawnie zachęcał mieszkańców Donbasu do powstania przeciwko nowej władzy w Kijowie. Mimo iż wielokrotnie podkreśla swoje żydowskie pochodzenie, jest on dla mnie zajadłym rosyjskim szowinistą, nie dziennikarzem, nadwornym propagandystą. Z rzadka tylko można słyszeć w tych dyskusjach głosy nawołujące do poszukiwania sposobów wyjścia z tego konfliktu zbrojnego, a przecież zdawałoby się uczestniczą w nich ludzie odpowiedzialni, często deputaci Dumy Państwowej. Wśród owych deputatów mamy też osobliwy rodzynek, to przewodniczący partii „liberalno-demokratycznej” Władimir Żyrinowski. Jest on jednym z najczęściej zapraszanych do dyskusji uczestników i odznacza się skrajnym radykalizmem poglądów, niestety nie w duchu demokratycznym. Dla niego, ale nie tylko dla niego, państwa ukraińskiego nigdy nie było, południowo-wschodnie rejony Ukrainy to Noworosja, a nie Ukraina, Ukraińcy i Rosjanie to jeden naród, jedynie w Galicji jest trochę Ukraińców, ale to faszyci. Rząd kijowski to junta, wykonująca rozkazy z Ameryki. W ubiegłym roku, podczas intensywnych walk na Donbasie, nieraz nawoływał do marszu wojsk rosyjskich na Charków, Odessę i Kijów, czyli jawnej napaści na sąsiedni kraj, a ostatnio, gdy jeden z dyskutantów ostro skrytykował politykę Warszawy przychylną Ukrainie, nawet powiedział „znaczy trzeba znów dokonać rozbioru Polski”. Właśnie takie faszystowskie (przecież trudno je inaczej nazwać) poglądy głosi ten moskiewski „liberal” i „demokrata”, i niestety nie słyszemy na nie reprimendy ze strony prowadzących dyskusje, co chyba świadczy o ich solidaryzowaniu się z tymi wypowiedziami.

Trzeba przyznać, że nie zawsze absurdalne zarzuty wobec Ukrainy znajdują odpowiedni odpór ze strony proukraińskich dyskutantów. Głównie dlatego, o czym już było mówione, iż nie zawsze mogą się do końca wypowiedzieć, ale także dlatego, że niekiedy nie wykorzystują wszystkich możliwych argumentów. Odnoszę wrażenie, że nie wszyscy posiadają dostateczną wiedzę historyczną, aby móc efektywnie obalać argumenty ukrainofobów. Odnosi się to m.in. do jednej pani, nader często zapraszanej do dyskusji, której, jak mi się wydaje, brakuje nie tylko kompetencji merytorycznych, ale także umiejętności dyskusowania.

Przejdźmy teraz do konkretnych sztandarowych haseł rosyjskiej propagandy w związku z trwającym konfliktem na Ukrainie.

Rosjanie i Ukraińcy (oraz Białorusini) to jeden naród

Jest to stare hasło z czasów carskiej „jedinoj i niedielimoj Rossii”, kiedy to władze uważały, że naród rosyjski tworzą trzy „narodności” – Wielikorosy, Małorosy i Bielorusy. Formalnie nie uznawano więc istnienia narodu ukraińskiego i białoruskiego. Aby zdusić rodzącą się ukraińską świadomość narodową, car Aleksander II wydał w 1876 r. tzw. ukaz emski, który zabraniał nawet drukowania książek w języku ukraińskim oraz przywożenia takowych z zagranicy (w języku białoruskim książek wtedy jeszcze nie drukowano). Nieuznanie istnienia odrębnego narodu ukraińskiego wbrew opinii uczonych i polityków na całym świecie oraz istnienia ukraińskiego języka literackiego, a także bardzo bogatej kultury ludowej, zakrawa na schizofrenię. W rzeczywistości jest to celowa cyniczna polityka władz obecnej Rosji, która dąży do podporządkowania sobie innych narodów, czemu służy realizowany projekt polityczny tzw. „Russkowo mira”, czyli zjednoczenia pod berłem Moskwy wszystkich rosyjskojęzycznych mieszkańców byłego ZSRR. Oczywiście w pierwszym rządzie dotyczy to bliskich kulturowo słowiańskich Białorusinów i Ukraińców. Rosja przypisuje sobie prawo występowania w roli obrońcy praw i

interesów „russkojazycznowo nasieni- ja” mieszkającego w innych państwach. I zupełnie nie zraża ją fakt, że w armii ukraińskiej walczącej na Donbasie z rosyjską agresją dwie trzecie żołnierzy rozmawia po rosyjsku. Fakt ten wyraźnie świadczy o imperialistycznych dążeniach Putina do podporządkowania sobie Ukrainy pod przykrywką obrony demokracji. Po swojemu i bardzo celnie spuentowała tę politykę Odessa: – Kolega pyta Rabinowicza czemu przestał mówić po rosyjsku, a on odpowiada „bo nie chcę, by przyszedł Putin mnie wyzalać”.

Nigdy nie było państwa ukraińskiego, to bolszewicy je stworzyli

Należy przypomnieć, że państwo ukraińskie zaistniało w dziejach pod różnymi postaciami wielokrotnie. Dla moskiewskich propagandystów Ruś Kijowska to tylko wspólne państwo „ruskowo naroda”, z którego później wyodrębnili się Ukraińcy i Białorusini. Oczywiście słowo „ruskowo” rozumieją jako rosyjskiego, ponieważ w języku rosyjskim nie ma rozróżnienia, jak np. w języku polskim, pojęć „Rusini” i „Rosjanie”. Proponował je kiedyś wprowadzić akademik Dimitrij Lichaczow, a mianowicie wzbogacić leksykę rosyjską o jedno słowo „руський” jako przymiotnik od słowa „Русь”, co adekwatnie oddawałoby sytuację narodowościową w czasach Rusi Kijowskiej. Takiego rozróżnienia w Moskwie jednak nie chcieli, ponieważ wola, by świat przyjmował Ruś Kijowską, tak jak to jest obecnie, jako spuściznę historyczną wyłącznie Rosji. I rzeczywiście tak się dzieje. Dla ogromnej większości, nawet dobrze wykształconych ludzi na świecie, Ruś to to samo co Rosja, a że odbywa się to wbrew prawdzie historycznej i kosztem „bratnich” narodów, to już nie problem, ważne tylko, że to podnosi wielkomocarstwowy prestiż Rosji.

Dziwnie zabrzmiały mi słowa moskiewskiego patriarchy Filareta, że „Rosja przyjęła chrześcijaństwo w 988 roku”. Żadnej Rosji jeszcze długo, długo nie było, brakowało nawet paruset lat do powstania Księstwa Moskiewskiego, którego mieszkańców pierwotnie na świecie tak i nazywano – „Moskowitami”, a nie Rosjanami. Nie ma się jednak czemu dziwić, przecież Cerkiew rosyjska jest ważnym ogniwem owego „Ruskowo mira” i aktywnie go propaguje.

Wniosek jest więc oczywisty – żadnego państwa ukraińskiego w czasach Rusi Kijowskiej nie było, ale Rosja już była, bo to ona przyjęła chrześcijaństwo z Bizancjum. Sam chrzciciel Rusi Włodzimierz, jak i jego znamienity syn Jarosław Mądry, to rosyjscy książęta i wara od nich Ukraińcom.

Można także zapytać, czy powstałe pod koniec XIII w. potężne księstwo halicko-włodzimierskie, którego najwybitniejszy władca Daniel Romanowicz (Danyło Hałyckij) otrzymał nawet koronę królewską, nie było państwem ukraińskim. Dodajmy, że księstwo owo przetrwało ponad sto lat.

Również kilkunastoletni okres istnienia państwa kozackiego w XVII w. pod przywództwem Bohdana Chmielnickiego jest ważnym ogniwem w procesie kształtowania się państwowości ukraińskiej. Etos kozaczyzny, Zaporozców jest żywy na Ukrainie i dziś, a słynni hetmani, jak Chmielnicki, Doroszenko, Sahajdaczny, Mazepa, Orłyk, są bohaterami narodowymi. Należy jeszcze wspomnieć o próbie wybicia się Ukraińców na niepodległość poprzez utworzenie Ukraińskiej Republiki Ludowej pod koniec I wojny światowej, która jednak została krwawo zduszona przez bolszewicką Moskwę. Podobny los spotkał w tym czasie i Zachodnio-Ukraińską Republikę Ludową, która uległa Polsce.

Tak, to bolszewicy utworzyli dla Ukraińców własną republikę, która w 1922 r. weszła w skład ZSRR, ale faktycznie nigdy nie miała pełnej suwerenności, bo najważniejsze decyzje zawsze zapadały w Moskwie. Zresztą utworzenie różnych republik narodowych nie było żadnym aktem łaski, ale polityczną koniecznością, ponieważ bez przynajmniej częściowego zaspokojenia dążeń ruchów narodowościowych na peryferiach Rosji bolszewicy nie utrzymaliby się przy władzy. Właśnie dlatego Lenin szermował hasłem samostanowienia narodów, co pociągało za sobą konieczność tworzenia struktur quasi-państwowych na obszarach, gdzie nierosyjskie narody stanowiły większość ludności.

Widzimy więc, że i dawniej istniały różne formy państwowości ukraińskiej, ale gdyby nawet ich nie było, to przecież wcale nie znaczy, że dzisiejszą Ukrainę można rozrywać po kawałku. Na świecie jest bardzo dużo państw, które powstały dopiero w XX w. i nikt nie odmawia im prawa do istnienia (z kilkoma wyjątkami).

Noworosja to nie Ukraina

Noworosją zostały nazwane tereny dzisiejszej południowo-wschodniej Ukrainy oraz graniczące z nimi obszary Federacji Rosyjskiej, które w drugiej połowie XVIII w. Rosja zdobyła w wojnach z Turcją. Jest to koronny argument dla dzisiejszych polemistów, że są to rosyjskie ziemie подарowane Ukraińcom przez bolszewików. Zapominają jednak dodać, że te ziemie zostały zasiedlone głównie przez ludność ukraińską i według danych pierwszego spisu ludności przeprowadzonego w ZSRR w 1926 r. we wszystkich okręgach owej dawnej Noworosji (do której zresztą nie należał ani Charków, ani Ługańsk), będących w składzie tej republiki, Ukraińcy stanowili absolutną większość mieszkańców, co potwierdza przytoczona mapka. Jedynym wyjątkiem był tu Krym, gdzie dominowali Rosjanie, jednak nie stanowili oni absolutnej większości. Zresztą Krym został wówczas włączony do republiki rosyjskiej. Zgodnie więc z obowiązującą i demokratyczną w swoim duchu zasadą samostanowienia narodów, żyjących dawniej w Imperium Rosyjskim, owe ziemie weszły w skład nowo utworzonej republiki ukraińskiej.

Należy jednak podkreślić, że tuż za wschodnią granicą Ukrainy radzieckiej, według tegoż spisu z 1926 r., na terytorium ówczesnych rosyjskich guberni kurskiej i woroneskiej, mieszkało jeszcze ponad 1,6 mln Ukraińców. W pięciu powiatach tych guberni stanowili oni absolutną większość mieszkańców. Dodajmy, że 90% z nich podać język ukraiński jako ojczysty. Najwięcej Ukraińców było w powiecie rossoszańskim, gdzie stanowili aż 89,6 % wszystkich mieszkańców. Ogólnie w 1926 r. każdy trzeci mieszkaniec guberni woroneskiej był Ukraińcem, a w guberni kurskiej co piąty. Gdy po zakończeniu wojny domowej władze radzieckiej Ukrainy wystąpiły z żądaniem przyłączenia do Ukrainy sąsiadujących z nią terenów Federacji Rosyjskiej, na których Ukraińcy stanowili większość mieszkańców, to powołana w tym celu specjalna komisja podjęła zgoła nieoczekiwaną decyzję – o przyłączeniu do Federacji Rosyjskiej części terytorium ukraińskiego, m.in. z miastem Tahanrohem (Taganrog), w którym to okręgu Ukraińcy stanowili 71% mieszkańców.

Warto jeszcze przypomnieć, że w tzw. Kraju Północnokaukaskim, wchodzącym w skład Federacji Rosyjskiej, na Kubaniu, gdzie kiedyś osiedlili się potomkowie Zaporozców, Ukraińcy stanowili absolutną

większość mieszkańców (61,5%). W centralnym dla Kubania powiecie krasnodarskim, według wspomnianego spisu, stanowili oni 83,9% ogółu mieszkańców i aż 94,5% z nich uważało język ukraiński za swój ojczysty. I teraz smutna refleksja. Dziś liczebność owych Ukraińców, jak i tych mieszkających w rosyjskich regionach przyległych do Donbasu, zmniejszyła się pięć-, a w niektórych powiatach nawet dziesięciokrotnie. Jest to wymowny przykład tego, jak rządy w Moskwie troszczyły się o rozwój swoich mniejszości narodowych. Z kolei „uciskani” przez rząd w Kijowie Rosjanie zwiększyli swoją liczebność na Ukrainie według spisu z 1989 r. w porównaniu z rokiem 1926 aż czterokrotnie. Warto przytoczyć te fakty rosyjskim ukrajinofobom.

Ukraina walczy ze swoimi obywatelami w wojnie domowej

Tak, to prawda, Ukraina prowadzi wojnę, ale z kim? Kto ją sprowokował? Kiedy Ukraińcy, na drodze rewolucyjnej, opowiedzieli się za wyborem europejskiego modelu rozwoju swego kraju i Janukowycz musiał salwować się ucieczką, na Kremlu zrozumiano, że Ukraina ostatecznie wyrzyna się spod kurateli Moskwy, należy więc gwałtownie temu zapobiec. Doskonale nadawał się do tego propagowany od dawna projekt „Ruskowo mira”. Zaczęto od Krymu, którego większość ludności stanowią etniczni Rosjanie. Pojawili się więc tam tzw. „zielone ludziki”, które, jak zapewniał Putin, kupili swe mundury i uzbrojenie w sklepach, i dalej wszystko poszło gładko, ponieważ w ukraińskich jednostkach wojskowych stacjonujących na Krymie bodaj najliczniejsi byli miejscowi Rosjanie, nie było więc specjalnych problemów z ich rozbrojeniem. Raz tylko wojska rosyjskie dokonały spec- operacji w celu zagarnięcia ukraińskiego okrętu wojennego. Przeprowadzono referendum i ogromna większość mieszkańców Krymu uczestniczących w głosowaniu opowiedziała się za niepodległością republiki. Wierzę, że uczynili tak bez specjalnych nacisków, ponieważ pensje i emerytury w Rosji były znacznie wyższe niż na Ukrainie, liczyli więc na polepszenie swego bytu. Podobnie zresztą uczynili wcześniej w referendum w 1991 r., kiedy to 54% mieszkańców Krymu opowiedziało się za niepodległością Ukrainy, ponieważ uważali, że to ona zapewni im lepsze życie niż ZSRR. Z przyłączeniem „niepodległej” republiki do Rosji nie było

już oczywiście żadnych problemów. Tak więc Rosja, będąca gwarantem niepodległości i nienaruszalności granic Ukrainy (razem z USA i Wielką Brytanią), w zamian za pozbycie się przez nią arsenału atomowego, sama zagarnęła część jej terytorium, za co zresztą została potępiona przez społeczność międzynarodową i obłożona sankcjami.

Posiadanie oddzielonego morzem od Rosji półwyspu spełniało tylko część planów Kremla. Dalsze zdobycze terytorialne wiązano z „projektem Noworosja”, czyli przyłączeniem do Rosji szeregu obwodów ukraińskich w pasie od Charkowa do Odessy, co pozbawiłoby Ukrainę najważniejszych okręgów przemysłowych i połowy ludności, a jednocześnie Rosja uzyskałaby lądowe połączenie z Krymem. Przygotowano więc specjalne grupy inicjatywne, które miały organizować w dużych miastach (Charków, Donieck, Ługańsk, Dniepropietrowsk, Zaporozże, Odessa) masowe wiece mieszkańców (tzw. antymajdany) domagających się przyłączenia ich regionów do Rosji. Mieli oni zajmować jednocześnie gmachy ważniejszych instytucji państwowych i struktur siłowych. W większości tych miast władzom w Kijowie udało się zneutralizować rozpoczęte działania, a główni organizatorzy zostali aresztowani. Natomiast w Doniecku i Ługańsku, niekiedy dzięki pomocy uzbrojonych „zielonych ludzików”, separatystom udało się zająć najważniejsze gmachy i ustanowić własne organy władzy. Z budynków tych pozrzucono ukraińskie godła i flagi, a powieszono rosyjskie trójkolorowe. Na organizowanych wówczas mityngach słychać było jeden okrzyk: Rossija, Rossija Rossija. Gdy jeden z deputatów donieckiej „obłady”, ukraiński patriota, zerwał wiszącą tam rosyjską flagę, został natychmiast wepchnięty do samochodu i po paru dniach znaleziono w wodzie zmasakrowane ciało jego i jeszcze jednego studenta. Były to bodaj pierwsze ofiary śmiertelne rozpoczynającego się konfliktu. Następnie zorganizowano zbrojne bojkówki, które przekształcono w oddziały wojskowe dowodzone najczęściej przez rosyjskich oficerów. Przejęto kontrolę nad kilkusetkilometrową granicą z Rosją, skąd wkrótce zaczęła napływać wszelka pomoc, w tym żywność, broń i ochotnicy do oddziałów wojskowych. Separatyści byli przekonani, co im zresztą obiecano w Moskwie, że po ogłoszeniu niepodległości swych samozwańczych republik w Doniecku i Ługańsku zostaną one, tak jak to zrobiono z Krymem, przyłączone do Rosji. Ażeby

ułatwić ten proces, w lipcu 2014 r. ogłoszono formalne połączenie tych republik i powstanie tzw. Noworosji z własnym parlamentem i rządem. Opracowano nawet specjalną konstytucję dla tego „państwa”, w której była mowa o możliwości przyjęcia do niego innych regionów, wyrażających swoją wolę. Taki był scenariusz realizacji moskiewskiego „projektu Noworosji”. Te ich działania, przecież bezprawne, były inspirowane i kierowane z Moskwy i to ona ponosi odpowiedzialność za powstały konflikt zbrojny. Winna jest też część mieszkańców Donbasu, głównie Rosjan, ponieważ okazali się piątą kolumną na usługach sąsiedniego państwa, zdradziwszy swoją ojczyznę, w której mieszkali.

Rozumiem, że wielu mieszkańcom Donbasu mogła nie podobać się nowa władza w Kijowie. Ale mogliby to zdecydowanie wyrazić w głosowaniu do parlamentu, czyli domagać się realizacji własnych postulatów na drodze pokojowej. Tworzyliby tam potężny blok opozycyjny, z którym każda władza musiałaby się liczyć i uwzględniać, przynajmniej częściowo, jego żądania. Dziwi mnie tylko, że do cna skorumpowane rządy donieckiego Janukowycza jakoś im specjalnie nie przeszkadzały. Przeważały jednak interesy Rosji i to ona pchnęła separatystów na Donbasie do konfliktu zbrojnego.

Ukraina oczywiście nie mogła pozostać bezczynna na owe działania separatystów, jej władze miały konstytucyjny obowiązek zwalczać wszystkich wrogów naruszających integralność terytorialną państwa. I niewiele tu znaczą obłudne argumenty Moskwy, że taka była wola ludności Donbasu. Czyżby zapomnieli, że gdy w Czeczenii, wyrażając wolę mieszkańców republiki, ogłoszono powstanie niezależnego państwa (Iczkerii), to Rosja rozpętała dwie wojny (tzw. czeczeńskie) i krwawo stłumiła ten wolnościowy poryw Czeczeńców. To znaczy, że dla Moskwy wola ludu tylko wtedy się liczy, gdy nie dotyczy integralności ich własnego państwa.

Wojna na Donbasie to wielka tragedia, która przyniosła śmierć wielu tysiącom ludzi, w tym i dzieciom, i kobietom, i starcom. Najwięcej jednak zginęło żołnierzy ukraińskich, ponieważ na Donbasie stał się swego rodzaju cud militarny. Uzbrojeni w zdobyczną broń ochotnicy z dwóch obwodów Ukrainy w kilku ważniejszych bitwach pokonali armię ukraińską, znacznie przecież licniejszą i, teoretycznie przynajmniej, lepiej uzbrojoną. Mimo wielokrotnych zapewnień Kremla,

że ani broni, ani rosyjskich wojsk na Donbasie nie ma, świat nie wierzy. Cuda zdarzają się w baśniach, w realnym świecie są niemożliwe. O udziale Rosji w omawianej wojnie świadczą wysyłane do ojczyzny trumny ze zwłokami żołnierzy rosyjskich.

Inne wielkie kłamstwo rosyjskie dotyczy zestrzelenia malezyjskiego samolotu pasażerskiego nad terytorium Donbasu. Wielokrotnie w audycjach telewizyjnych słyszałem oburzone głosy i widziałem prezentowane symulacje rosyjskich „eksperatów” lotniczych dowodzące, że samolot ten został zбиты przez ukraiński myśliwiec rakietą powietrze-powietrze. Gdy zachodni eksperci udowodnili, że uczyniła to rakietą ziemia-powietrze, wnet zamilkli, ale winę nadal zrzucają na stronę ukraińską, tym razem już nie prezentując swoich „niezbitych” dowodów. Ostatnio Rosja poinformowała, że jest przeciwna powołaniu, postulowanego przez szereg państw, w tym również Ukrainę, międzynarodowego trybunału w celu ukarania sprawców zestrzelenia tego samolotu. Widać na złodzieju czapka gore.

Trzeba przyznać, że w tej wojnie Rosja wygrywa też wojnę propagandową, będącą również bardzo ważnym składnikiem tego konfliktu. Znaczną częścią i bardziej sugestywnie prezentuje w swoich programach telewizyjnych okropności tej wojny, zburzone domy, uszkodzone szkoły czy nawet szpitale, rannych i zabitych cywilów, oczywiście przekonując, że to z winy Ukraińców. W każdej wojnie giną cywile, bez tego nie da się jej prowadzić. Ale to nie znaczy, że można usprawiedliwiać, czy nawet tolerować, zbrodnie popełnione na tej wojnie. Wszyscy, którzy dokonali zbrodniczych czynów, powinni zostać osądzeni. Oczywiście dotyczy to wszystkich uczestników konfliktu, ponieważ cywile ginęli po obu stronach i przypadki nieludzkiego traktowania np. jeńców też miały miejsce. Żeby jednak dowiedzieć się o nich, trzeba oglądać zarówno programy telewizji rosyjskiej, jak i ukraińskiej, które przemilczają grzechy własnych żołnierzy. Tylko w telewizji ukraińskiej widziałem żołnierza, któremu separatyści odrąbali rękę, bo był na niej wytatuowany Trójząb oraz napis „Sława Ukraini!”. Powinni być ukarani także ci, którzy ów bratobójczy konflikt sprowokowali i go podsycają. Niestety, nie mam nadziei, że tak się stanie. Teraz jednak najważniejsze jest zaprzestanie działań zbrojnych i zakończenie tej wojny. Jest to niezbędny warunek dla normalnego rozwoju niepodległej Ukrainy.

Ukraina musi być państwem federalnym i przyjaznym Rosji

W Moskwie chcą, by Ukraina była zlepkiem terytorialnych autonomicznych okręgów, najlepiej w postaci republik. Polemiści twierdzą nawet, że albo Ukraina będzie federacją, albo nie będzie jej wcale. Pragnienia Kremla są oczywiste – maksymalne osłabienie władzy centralnej w Kijowie, co w efekcie doprowadziłoby do różnych konfliktów, głównie na tle ekonomicznym, które sprzyjałyby narastaniu dążeń separatystycznych w regionach, a wtedy pozostałby już tylko jeden krok do całkowitego rozpadu państwa. Naturalnie Moskwa nie pożałowałaby środków i wszelkiej pomocy, aby zachęcić poszczególne regiony do całkowitego uniezależnienia się od władzy w Kijowie, ponieważ ostatecznym celem Kremla jest ponowne włączenie całej Ukrainy (może tylko z wyjątkiem trzech obwodów dawnej Galicji) w sferę własnych wpływów i tym samym uniemożliwienie Ukraińcom zintegrowania się ze wspólnotą europejską. W Moskwie uważają, że Rosja ma prawo do Ukrainy, ponieważ leży ona w bezpośrednim sąsiedztwie i umocnienie się w niej wpływów zachodnich, a tym samym przybliżenie NATO do granic Rosji, zagraża jej strategicznemu bezpieczeństwu. Jest to więc bezpośredni przekaz Zachodowi – Ukraina musi pozostać w sferze wpływów rosyjskich. Nieważne, że Ukraińcy w wolnych wyborach (uznanych przecież także przez Moskwę) wybrali nowego prezydenta i parlament oraz dążą w odwrotnym kierunku, czyli do integracji z Zachodem. Wola narodu suwerennego państwa musi ustąpić przed mocarstwowymi ambicjami potężnego sąsiada. Nie można nie spytać – jakim prawem to czyni? A przecież minister Ławrow stale podkreśla, że Rosja bezwzględnie przestrzega zasad prawa międzynarodowego. Ze smutkiem należy stwierdzić, że najpełniej „udowodniła” to na Krymie.

W Kijowie rządzi junta. Ukraińcy to nacjonałści, banderowcy i faszyci

Nazywanie dzisiejszego rządu w Kijowie juntą mija się z prawdą, ponieważ juntą nazywamy rządy grupy wojskowych, którzy dzięki zamachowi stanu przejęli władzę w państwie. Nie słyszałem, żeby Poroszenko czy Jaceniuk byli jakimiś dowódcami wojskowymi. Rządzą legal-

nie dzięki wygranej w wyborach. Jest to więc oczywisty trik rosyjskiej propagandy mający na celu poniżenie ukraińskich przywódców, ponieważ słowo junta ma zawsze wydźwięk pejoratywny. Jednak na słowo junta Rosjanie reagują dosyć słabo, jako że kojarzy się ono im z czymś dalekim i mało skonkretyzowanym. Dlatego też rosyjscy propagandyści próbują przekonać swych obywateli, że na Ukrainie rządzą nacjonałści, banderowcy i – tak, tak – faszyci. A to już działa, i to mocno, ponieważ cierpienia i straty, jakich doznali podczas wojny z faszystowskimi Niemcami, boją ludzi i dziś. Tylko skąd oni wzięli tych faszystów na Ukrainie? Czy Ukraina napadła na jakiś kraj, czy zabijają tam ludzi za to, że rozmawiają w innym języku niż ukraiński, wyznają inną religię, są innej narodowości czy rasy?

Natomiast nacjonałści na Ukrainie są, podobnie jak w ogromnej większości państw na świecie, Rosji nie wyłączając, są wśród nich też zwolennicy „idei Banderi”. Problemem jest więc nie tyle samo ich istnienie, co rola, jaką odgrywają w życiu danego państwa, czy ich ideologia znajduje szerszy posłuch w społeczeństwie. Ugrupowania ukraińskich nacjonalistów szerszego poparcia w społeczeństwie nie mają i do Rady Najwyższej nie weszli. Słynny Prawy Sektor dostał tylko jeden procent poparcia, „Swoboda” też nie przekroczyła progu wyborczego. Jedynie paru nacjonalistów znalazło się w parlamencie dzięki zwycięstwu w okręgach jednomandatowych. Nie można więc społeczeństwu ukraińskiemu przypisać łatki nacjonalizmu, a tym bardziej faszyzmu, ponieważ większość Ukraińców to po prostu patrioci, którzy sami chcą decydować o losach swojej ojczyzny.

Ukraińcy nie lubią Rosjan

W pierwszych latach istnienia republiki ukraińskiej w składzie ZSRR na jej terytorium mieszkało około trzech milionów Rosjan, a pod koniec jej istnienia, po siedemdziesięciu latach, liczba Rosjan na Ukrainie zbliżyła się do dwunastu milionów (1989 r.). I nie był to głównie rezultat przyrostu naturalnego, ponieważ ogólna liczba ludności w tym czasie na Ukrainie zwiększyła się jedynie o około 70%. I teraz chciałbym zapytać, czy ludzie jadą tam, gdzie ich nie lubią, gdzie czuliby się dyskryminowani, gdzie ich dzieci nie mogłyby chodzić do szkół z ojczystym językiem nauczania?

Ukraińcy nie mają zakodowanej nienawiści do Rosjan, wręcz przeciwnie, uważają ich za najbliższy im kulturowo naród i dla wielu z nich język rosyjski był głównym przewodnikiem w poznawaniu świata i jego kultury.

Ale Ukraińcy nie lubią rosyjskiego rządu i dzisiejszego „cara” Rosjan prezydenta Władimira Putina. Bo któż lubi bandytę, który przychodzi i rabuje, a jeszcze ma pretensje, że komuś to się bardzo nie podoba i próbuje wygonić go kijem. Gorzej, że dziś większość Rosjan zachwyca się tymi imperialistycznymi poczynaniami swego „cara” i uznaje go za bohatera. Myślałem, że ten wielkomocarstwowy duch w narodzie rosyjskim już obumiera, a on tylko się zdrzemnął. Chyba słusznie i inne narody w Europie odczuły strach.

Teraz postawmy jeszcze jedno pytanie, czy Ukraińcy naprawdę mają za co lubić Rosjan, albo skrótowo – reprezentującą ich Moskwę? Ach, prawda, stworzyli radziecką Ukrainę. Tylko nie podoba mi się, że właśnie radziecką, bo w rzeczywistości był to jeden z najbardziej antyludzkich ustrojów w świecie, który przyniósł cierpienia i niezawinioną śmierć milionom obywateli Ukrainy. A była przecież inna alternatywa. Ukraińcy sami stworzyli demokratyczne państwo – Ukraińską Republikę Ludową (socjalistyczną w swej istocie, bowiem opiewani przez radziecką propagandę „burżuazyjni nacjonałści” byli w jej parlamencie – Centralnej Radzie – marginesem). Zniszczyli ją przysłani w 1919 r. z Moskwy bolszewicy, mordując po zajęciu Kijowa wiele tysięcy ukraińskich patriotów. Były to jednak dopiero początki tych nieszczęść, które spadły na Ukrainę pod rządami moskiewskich komunistów.

Rozpoczęta w 1929 r. kolektywizacja rolnictwa zupełnie zrujnowała ukraińską wieś. Represje dotknęły setek tysięcy gospodarstw, w pierwszej kolejności bogatych, dobrych gospodarzy uznanych za kułaków (kurkuli), czyli wrogów władzy radzieckiej. Całe rodziny wywożono na Syberię, a ich majątek rekwirowano. Nierzadko gospodarza zabierano do więzienia, a niekiedy od razu rozstrzeliwano.

Wkrótce potem w latach 1932-1933 nastąpił „Hołodomor” (Wielki głód), kiedy to wskutek celowej polityki władz, chcących ukarać chłopów za opór przeciwko kolektywizacji, zmarło straszną śmiercią głodową na Ukrainie co najmniej trzy miliony mieszkańców

wsi. Jednym z dowodów, iż była to celowa polityka jest fakt, że wsie, drogi i stacje kolejowe były otoczone oraz patrolowane przez milicję i wojsko, które zabraniały mieszkańcom wsi uciekać do miast.

Po pięciu latach rozpoczęły się słynne czystki stalinowskie („Wielki terror”), które znów pochłonęły na Ukrainie setki tysięcy rozstrzelanych i zesłanych do łagrów (obozów) ludzi. Ofiarami owych czystek padły też setki wybitnych przedstawicieli ukraińskiego świata kultury i nauki. Zamordowano nawet kilkudziesięciu bandurzystów-słepców, o czym pisze w swych wspomnieniach rosyjski kompozytor Dimitrij Szostakowicz.

Już słyszę ripostę, że to nie Rosjanie tak czynili, a bolszewicy i komuniści. To prawda, ale rozkazy wydawano z rosyjskiej stolicy Moskwy, bo to głównie Rosjanie wyhodowali u siebie takie państwo-potwora i ludojada, któremu podporządkowali inne narody. Sami również zapłacili za to ogromną cenę, ale trudno oczekiwać, by inne narody przestały uważać, że całe to zło przyszło z Moskwy.

Nie można nie wspomnieć również o 6-7 milionach ukraińskich ofiar II wojny światowej. Nie musiało ich być aż tyle, gdyby polityka Moskwy była inna, gdyby dla Stalina życie ludzkie miało jakąś cenę. A jak nazwać to, że w 1941 r. w więzieniach Ukrainy Zachodniej rozstrzelano tysiące więźniów, aby tylko nie dostali się w ręce niemieckie. Przecież większość z nich siedziała tam oskarżona bezpodstawnie, jak i większość więźniów w ówczesnych radzieckich więzieniach i łagrach. Trudno też się dziwić, że ukraiński nacjonalizm, skierowany głównie przeciwko Rosji, ma swój macecznik właśnie na Ukrainie Zachodniej. Tam w wielu rodzinach żyje do dziś pamięć o tym, w jak okrutny sposób traktowano ich dziadków i pradiadków za próbę wybicia się na niepodległość, gdy po wojnie represjonowano tam pół miliona ludzi, a trzecią część z nich uśmiercono.

Jak widzimy, pretensji Ukraińców do Moskwy jest wiele. Czy można ją lubić, tyle wycierpiawszy? Do tego należy jeszcze dodać zdominowanie kulturalne Ukrainy, głównie poprzez ekspansję języka rosyjskiego, usilnie popieraną przez kremlowskie władze. Żaden patriota nie może pogodzić się z marginalizacją języka ojczystego we własnym kraju, ponieważ od dawna wiadomo, że naród żyje, dopóty żyje jego język.

Chciałbym dodać, że wśród Rosjan byli i są ludzie, którzy nie zgadzali się z polityką bolszewików i komunistów, którzy i dziś krytykują autorytarne (pod przykrywką demokracji) rządy Putina i jego wielkomocarstwowe ambicje, w tym i ekspansję na Ukrainie, ponieważ są przekonani, że taka polityka w dłuższej perspektywie jest szkodliwa również dla samej Rosji. Chwała im za to. Szkoda jedynie, że jest ich stosunkowo niewielu.

* * *

Na zakończenie jeszcze jedna smutna refleksja. Obecna sytuacja na Ukrainie w określeniu szachistów jest patowa. Kreml nie chce już włączać samozwańczych republik donieckiej i ługańskiej do składu Rosji, więc one, co prawda z bólem, mówią teraz zgodnie, że chcą pozostać w Ukrainie, oczywiście pod pewnymi warunkami, trudnymi do przyjęcia przez Kijów, który też już nie pała ogromną chęcią do ich przyłączenia, bojąc, że się okażą koniem trojańskim Rosji. Dodajmy, że ci sami przywódcy separatystów na spotkaniach z mieszkańcami negocjują swoje oficjalne stanowisko i obiecują, że wcześniej czy później Donbas i tak zostanie przyłączony do Rosji. Z kolei Rosja boi się, że wchłonięcie tych republik spowodowałoby nałożenie na nią nowych sankcji Zachodu, które mogłyby zupełnie zrujnować i tak już będącą w kryzysie gospodarkę rosyjską. Uważa ona, że pomimo ponoszonych nie małych kosztów na wojnę w Donbasie, obecna sytuacja jest dla niej stosunkowo korzystna, bo trwająca wojna bardziej osłabia Ukrainę i nie pozwala jej podnieść się z ruiny gospodarczej, skutecznie zniechęcając zachodnich biznesmenów do inwestowania. Z kolei głodowe pensje Ukraińców utrudniają walkę z korupcją i grożą wybuchem niezadowolenia społecznego, na które Moskwa czeka z utęsknieniem.

Pozostają pytania, na razie bez odpowiedzi. Czy w zaistniałej sytuacji jest szansa na w miarę szybkie pokojowe zakończenie wojny na Donbasie? Czy mińskie rozmowy dadzą oczekiwany rezultat? Czy Unii Europejskiej i Stanom Zjednoczonym wystarczy determinacji w powstrzymaniu zapędów Putina? Wreszcie, czy sama Ukraina przeprowadzi wszystkie niezbędne reformy oraz przewycięży korupcję i tym samym otworzy sobie drogę do Europy, do godnego życia?

Mikołaj ROSZCZENKO

Наддніпряниці в Народному домі у Перемишлі

Вже в ході українських Визвольних Змагань, зокрема спалаху в листопаді 1918 р. українсько-польської війни в Галичині, Перемишль був місцем участі 15 старшин-наддніпрянців у 200-особовій групі вояків, які дали охорону «українській кріпості» (Народному домі) і 4 листопада 1918 р. перейняли владу в місті. В ході цієї операції оволоділи будинком військової команди і взяли в полон перебуваючого в будинку генерала Станіслава Пухальського з його ад'ютантами та більше ста старшинами. В ході українсько-польської війни 1918-1919 р., Перемишль (а точніше розположені на його східних окраїнах Пикуличі), Ланцут, Вадовичі, Домб'є к. Кракова та ряд інших місцевостей відродженої Польщі, стали місцем поселення десятків тисяч полонених і інтернованих українців. У 1919 р. полонені і інтерновані в таборі Домб'є к. Кракова, відтак у 1920 р. в Ланцуті та Пикуличах, організували мережу культурно-освітніх колективів. Деякі з них, як організований сотником Дмитром Котком (1892-1982) в Ланцуті Наддніпрянський Український народний хор, згодом керований ним хор «Трембіта», десятки років популяризував українську пісню в Польщі, західних країнах, відтак Радянському Союзу. З огляду на дислокацію таборів, уже в половині 1921 р. інтернованих з табору у Ланцуті переселено до Стшалкова к. Слупци.

Хорові Дмитра Котка не судилося виступати першим наддніпрянським колективом у концертному залі Народного Дому в Перемишлі. Цей урочистий *петлюрівський акт* перед Перемишльською громадою належав до Хору Полку Чорних Запорозжців (командир Петро Дяченко) під керівництвом полк. Миколи Пекарського (1878-1931), з інтернованої в Пикуличах 1-ї Запорізької дивізії ген. Гаврила Базильського (1880-1937). Виступ відбувся в березні 1921 р., з ініціативи діючого в Перемишлі товариства «Брат-братові» та державних діячів УНР. Вже з 1920 р. проживали в цьому місті Віктор Приходько – колиш-

Український Наддніпрянський народний хор Д. Котка (1925 р.)

ній міністр Уряду УНР, Харитон Лебідь-Юрчик – колишній віцеміністр, полк. Борис Палій-Неїло – ад'ютант Головного Отамана Симона Петлюри, поет Микола Вороний, Катерина Марченко – діяльний член Союзу Українок. Своєрідними зв'язковими з петлюрівцями були Олена Кульчицька та Ольга Ціпановська, які в таборі в Домб'ю у 1919 р. ділили долю інтернованих з полоненими наддніпрянцями та розгортали таборову освітньо-культурну діяльність. Головним ініціатором покликання Товариства «Брат-братові» був Петро Шкурата, на цей час опікун групи сиріт по загиблих на фронті *петлюрівцях*, згодом заступник голови Українського Центрального Комітету в РП, голова відділу УЦК в Перемишлі і будівничий Бурси ім. С. Петлюри.

Виступ «Хору Чорних Запорозжців» відкрив постійну участь наддніпрянців-петлюрівців у різного роду заходах, які відбувалися в Народному Домі. У квітні 1921 р. був це виступ табірної театральної групи (режисер Далекий). Відтак у Народному Домі відбувалися спільні заходи перемишлян з ген. Борисом Палієм-Неїло – власником Київської художньо-іконописної майстерні «Відродження» і його співробітником Миколою Прасицьким – майбутніми сценографами Драматичного Товариства ім. Лесі Українки з участю акторів-петлюрівців (Катерини Марченко (1896-1943), Юрія Губаріва (1894-1943),

Миколи Дерев'янка (1888-1978), С. Стельмашука, С. Проценка, Петра Шкурата).

Однак найбільше враження на українців Перемишля зробили виступи двох визначних популяризаторів української культури – Василя Авраменка (1895-1981) та згаданого вже Дмитра Котка. Василь Авраменко розпочав свою діяльність як організатор школи українських національних танців для приблизно тисячної групи інтернованого у грудні 1920 р. в таборі у Каліші вояцтва 3-ї Залізної дивізії Армії УНР. Після піврічної праці створив репрезентативний танцювальний колектив з участю також кількох генералів, у тому числі також з 2-ї Волинської дивізії. Своїми концертами, разом із 130-тиособовим офіцерським хором цієї дивізії під керівництвом сотника Созонта Калмуцького, захопив мешканців Каліша та інших міст центральної Польщі. На жаль, до 1924 р. не мав дозволу виступати на терені східних воеводств. Тому вибрав іншу стежку для популяризації українського танцю серед українського населення Галичини, Холмщини і Волині. Протягом 1924 р. організував низку місячних курсів українського танцю на згаданій території, в тому числі в листопаді для сотні середньошкільників у Перемишлі.

Ще не встигли забути перемишляни про Василя Авраменка, майстра українського танцю та хореографіч-

них композицій відомого згодом у США і Канаді, як на сцені Народного Дому у цьому ж 1924 р. прозвучали українські пісні у виконанні славної чоловічої «16» Українського Наддніпрянського народного хору під керівництвом Дмитра Котка. Хоча перший виступ невідомого колективу проходив при неповному залі, але його оваційне закінчення не встигли оглянути усі охочі. Хор не зміг виступити втретє, бо квитки на концерти вже розпродано у Самборі та інших містах Галичини. Але через рік Народний дім у Перемишлі приймав Дмитра Котка вдруге, цим разом з мішаним хором.

З заснуванням у Перемишлі на зламі 1925-1926 рр. відділу об'єднуючого українських емігрантів Українського центрального комітету, очоленого полк. Борисом Палієм-Неїло, постійним щорічним заходом стало вшанування пам'яті Тараса Шевченка. Перші святкування, організовані відділом УЦК, відбулися 11 березня 1926 р. Поминальну Службу Божу відправляв о. Семен Федоренко – капелан Перемишльської Округи Польського війська для православних, під час якої співав хор емігрантів з участю артистів Нового Українського театру. Відтак у Народному домі відбувся концерт. Слово про поета мав колишній міністр Уряду УНР, постійний мешканець Перемишля, Харитон Лебідь-Юрчик. Ві-

рші поета читали Л. Карабінович і Л. Кривуцька. Виступав також скрипаль Юрій Крих та співачка О. Бенцалева. Подібні Шевченківські заходи, організовані відділом УЦК в Народному домі, відбувалися до 1936 року, тобто до відкриття у Перемишлі, збудованої коштами петлюрівців, Бурси ім. Симона Петлюри при вул. Скальній 12. Наприклад у 1930 р. Шевченківське свято пройшло 10 березня.

Відділ УЦК був також організатором інших заходів в НД. Саме, в листопаді 1933 р. в залі «Бесіди» відбувся вечір вшанування пам'яті розстріляних 359 учасників Другого походу в Україну 1921 р. 20 січня 1935 р., з ініціативи голови відділу УЦК Петра Шкурата, спільно з Вчительською громадою Перемишля організовано урочисту академію присвячену пам'яті першого президента УНР проф. Михайла Грушевського. Слово про вченого мав Мандюк.

Народний дім був місцем, де відбувалися популярно-наукові виклади, організовані філією Учительської Громади і Товариством Наукових Викладів ім. Петра Могили. Серед авторів цих викладів були провідні діячі Державного Центру УНР в екзилі – проф. Іван Фещенко-Чопівський, проф. Іван Огієнко, міністр Харитон Лебідь-Юрчик, полк. Тимофій Шкарупа, проф. міністр Петро Холодний, проф. Леонід Бачинський; старшина

Армії УНР, проф. Іван Зилинський; б. начальник культурно-освітнього відділу Генштабу Армії УНР Федір Шешко – тоді вже декан музично-диригентського відділу Українського Високого Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова в Празі. Неодноразово лекції читав відомий патентами в галузі будівництва паровозів інж. Микола Дерев'янка.

Народний дім був також місцем православних богослужінь. Між іншим заходами П. Шкурата, голови відділу УЦК, та в порозумінні з управою Народного дому, 25 червня 1937 р. в театральному залі НД поминальну Службу Божу за душу Симона Петлюри, голови Директорії і Головного Отамана Збройних Сил УНР відправив о. протопресвітер Павло Пашевський – головний капелан Військ УНР під час спільної польсько-української воєнної кампанії 1920 р.

У 1942-1944 рр. НД став осідком Українського господарського окружного товариства «Сільський господар». Його очолив інж. Юрій Артюшенко (1899-1990) – сотник УНР, який у травні 1940 р. організував курс для культурно-освітніх діячів у Ярославі. Подібний курс для 52 осіб Ю. Артюшенко провів у березні 1941 р. у Перемишлі. Викладачами курсів, відтак вчителями рільничих шкіл були наддніпряниці, колишні офіцери армії УНР та випускники Україн-

ської Господарської Академії в Подєбрадах – інженери М. Каплистий, Я. Танцюра, Н. Гордієнко, Г. Гордієнко, Т. Краснокутський. Метою товариства було піднесення культури рільничого господарства в селах.

Козацькому роду нема переводу... Долею історії розселені після II світової війни, українці не втратили у Польщі своєї тотожності. Як не дивно, але зберегло свою тотожність ряд петлюрівців із тисяч сполонізованих родин. Знайшлися вони також на Підляшші, де у Кліщелях двох петлюрівських вояків, чіткіше акторів військових театрів Андрій Німий і Олександр Щербань, були організаторами українських хорових і театральних колективів. Завдяки їх діяльності в липні 1966 р. на огляді драмгуртків УСКТ в Народному домі у Перемишлі журі визнало найкращим драмгурток з Кліщель за п'єсу Івана Карпенка-Карого *Безталанна*. *Петлюрівці* з підляського роду знайшлися також у створеному чоловічому хорі «Журавлі». Одним із перших співаків цього колективу був Роман Авраменко – син полковника, командира інженерського куреня 1-ї Запорізької дивізії інтернованої в Пикуличах, згодом у 1956 р. дописувача статей на сторінках НС, Никифора Авраменка. Участь його

сина Романа в концерті «Журавлів» (1 липня 1972) в Народному домі відкрив новий період присутності *новітніх петлюрівців* у культурному житті Перемишля.

Вже у XXI столітті з ініціативи перемишлян з різним родоводом, галичанина Романа Боровика і холмщаника Олександра Стеця, у 2004 р. відродився рух *новітніх петлюрівців*, які працюють для збереження пам'яті про боротьбу Полку Чорних Запорожців за вільну Українську Державу. Після кількालітніх мандрів по Україні заснували вони Фонд Чорних Запорожців. У 90-ті роковини поселення Запорожців у таборі в Пикуличах і напередодні повернення українській громаді Народного дому, в його приміщенні відбулася презентація історії Полку Чорних Запорожців у спогадах його командира ген. Петра Дяченка і редакції Романа Ковалія. В задумі *новітніх петлюрівців* є виступити вже у власному Народному домі і з нагоди 90-тирічного ювілею першого концерту, виконати кілька пісень з репертуару Хору Чорних Запорожців. 6 червня, з нагоди 95-ліття угоди, заключеної у квітні 1920 р., у Народному домі відбулася зустріч нащадків петлюрівців та науково-популярна конференція.

Олександр КОЛЯНЧУК

31 липня 2015 року у президентському палаці Президент Польщі Броніслав Коморовський нагородив високими державними орденами 10 українських активістів за їхній внесок у польсько-українську співпрацю. Подякував також за зусилля в користь української спільноти в Польщі.

Найвищу нагороду – Офіцерський хрест Ордена Відродження Польщі – отримав Олександр Колянчук, уродженець Холмщини та одружений з лемкинею мешканець Надсяння і щирий друг нашого підляського часопису.

Щиро вітаємо Пана Олександра та бажаємо йому багатьох років у доброму здоров'ї й творчому натхненні!

Свобода – Божий дар людині й народам!

Закінчення з 2 стор.

Один з борців за свободу сказав: «Бути людиною – це терпіти заради інших. Моє глибоке переконання є те, що ми знайдемо життя тільки тоді, коли його пожертвуємо за інших, за свободу, за справедливість».

І те саме сказав Ісус Христос, прощаючись зі своїми учнями: «Ніхто не спроможний любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів своє життя віддає» (Йо 15.13).

А як ми реагуємо на всі ці події, що розвиваються зараз в Україні? Нема чому правди крити, що інколи в наших жилах аж кров кипить і в нашому серці горить ненависть, готовність мстити, і в наших думках і словах палає бажання смерті для тирана нашого народу. І від цього людського почуття помсти не звільнені навіть деякі провідники Церков, бо розпалюється вогонь ненависті. Нерідко складається таке враження, що хо-

У Варшаві черговий раз відзначено День Незалежності України. 23 серпня відбувся святковий ярмарок, майстер-класи, виставки та дискусії, а також святковий концерт за участі українських і польських зірок у Форті Сокольніцкего. У понеділок, 24.08.2015 р., з ініціативи Посольства України у Польщі відбувся спільний молебень в церкві св. Іоана Климача на Волі, відтак покладення квітів до меморіалу солдатів УНР та пам'ятника жертвам Голодомору на цвинтарі на Волі.

четься перетворити інвазію проти нашої країни на «священну війну»... І на превеликий жаль, це замість того, щоб проповідувати мир, справедливість, прощення, любов один до одного та до інших народів.

І ми також, якщо хочемо бути учнями Ісуса Христа, не маємо права ненавидіти як наших особистих ворогів, так і ворогів нашого народу.

Каже ясно Христос: «Ви чули, що було сказано: Люби ближнього свого й ненавидь ворога свого. А я кажу Вам: Любіть ворогів ваших і моліться за тих, що гонять вас; таким чином станете синами Отця Вашого, що на небі... Бо коли ви любите тих, що вас люблять, то яка вам за це нагорода?.. Хіба не те саме погани роблять?». Тож, завершує своє повчання Христос: «Будьте досконалі, як Отець ваш небесний є досконалий (пор. Мт 5, 43-48).

Чи християнин може бажати смерті для наших ворогів? Слід відповісти, що християнин може бажати тільки життя, незважаючи на те, чи йдеться про товариша, чи про ворога. В такій військово-складній ситуації як наша дуже легко забути, що ми є християнами.

Сьогодні Христос промовляв до нас ще в притчі про Царство Небесне, яке подібне на царя, що хотів звести рахунки зі слугами своїми. Господь простив слугі і такого самого очікує від слуги і від нас. І саме у молитві за ворогів Він виявляє себе і дає зрозуміти нам, хто є справді християнином, а хто не є, в кого є справ-

жня християнська культура, а в когні. То ж ми молимося щодня: «Прости нам провини наші, як і ми прощаємо довжникам нашим». Не має жодного виправдання тому, хто не здатний простити. Навіть провідники Церков не можуть себе виправдати, коли не хочуть простягнути своєї руки до своїх «ворогів». Якщо ми не здатні простягнути руки братові, ми не є християнами, хоч би якими титулами ми себе звали і якими лахміттями себе покривали.

Прощати і молитись за ворогів не означає залишати боротьбу за справедливість, за незалежність, за соборність, навіть коштом нашого життя. Це право людини. Це Божий дар. Ніхто не має права його відбирати. І сам Христос вів безперервну боротьбу проти диявола і проти лукавства,

проти фарисейства і брехні. За те страждав і засудили Його на смерть. До кінця життя прощав і молився за своїх ворогів. І прийшло воскресіння. Ми кажемо, що через терня ідемо до зірок.

Отож, у цьому важкому часі великого випробування нашого народу і нашого християнства ми просимо Бога утвердити нашу путь на краще майбуття.

«Справ нашу путь, скріпи нас усіх у страсі Твоєму, збережи наше життя, скріпи наші стопи, молитвами і молинями славної Богородиці і всіх святих Твоїх», і додамо: молитвами всіх наших героїв, які віддали своє життя за волю і незалежність України. Амінь.

о. Мар'ян БЕНДЗА
Фото *Наталія Кравчук*
Ю. Гаврилюк

Андрій Андрейчин – львівський літограф, що з Лемківщини пішки по науку до Києва ходив

На долю українців кінця XIX – початку XX ст. випали непрості роки життя та реалізації суспільно-громадських і культурних починань. Тодішнє покоління працювало в умовах різних політичних укладів, державних устроїв, у психологічному кліматі інколи протилежних світоглядно-ідеологічних та морально-етичних спрямувань і поглядів, що часто впливали з умов поділу країни та її бездержавності. Водночас це була епоха нового бачення народом української дійсності (принаймні від 1830-х рр.), який, насажений новою енергією чину, самопошаною та жертвовністю, намагався, незважаючи на труднощі, підтримувати та сприяти розвитку українства.

Велику роль у поступі українства після 1867 р. відіграла друкарська справа, а в ній пізніше літографічна робітня Андрія Андрейчина (*2 вересня 1865 р., с. Устя-Руське Горлицького повіту Краківського воєводства на Лемківщині (тепер Польща) – † 4 січня 1914 р., Львів) – знане літографічне підприємство у Львові кінця XIX ст. – 1914 р.

Андрій Андрейчин – відомий друкар-літограф, художник-гравер, видавець та громадсько-культурний діяч західноукраїнських земель. Це, як відзначають біографи, «небуденна і знана постать не тільки в Галичині, але й в українському культурному середовищі Наддніпрянщини. Його праці плідно і багатогранно сприяли розвитку національної демократичної культури кінця XIX – початку XX століття»². А. Андрейчин належав до того покоління, яке формувало свій світогляд та естетичні погляди на основі творчості І. Франка і М. Грушевського, провідних діячів «Просвіти» і шкільництва. Взоруючись на них, західноукраїнське громадянство з ентузіазмом поринуло у вир суспільно корисної праці «для народного добра». Власне так оцінював свою працю на ниві поліграфії й А. Андрейчин, глибоко розуміючи нагальну потребу своїх співвітчизників у якісній художньо-поліграфічній про-

Андрій Андрейчин

дукції, яка могла б сприяти зростанню культурно-освітнього рівня та самосвідомості українського народу. Великий вплив на формування його світогляду мали О. Барвінський, В. Вахнянин, І. Труш та інші діячі НТШ, професійна праця Ф. Сарницького, А. Хойнацького, К. Беднарського та ін.

Батьки Андрія Андрейчина – Михайло і Наталія (з роду Лукачинів) – були селянами, предки їхні служили в громаді війтами (солтисами) в с. Усті-Руському. «Не щадячи зусиль і своїх дрібних заощаджень, родичі – свідомі патріоти своєї землі, чл. «Просвіти», аби забезпечити своєму синові краще майбутнє, постановили послати Андрія в школу». Він закінчив тривіальну, чотирикласну (народну) школу в містечку Горлицях, згодом його записали в гімназію у Новому Сончі, там, однак, навчання тривало недовго. Взимку 1879 р., будучи гімназистом другого року навчання, А. Андрейчин покинув навчальний заклад і без згоди батьків та будь-яких засобів до життя пішки (як на прощу) відправився до Києва. Подорож із великими пригодами і зупинками тривала понад місяць. У Києві «щасливим випадком» зайшов у друкарню Григорія Корчака-Новиць-

кого, який, розпитавши про все, прихистив А. Андрейчина, а згодом, уважніше придившись до юнака та його мистецького таланту, до його ретельності та обов'язковості, почав ним опікуватись. Це було, зокрема, сприяння у вступі А. Андрейчина до Київської рисувальної школи Миколи Мурашка, яку юнак, завдяки знову ж таки старанням Г. Корчака-Новицького, відвідував протягом двох років коштом С. Чикаленка. Повернувшись 1881 р. до Львова, А. Андрейчин спершу працював у майстерні вивісок, а після року практикував у літографії Львівського промислового товариства, технічним керівником якої був українець Антін Пришляк. У нього здобув чимало фахових навиків. У той же час для поглиблення своїх умінь у рисунку і загальних мистецьких знань А. Андрейчин записався на навчання до Художньо-промислової школи (з 1890 р. – Державна промислова школа). Закінчивши її, потрапив на військову службу (з 1886 р.) і, перебуваючи у Кракові два роки (майже до 1889 р.), працював у військовій корпусній літографії, де освоїв літографію різномасштабних карт. Восени 1889 р. для «доповнення своєї фахової освіти» (вивчення нових технологій у поліграфічному процесі) А. Андрейчин ненадовго виїжджає до Відня, звідки через Дрезден, Вроцлав і Краків повернувся до Львова. Тут він продовжив працювати в А. Пришляка, але через рік знову виїхав до Відня, де як гравер-літограф влаштувався на роботу у велику літографію Й. Шітца. Згодом, здобувши фах, опинився в Будапешті, в німецькій художній літографії «M. Deutsche art Instalt. Budapest» та в одному з найбільших в Угорщині літографічному інституті Цетеля і Дейча³.

Отримавши свідоцтва про закінчення фахової освіти 1893 р. (що давало право на створення самостійного підприємства), А. Андрейчин відкрив у Львові власну літографію (спочатку у спілці з К. Піллером, згодом з фірмою «Піллер-Найман»). Назбираючи трохи

грошей, він придбав для літографії високотехнологічне обладнання і почав виготовляти у Львові (незважаючи на велику конкуренцію) якісну та завжди вчасно готову продукцію, завдяки чому літографія здобула визнання, а сам А. Андрейчин – популярність. За експоновані на Крайовій виставці 1894 р. у Львові праці А. Андрейчин отримав бронзову медаль (вдруге дістав срібну медаль на Крайовій господарській виставці в Стрию 1906 р.)⁴. Тоді «вже знала громадськість А. Андрейчина і його здібності та солідність фірми у всій Галичині».

Із літографічної робітні (в ній працювало до 18 осіб) виходила у світ різноманітна продукція: книжки, репродукції з різноманітних картин відомих українських художників, оригінальні твори, що ілюстрували наукові праці, картини на історичну тематику, альбоми. Чимало праць, які сходили з «каменів» літографії стосувалось музики: ноти солоспівів і хорових творів, оркестрові партитури. Водночас А. Андрейчин друкував кольорові афіші, плани міст, альманахи, календарі. Від початку, однак, чи не найбільше він орієнтувався (це тривало до Першої світової війни) на малі літографічні форми: поштівки, візитівки, нагородні листи, запрошення, бланки, грамоти, програ-

ми зібрань, лотерейні та інші «білети», оголошення тощо. Друкував вишивки, багатоколірні карти. Загалом літограф А. Андрейчин чи не основний акцент робить на національну, українськомовну продукцію.

Усі літографічні твори, що їх видав А. Андрейчин, посідають нині виняткове місце серед збереженої у бібліотеках друкованої продукції. Багато з них уже стали музейною рідкістю.

Найвагоміше місце у літографічній практиці, отже, й творчості А. Андрейчина, посідають твори на історичну тематику, оперті переважно на роботі різних українських художників. Найкращі літографії пов'язані з історичними подіями давньої України: «Хрещення Руси за Св. Володимира Великого, великого князя київського», «Бій з татарами-монголами біля Десятинної церкви» (інша назва – «Оборона Десятинної церкви»), «Посли папи римського вручають королівську корону князю Данилу Галицькому», «Данило Галицький приймає послів від угорського короля», «Стріча князя Данила Романовича з угорським королем» (1896). У другій половині 1890-х рр. літографічна робітня друкувала також портрети: «Антоній Печерський», «Св. Антоній і Тодосій Печерський», «Роман Мстиславич», «Данило Романович, князь га-

лицький», «Богдан Хмельницький» (в овалі)⁵ тощо.

Одночасно з виданими (на окремих аркушах) творами А. Андрейчин готував серії літографій (об'єднані альбомами), які присвячені історичним особам та будівлям східноєвропейських земель. Мистецьке та загальнокультурне значення цих літографій було високо оцінене ще за життя літографа. Більша частина їх оснований на картинах земляка А. Андрейчина художника Антона Пилиховського (1860-1921)⁶. Співпраця між цими митцями була тривалою і дуже плідною, зокрема в 1890-х рр., коли вони служили своєю працею образотворчому мистецтву, мали подібні зацікавлення історією України та були однодумцями у вирішенні багатьох практичних питань. Результатом цього став вихід у світ групового портрета «Київські і галицькі князі» (25 облич на тлі різних історичних будівель) та багатотомного альбому «Козацькі гетьмани» (1896 р., 12 портретів)⁷.

Плідною була співпраця літографа і художника в 1895-1897 рр. щодо популяризації подій історії, зафіксованих в Іпатіївському літописі, та давніх архітектурних пам'яток. В альбомі «Рисунки знаменитих церков Малої, Великої і Білої Руси» (40 арк., 1896 р.) вміщено літографії, виконані на основі картин А.

Портрет подружжя устянських лемків з покоління батьків А. Андрейчина та церква св. Параскеви в Усті. Фото Ю. Гаврилюка

Пилиховського, із зображеннями храмів у Києві (Собор св. Володимира, Десятинна церква, Києво-Печерська лавра, Софійський собор, Золотоверхий Михайлівський монастир), Чернігові (Церква Богоявлення), Херсоні (Церква св. Володимира), Почасві (Почаївська лавра), інших українських містах, а також у Вільні, Гродні, Москві, Суздалі, Владимирі-на-Клязьмі, Петербурзі. Доповнює цей ряд альбом літографій (10 арк.), на яких зображені львівські храми: Онуфріївський монастир, каплиця Трьох святих, церкви св. Параскеви, св. Миколая, св. Петра і Павла, св. Юра, церква «руської семінарії», церква при Народному домі та ін. Дослідники відзначають, що «по тих картинах вивчали в Галичині історію давньоминулих літ, саме вони допомагали зберегти пам'ять про славні часи державності і уникнути денационалізації народу в умовах чужоземного поневолення і тим несли особливе виховне значення»⁸.

На кошти Ставропігійського інституту у Львові А. Андрейчин разом із А. Пилиховським видає «Руський календар з зображеннями святих й празників» (1896). Тоді ж з'являється альбом «Князі греко-католицької церкви від часів відновлення Галицької митрополії». У «Временнику Ставропігійського інституту» за 1899 р. на титульній сторінці подано виконаний у літографії А. Андрейчина кольоровий портрет з написом: «Русская женщина неизвестного имени из XVII ст., похороненная в гробнице под помостом св. Успенской городской церкви во Львовѣ. Портрет, живописанный на блясѣ, был прибит к домовинѣ покойной». А. Андрейчину належать рідкісні літографії знаменитих «натрунних портретів братчиків Ставропігійського братства» при Успенському соборі у Львові. Видруковано також чимало жіночих і чоловічих світських портретів XVI-XVII ст. пензля невідомих українських живописців. Замовлення Ставропігійського інституту були на той час великими. Наклад образків святих становив близько 60 тисяч відбитків⁹.

Літографія А. Андрейчина впродовж багатьох років видає «цілу бібліотеку» музичних творів авторства українських композиторів, зокрема, оркестрових партитур, солоспівів, хороших партій. Замовниками цих видань були культурно-освітні й музикологічні товариства та організації, також приватні особи. Нотні видання нале-

жать творчості майже 30 авторів, професіоналів і аматорів – М. Вербицькому, Б. Вахнянину, М. Гайворонському, М. Лисенкові, Ф. Колессі, Є. Купчинському, О. Нижанківському, П. Ніщинському, К. Стеценкові, В. Матюкові, С. Людкевичу та ін. Багато з них готувалося у видавництві «Музикальна бібліотека», яку заснував О. Нижанківський 1885 р. Напередодні Першої світової війни в літографії А. Андрейчина виходили твори, що підготовлялись у «Музичній бібліотеці «Львівського бояна». А. Андрейчин літографував твори С. Людкевича «Косар» (сл. Т. Шевченка) для чоловічого хору з фортеп'яно (1912), «Вечір в хаті» (для мішаного хору з фортеп'яно) (1913); І. Лаврівського «Заспівай ми Соловію» (сл. Я. Головацького) для мішаного хору á capella (1912) та ін.

Чимало музичних творів, що їх літографував А. Андрейчин, супроводжує гриф «Накладом Товариства «Львівський боян»: О. Нижанківський. «Кольяди» [1893] (друге видання «з віньетою» С. Качора-Батовського); П. Ніщинський. «Закувала та сива зозуля» (для чоловічого хору в супроводі фортеп'яно з опери «Назар Стодоля») (1893), «Квартети на хор чоловічий» (1896), «Збірник квартетів на чоловічий хор. Партитура, вип. 1. Під ред. О. Нижанківського» (1896) та ін. Замовляло праці в А. Андрейчина маловідоме Товариство «Співець Львівського Бояна». Під цим грифом видав твір Ф. Колесса «Якби мені черевички» (сл. Т. Шевченка) для мішаного хору з фортеп'яно (1912). Раніше Ф. Колесса друкував у літографічній робітні А. Андрейчина «Обжинки. Картина етнографічна у піснях народних на хор мішаний в полученню з хорами, жіночими солями і рецитацією...» (1898).

А. Андрейчин приймав заявки на видання «Українського народного театру», для якого друкувалась партитура до вистави за твором М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю», «Ніч під Івана Купала» (пісні у супроводі малого оркестру). Водночас з'являються літографовані композиції Р. Ганітчака «Куди ти йдеш» (сл. Ю. Федьковича; тенорове соло у супроводі фортеп'яно) (1896); М. Вериківського «Ой гори, гори», «На горі та все білі маки» і «Коломийки» (для мішаного хору); В. Вахнянина «Дума з «Невольника» (сл. Т. Шевченка; для мішаного хору) (1905); М. Вербицького «Заповіт» (сл. Т. Шевченка; солоспів).

Нотні видання замовляло також Товариство «Бандурист»: «Збірка похоронних пісень на хор чоловічий. Партитура» (1912, 1906), М. Гайворонський «Ой у саду» (сл. Т. Шевченка; для мішаного хору) (1914).

Літографічна робітня виконувала чимало зразків музичних творів на приватні прохання авторів без посередництва видавництва: В. Матюк «Веснівка» (сл. М. Шашкевича) (1894), «Піснь на Різдво. Коляди в музику на мішаний хор по народним напівам» (1895); О. Нижанківський «Минули літа молодії, сл. Т. Шевченка. Соль тенорове з супроводом скрипки і фортепіана» (1895). З друкарні НТШ вийшла книжка композитора П. Бажанського «Русько-народна музикальна гармонія» (1900), зразки нот до якої також «відбив Андрей Андрейчин, літограф у Львовѣ». Також були літографовані твори С. Абрисовського «Sans réciprocity. Valse pour cithara, par Savine Abrisovskij. Publie par l'auteur» (1899), «Vogue la galere! Valse pour cithara» (1899); Є. Купчинського «Руський цитрист. Збір композицій на цитру» (1902, зош. 1); С. Маренича «Соловейко або збірничок напівів до поезійок і молитов Букваря» (1896) та багато інших.

Видання вишивок. Загальне захоплення викликали дві об'ємні літографічні праці А. Андрейчина, а саме альбом «Вишивки Вхідної Галичини» (виконані на основі публікації рисунків Антона Хойнацького) і підготовлені «заходом товариства «Клюбу рисунок у Львові» (1895). Зразки вишивок походили з Товмацького, Надвірнянського, Калуського, Снятинського, Підгаєцького повітів. Поява збірки викликала позитивні відгуки у пресі, зокрема, в часописах «Зоря» (1895, ч. 23), «Учитель» (1896, ч. 1), у газетах «Діло» (1895, ч. 241), «Галичанин» (1895, ч. 253). Через рік у літографії А. Антоновича з'явилась інша збірка «Українські монограми для вишивок хрестиками і гафтом», видана заходами і коштами А. Андрейчина та К. Пяньківського (1896 р., 23 арк.). Останній альбом широко анонсувався і рецензувався у часописах. Рецензенти зауважують: «Ті роботи під оглядом технічного і естетичного виконання сміло можуть конкурувати з подібного роду європейськими видавництвами, а навіть о многу перевищують подібні видавництва київські, одеські і петербурзькі»¹⁰. 1909 р. заходом «Клюбу рисунок у Львові» вийшов новий альбом під такою ж

Оборона Києва у 1240 році. Літографія А. Андрейчина за малюнком А. Пилиховського

назвою. 1911 р. літографія А. Андрейчина виготовила четвертий за порядком (третій частково повторював другий) «альбом вишивок» під заголовком «Буковинські гуцульські вишивки». Його упорядником стала Е. Стернюкова. Альбом виданий заходами «Жіночої громади» на Буковині.

Літографія А. Андрейчина виконувала картографічні твори. Чи не найпершим такого типу твором стала «Народописна карта Руси-України», яку підготував у НТШ Г. Величко. Її надруковано коштом і заходом товариства «Просвіта» (1896). Карта, крім основного полотна, має чотири додатки: 1. «Гіпсометрична карта малоросійських земель»; 2. «Край Амурський»; 3. «Осади малоруські в губернії Самарській і Оренбурзькій»; 4. «Осади малоруські в Угорщині Полудневій». Твір є першою великою етнографічною картою українського народу (79 x 130 см), виконаною 19-ма фарбами і наклеєною на полотні¹¹. Зміст карти і форма подання на її зображувальному полі явищ неодноразово обговорювалися на різних наукових засіданнях, починаючи з 1889 р., у т. ч. в НТШ, з участю А. Вахнянина, Ю. Целевича, О. Калитовського, В. Коцюбовського. Листовно у справі видання карти велись консультації з М.

Драгомановим¹². 1897 р. до «Календаря ілюстрованого, народного Товариства «Просвіта», друкованого в НТШ, додається зменшений варіант основного аркуша карти Г. Величка під назвою «Мала народописна карта українського народу», який також видала літографічна робітня А. Андрейчина.

Відома також карта Гуцульщини Ф. Вовка, яку друкував А. Андрейчин. Збереглося листування між Ф. Вовком і В. Гнатюком з 1905 і 1908 рр. у справі літографування карти¹³. Виконавська майстерність цих карт, як відзначалося, отримала високу оцінку в пресі та спеціальній літературі. Карта з'явилась друком у робітні А. Андрейчина у Львові не пізніше 1908 р. під назвою «Антропологічна карта Гуцульщини по дослідам Ф. Вовка» (23 x 28 см). Вона є ілюстрацією до праці Ф. Вовка «Антропометричні досліді українського населення Галичини, Буковини й Угорщини. Типи гуцулів», уміщеної у виданні НТШ «Матеріяли до українсько-руської етнології». На карті легенда: «Гуцули галицькі, буковинські, мадярські, мішані (давня гуцульська територія)»¹⁴.

А. Андрейчин і його літографічна робітня неодноразово фігурують у надрукованих «Планах міста Львова».

З-поміж літографічних праць А. Андрейчина вирізняються кольорові ілюстрації до наукових праць. Тут, звичайно, йдеться не про обкладинки до різних, у т. ч. наукових видань (їх було чимало, і вони заслуговують на окреме дослідження), а про вкладки або додатки до тексту. Це, зокрема, малюнки до праці М. Кордуби «Писанки на Галицькій Волині», підготовці якої, в т. ч. «таблиць писанок» М. Кордуби, літографованих А. Андрейчином, активно сприяв М. Грушевський¹⁵. 35 цих «таблиць» (дехто добірку вважає альбомом) опубліковано НТШ у 1-му томі «Матеріялів до українсько-руської етнології» (1899). Як твердять деякі дослідники, працю «до сьогодні можна вважати добрим посібником по вивченню орнаментального мистецтва українських писанок [...] [добрірка] може і сьогодні задовільнити вимогливі смаки шанувальників народного мистецтва»¹⁶.

Тоді ж А. Андрейчин літографував ще якусь іншу працю для НТШ. У листі від 23 травня 1900 р. до Виділу НТШ з проханням виділити гроші він писав: «Нижше підписаний знаходиться в клопотах грошових, проте осмілюся просити Світлий Виділ біжучих робіт 300 крон, підписаний має тепер 2 ро-

Гайки. Народні ігри в Світлий понеділок. Літографія А. Андрейчина за малюнком А. Пилиховського

боти для Світлого Товариства в себе, а в короткім часі має бути ще одна праця, на тій підставі підписаний осьміливсь просити о уділення му визше згаданого конта. Котре то зобов'язує як найсовісніше відробити. З високим поважанням Андрій Андрейчин, літограф»¹⁷.

А. Андрейчин видав дуже популярну в той час літографію картини «Гайки», яка спирається на однойменний кольоровий твір авторства А. Пилиховського. Друк за виконанням належить «до краших літографій цього жанру». Свого часу критика зауважила: «Добра композиція твору і весняний настрій святковості, торжество молодості і радість воскреслої природи навколишньої і до того добрий друк що тонко передає градації модуляції форм світлотінно спричинилися до популярності цієї репродукції в народі»¹⁸.

Поважне місце у творчості А. Андрейчина як графіка-оформлювача та друкаря літографічних праць посідають книжкові видання та брошури. Відзначимо альманах Маркіяна Шашкевича «Русалка Дністровая», виданий удруге, але вже в Україні, «з нагоди столітніх уродин» поета (Тернопіль,

1910), за ініціативою Інституту жіночого ім. княгині Ярославни¹⁹. До цього ряду належать згадувані календарі, Статут Товариства гімнастичного і пожарного «Січ» (б. р.), «Регулямін для урядників «Днѣстра» (б. р.), а також праці П. Стебельського: «Карне право. Спеціальна часть». Накладом «Гуртка правників» (1914); «Австрійське карне право. Загальна і спеціальна часть. 2-е видання». Накладом «Гуртка правників» (1914). У робітні А. Андрейчина вийшла «Грамота Гедеона Балабана, основувача братства церковного для передмість адемовецьких в Бережанах. З нагоди тристалиття 1603-1903» (1905 р.; підготував її до друку Йосиф Застирень, у серії «Жерела до історії церкви в Галичині», вип. I).

Літографував А. Андрейчин різні польсько-, німецько-, французькомовні видання; наприклад, книжку «Біале Крукі», підготовлену К. Бадельським. Оформлення праць у літографії А. Андрейчина високо оцінювала польська критика²⁰: це стосувалося насамперед виконання замовлень Львівського університету та Львівської політехніки.

А. Андрейчин брав участь в оформленні й ілюструванні журналів. Поряд із художниками Г. Коваленком, Т. Копистинським, І. Косининим, Я. Струханчуком, польським графіком В. Вигживальським він ілюструє статті, вміщені в дитячому журналі «Дзвінок», а інколи й оформляє його. Це часто стосувалося розміщення тексту, залежно від змісту, в одну чи дві колонки, добору шрифтів, а головне – ілюстрування. Загалом на час співпраці в ньому А. Андрейчина журнал «Дзвінок» відображає «прогресуючий рівень розвитку видань галицької української періодики»²¹.

Значне місце у творчості А. Андрейчина посідають також малі форми літографічного друку. Цей тип літографій хоч друкувався в робітні великими тиражами, проте нині часто відомий з поодиноких примірників. Такі твори, як відзначалось, різні змістом – від ділових бланків, запрошень, лотерейних «білетів» до поштівків, нагородних листів, грамот. Серед них, для прикладу, були: Шевченківська листівка 1900 р. (друга листівка на Шевченківську тематику; автор С. Спожарський); добір-

ка поштових листівок 1902 р. з зображеннями історичних постатей та інших рисунків альбому «З української старовини» (21 шт.; автори С. Васильківський, М. Самокиш, на замовлення гімнастичного Товариства «Сокіл» у Львові); поштівка «фантової лотереї» Товариства «Сокіл» у Львові 1902 р. Відомі також літографії листівок творів А. Манастирського, І. Труша, О. Кульчицької та ін.²².

Літографічна робітня А. Андрейчина діяла 46 років. Він очолював її в 1893-1914 рр., а в 1914-1939 рр. – його син Володимир (1893-1947). Розміщувалась робітня у Львові за різними адресами. Для неї ще до Першої світової війни А. Андрейчин придбав значний інвентар, обладнання вартістю близько 5 тисяч золотих ринських. У робітні працювали машини найкращих зарубіжних марок, гравірувальний верстат, чотири ручні преси, 300 літографських каменів. З приходом радянської влади літографію Андрейчина націоналізовано і ліквідовано, фактично пограбовано.

Нині життя і праця видатного друкаря-літографа належать історії. У всі часи друкарсько-видавнича справа в Україні мала своїх сподвижників, до

їх когорти від 1890-х рр. і до 1914 р. належав Андрій Андрейчин. Його забути ім'я нагадуємо нашій громадськості, тим паче, що цього року виповнюється вже 147 років від народження цього видатного сина свого народу, який усе життя служив національній культурі.

Олег АНТОНОВИЧ

Примітки

- ¹ Похований А. Андрейчин (разом із дружиною Анною) на Янівському цвинтарі у Львові.
- ² Саноцька Х. Постать галицького літографа Андрія Андрейчина (до історії літографічного друку в Галичині XIX – поч. XX ст.) // Палітра друку (К). – 1994. – № 1. – С. 43.
- ³ Левицький І. Е. Андрейчин Андрей Мих[айлович] // Прикарпатська Русь в XIX-м віці в біографіях і портретах ее діячів... на підставі автобіографічних записів архівально-бібліотечних матеріалів. – Львів, 1898. – Т. I. – С. 47-48; Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка (далі – ЛННБ України), відділ «Палац мистецтв». Архів Х. Саноцької, спр. 855, арк. 2.
- ⁴ ЛННБ України, відділ «Палац мистецтв». Архів Х. Саноцької, спр. 484, арк. 7.
- ⁵ Тут і далі подані назви картин не завжди збігаються з оригіналами. Не всі твори вдалося оглянути *de visu*, оскільки деякі вже не збереглися.
- ⁶ Деякі історики образотворчого мистецтва переконані, що А. Пилиховський не був би таким «відомим» (а може, й забутим) наприкінці XIX – на початку XX ст., якби не високопрофесійні, виконані А. Андрейчином літографії його творів, що постійно популяризували творчість художника.

Dialekty podlaskie na tle...

Zakończenie ze str. 24

Oto przykłady z jego wydanej w 1798 roku *Eneïdi* (zachowane tylko w niektórych wydaniach):

Там сила вража не устоїть,
Там грудь сильніша од гармат.

Поромщик їх щонайглавнійший
З Енеєм їздив всякий раз,
Йому слуга був найвірнійший.

Потім з десяток щомудрійших,
В латині щонайрозумнійших...

Starszych form stopnia wyższego i najwyższego używał także najwybitniejszy historyk ukraiński, urodzony w Chełmie Mychajło Hruszewski. Wystarczy zajrzeć na stronie jego monumentalnego, dziełociotomowego dzieła *Historia Ukrainy-Rusi (Istoria Ukrainy-Rusy, 1898-1937)*, a znajdziemy tam formy: *Важнійша література; в новітніших часах; представників горячийших країв; до суровішого клімату; в новітніших записях нема докладніших потвержень сього; пізнішу назву коляди.*

Dzisiejsze formy literackie to *новітній, суровітній, пізнітій, докладнітій – bez ь, które prawdopodobnie asymilowało się z następującą po niej spółgłoską u.*

W dzisiejszym języku ukraińskim mamy grupę przymiotników w stopniu wyższym i najwyższym z sufiksem *-ч*: *нижчий, вищий, дорожчий, вузьчий*. Pojawily się one na skutek zmian na styku korzenia i sufiksa. Ilustruje to rozwój następujących form:

высьший – высший – вишний – вищий
нызьший – нызший – нижший – нижчий

W archaicznych gwarach *podlaskich* zachowały się starsze formy: *вижши, нізши, дорожши, вузьши*.

Widać więc, że *podlaskie* przymiotniki w stopniu wyższym (*важні́йша, вижши*) nie są polonizmami, ale starszymi formami, używanymi także na pewnym etapie rozwoju w języku ukraińskim.

Kontynuacja w następnym numerze

Ludmiła LABOWICZ

Literatura:

- Jan Pietruczuk, *Słownictwo wsi Kuraszewo kolo Hajnówki*, svoja.org
Борис Грінченко, *Словарь української мови*, Київ 1907-1909.
М. Жовтоброу, О. Волох, С. Самійленко, І. Синько, *Історична граматики української мови*, Київ 1980.

⁷ Див. також перелік портретів у часописі «Галичанин» (Львів) – 1896. – Ч. 26.

⁸ ЛННБ України, відділ «Палац мистецтв». Архів Х. Саноцької, спр. 484, арк. 3.

⁹ Левицький І. Е. Андрейчин Андрей Мих[айлович]. – С. 48.

¹⁰ Левицький І. Е. Андрейчин Андрей Мих[айлович]. – С. 48.

¹¹ Про підготовку карти див.: Величко Г. Деякі замітки до етнографічної карти Русь-України // Діло (Львів). – 1893. – 6 (18) берез. – Ч. 52. – С. 1-2; Б[ел]ей І. Етнографічна карта // Зоря (Львів). – 1893. – 15 (27) марта. – Ч. 6. – Річн. XIV. – С. 122.

¹² Вихід у світ карти мав чималий науковий резонанс в Україні та за кордоном. У 1896 р. з'являється повідомлення Ф. Вовка про карту у французькому Товаристві антропологів «Bulletin de la Societe d' Anthropologie». До тексту повідомлення додана репродукція карти Г. Величко французькою мовою. Водночас у листі Ф. Вовка до М. Грушевського зголошено прохання надсилати карту у різні наукові інституції і музеї Франції (Ровенчак І. Григорій Величко – український географ і картограф України // Історичне картознавство України / Ред.-кол.: Я. Дашкевич, П. Сохань, О. Шаблій та ін. – Львів; Київ; Нью-Йорк, 2004. – С. 283-286). Карта також рецензувалася, див.: Кониський О. [Рец. на:] Народописна карта українсько-руського народу / Зладив [доктор] Гр. Величко. – Львів, 1896 // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі – Записки НТШ). – Львів, 1397. – Т. XVI, кн. II. – С. 42-45; Romer E. [Рец. на:] Weliczko Gr. Narodopisna karta ukraińsko-ruskoj narodu. Nakładem Towarzystwa Proświta we Lwowie (1896), wykonano w zakładzie litograficznym Andrejczyzna // Kwartalnik Historyczny. – Lwów, 1897. – Roczn. XI. – S. 392-396 та ін. Відомі відгуки Василя Лукича (Вол. Левицького) у: Зоря (Львів). – 1896. – Ч. 7. – С. 139; та М. Драгоманова у: Житє і слово. – 1897. – Т. VI. – С. 145-161.

¹³ Листування Ф. Вовка з В. Гнатюком. – Львів; К., 2001. – С. 51, 67.

¹⁴ Матеріали до українсько-руської етнології: Видання Етнографічної комісії. – Львів, 1908. – Т. X. – Сторінки нумеровані.

¹⁵ Центральний державний історичний архів України у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 551, арк. 29-31 зв., 135-136.

¹⁶ ЛННБ України, відділ «Палац мистецтв». Архів Х. Саноцької, спр. 484, арк. 8.

¹⁷ Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 304, арк. 3.

¹⁸ Там само. – Арк. 9.

¹⁹ Русалка Дністрова. Вдруге видана з нагоди столітніх уродин Маркіяна Шашкевича. (З портретом і подобизною письма поета). – Тернопіль, 1910. – [Ювілейна бібліотека. – Т. I]. – XXIII + 95 + [1] с. Див. рецензії на це видання Н. Петровського (Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук. – СПб., 1911. – Т. XVI, кн. 3. – С. 326-328), М. Возняка (Записки НТШ. – Львів, 1911. – Т. CVI, кн. VI. – С. 218-219), В. Щурата (Учитель. – Львів, 1911. – Ч. 1 і 2. – 20 січ. – С. 30-31). Також див.: Возняк М. Слідами Маркіяна // Неділя (Львів). – 1911. – № 45. – С. 8; Медведик П. Вперше на Україні // Вільне життя (Тернопіль). – 1986. – 26 листоп. – № 226.

²⁰ Пор.: Brückner A. [Рец. на:] Біале Крукі. Wydał Karol Badecki. I. Lament chłopski na Pany. Wydał Józef Kallenbach. Lwów: Nakładem Zienkowszczy i Chejcińskiego, 1910, 25 s. // Pamiętnik Literacki. – Lwów, 1910. – Roczn. 9. – S. 141.

²¹ Передирій В. А. Становище української періодики для дітей (на матеріалах журналу «Дзвінок», 1890-1914 рр.) // Збірник праць науково-дослідного центру періодики ЛННБ України ім. В. Стефаніка / Ред. М. М. Романюка. – Львів, 1997. – Вип. 3-4. – С. 122-123.

²² Україна у старій листівці: Альбом-каталог / Упоряд. М. Забачень, О. Поліщук, В. Яцюк. – К., 2000. – С. 75, 82, 232, 274.

З ХРОНОЛОГІОНУ 2014

(Зі своїх думок списав Юрій Гаврилюк)

07.05.2014 р.

Юрія вчора було... З побажаннями подзвонила Ніна Г. зі славного, також і завдяки їй, села Курашева у Чижувській гміні. Просила й заїхати, коли буду в околиці, вперше перезвонивши, щоб була вдома, бо «ще все десь крутиться». Звісно, «крутитися» для здоров'я краще, ніж сидіти в одному місці як кілок. Бо ж кілок в землі сидить і порохняє.

Леніна, який мав бути «вічно живий», в землю не зарили, але поклали в мавзолей й постійно «живучість» його тілесної оболонки підтримують якимись хімікатами. За хімічним складом, зокрема лиця, незабаром дорівняє йому й Путін, хоч він поки що аспірант не до вічної живучості, а до «вічної молодості» й для цієї своєї дурнуватої примхи з власного обличчя зробив якусь кумедію.

Отже, я й тут оригінальний – всі Путіна зараз до Гітлера приврівню-

ють, а я – до Леніна! А ще італійський журналіст, чи то політичний коментатор, написав, що він йде слідами Муссоліні. Отже – типовий для «Заходу» плюралізм в думках... ☺

Eeee... Щось якось немає натхнення писати в зошиті, хоч й робити щось в комп'ютері також немає як – електрику відрізали о 8-й ранку, певно для якогось ремонту, й знаючи життя, не буде її певно весь робочий день. Так то є з цією нашою цивілізацією – струм пропаде й прийдеться книжки читати, бо вони в онлайн доступі незалежно від напруги в електромережі – хоч при сонці, хоч при місяченьку, при свічечці хоч...

30.06.2014 р.

Приглядаючись календареві, навіть завзятому раціоналістові може бути важко вистояти перед спокусою думки про існування містичного Шевченкового ключа до майбутнього

України, який активізується у «крутлі» роковини його народження. Та й, звісно, до історії Росії – адже й вона вплутана в українську історію.

Влітку 1914 року «царські війська» рвонули на Галичину, щоб ліквідувати там «кубло мазепинства», в тому числі й Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Не минуло три роки, як царизму в Росії вже не було. Хоч, звісно, це не зробило її нормальною країною. Ці, які так думали, в тому числі й соціалісти з Української Центральної Ради (з «есером» Михайлом Грушевським головою), стали жертвою власного російського міфу à rebours – про поганого царя й добрий російський народ, або принаймні існування серед нього такої – доброзичливої до братів-слов'ян, отже й українців – демократичної еліти.

У березні 1989 року минуло 175 років від Шевченкового народження – до чергового «сотріччя» було вже зовсім не так то й далеко. Саме тоді й з'явилася «Львівська весна», з якої почалося ліквідування в Україні «радянської влади», а у 2004 «Помаранчева революція» – як крок у сторону ліквідування «пострадянської влади». Не дуже вдала, бо це ж було ще 10 років «до», але показала свого роду розминкою.

09.07.2010 р.

Ніщо мене так не вк...вило від самого початку війни, яку видав Україні ботоксовий паяц з Кремля, як повідомлення, яке сьогодні підтвердилося, в тому числі й діями МЗС України, що путінське гестапо, разом з «лугандонами» вивезло в Росію й хоче засудити Надію Савченко. Звинувачують її у «сприятті вбивству» – чи як там цю вигадку юридично сформульовано, якихось російських журналістів (виконуючи свою дезінформаційну місію, потрапили вони під обстріл та загинули).

Закінчення на стор. 42

ТРИБУНА ЧИТАЧІВ

Kilka wspomnień okruchów...

Strefa nadgraniczna

Od mojego rodzinnego domu do pasa granicznego w prostej linii było około jednego kilometra. Zawsze mnie interesowało, co jest po drugiej stronie granicy. Niełatwo było coś dojrzeć, bo pas graniczny w niektórych miejscach porastały dość gęste krzaki, a nasi wojskowi sąsiedzi z drugiej strony nie byli zainteresowani, aby mieszkańcy choć i „bratniego kraju” widzieli, jak żyje się w państwie o „najwspanialszym” ustroju na świecie, „państwie robotników, chłopów i inteligencji pracującej”.

Pewne spostrzeżenia rzeczywiście imponowały, przede wszystkim powszechna mechanizacja prac rolniczych. Do opylania zasiewów używano samolotu, starego „kukuźnika”. Był to pierwszy samolot, który zobaczyłem z życia. Ale dostrzegaliśmy i inne fakty. Nie świadczyły one o zbytnej gospodarności w kolchozie. Rolnicy zachodzili w głowę, jak to było możliwe? Wymłócone kombajnami zboże składowano tuż przy granicy na kilku olbrzymich stertach bez żadnego przykry-

cia. Zboże leżało i leżało... Padaly deszcze, zboże porastało,gniło... Dopiero przed pierwszymi śniegami przyjeżdżały koparki i ładowano to zboże na ciężarówki. Nasi rolnicy, orzący konikiem prywatne pole i zbierający ostatni kłosek, nie mogli wyjść ze zdumienia, jak można było dopuszczać do takiego marnotrawstwa! I tak było co roku.

Po wytyczeniu granicy państwowej w 1945 roku po drugiej stronie zostały pola oraz bliżsi i dalsi krewni. Mieli pecha. Perfidią władz sowieckich było ostateczne zamknięcie granicy tuż przed zniwami. Wiosną pozwolili zaościć, zasiać... Ale gdy doszło do zbiorów, granicę gęsto obstawili wojskiem, a na pola weszli kolchoźnicy.

Czasami, jak nie było w pobliżu żołnierza, udawało się krzykami wymienić się wiadomościami o losach bliskich po obu stronach granicy: kto zmarł, kto ożenił się i z kim, kto wyjechał w głąb ZSRR...

W latach powojennych w Związku Radzieckim ludziom żyło się bardzo biednie, prawie głodowali. Krewni z Polski chcieli jakoś pomóc. Nasza rodzina mieszkała

wie wsi Łumna, leżącej niestety już za granicą. Widziałem, jak któreś niedzieli mój wujek z Zubacz, kiedy strzegący kolchoźników żołdat się oddalił, przerzucił ciotce kilkanaście chustek „szalanówek”, bardzo wtedy modnych, a w Polsce niezbyt drogich. Aby osiągnąć większy zasięg, w każdą chustę zawijał spory kamień, a moim obowiązkiem było szybkie ich wyszukiwanie na okolicznym polu.

Wielokrotnie jako nastoletni chłopcy zbieraliśmy się na granicy i widząc patrolującego granicę żołdaka, przyzywaliśmy go na polską stronę. Żołnierze radzieccy byli przyjaźnie nastawieni do dzieciaków, dawali nam wojskowe znaczki, czasami pokazywali, jak zbudowany jest automat, zabawialiśmy się lornetką... W krótkim czasie znaleźliśmy z imienia całą obsadę strażnicy. „Priwiedicie dziewczek mnogo starsze was” – mówili.

Pewnego razu zauważyliśmy nowego pogranicznika, miał zabandażowaną szyję. „Ej, Wania, idi siuda” – krzyczymy. „Ja, nie Wania, ja Grisza.” „Pust” budiet, Grisza, idi siuda”. Przyszedł. Pytamy, skąd te bandaże. Dotąd służył na radziecko-chińskiej granicy w pobliżu rzeki Ussuri. W 1968 roku doszło tam do potyczek granicznych. Kiedy stał na warcie, podkradł się do niego Chińczyk i uderzył go od tyłu nożem, Grisza jeszcze zdążył się odwrócić i nadziać napastnika na bagnet automatu. Po godzinie zmiana warty odkryła obu w kałuży krwi, Chińczyk już nie żył, a Griszę udało się odratować i po kilkumiesięcznym pobycie w szpitalu przetransportowano na spokojniejszą granicę.

Kiedyś jesienią podczas kopania ziemniaków usłyszeliśmy na granicy strzały z broni myśliwskiej. Na polską stronę pędził ranny dzik, a za nim konno dwóch pograniczników. Nie zważając na to, że są po polskiej stronie, po kilku kilometrach dopadli go i uwieszono go pomiędzy kołkami zabrali na swoją stronę. Szukanie azyłu po polskiej stronie dzika nie uratowało.

W 1964 roku podczas pożaru wsi to pograniczna straż pożarna z Wysokiego Litewskiego w sile kilku jednostek jako pierwsza przybyła na ratunek, a wojskowi strażacy wykazali się odwagą i brawurą podczas uwalniania zwierząt z płonących obór.

Informacje o grożącej Polsce w 1981 roku inwazji sowieckiej nie są przesadzone. Kolejkarze radzieccy pilotowali

3 хроніки подій на Підляшші

«Голянський ярмарок»

26 липня у Музею матеріальної культури Холмищини і Підляшшя в Голі у Володавському повіті пройшов XIX «Голянський ярмарок». Традиційно почався він урочистим богослужінням у розташованій поблизу скансену церкви св. Антонія Печерського, яке очолив Владика Авель, архієпископ Люблинський і Холмський.

Під час ярмарку свої виступи презентувало понад 150 виставників з Польщі, Білорусі та України. Традиційно відбувся концерт народних ансамблів з Холмищини, Південного і Північного Підляшшя, Білорусії та України. Заспівали м.інш. фольклорні групи зі Старого Бруса, Колачів, Сідлища, Чулчиць, Сосновиці, Витична, Дорогуська, Володави, Устимова. Північно-підляським акцентом свята був виступ фольклорного гурту «Новина» з Мощони-Королівської в гм. Мельник. Окрім того показалися «Калина» з Берестя в Білорусі та фольклорні колективи з України. Попри негоду, як і в минулих роках свята відвідали тисячі гостей.

«Голянський ярмарок» зорганізувало Товариство любителів музею матеріальної культури Холмищини і Підляшшя при співпраці з Повітовим староством у Володаві.

Класична музика в Білостоці

31 липня у Галереї Слендінських у Білостоці відбувся концерт українських пісень «Класика з-над Дніпра». На його програму склалися 17 українських народних та авторських творів у класичній обробці видатних українських композиторів. Вокальну лірику вико-

нували Марта Врублевська (сопрано), Павло Пецушок (тенор) та Кшиштоф Керцуль (фортепіано).

Концерт українських пісень був першим, який пройшов у рамках циклу «Арія в Галереї», що присвячений промоції класичної музики. Проект підтримало Миське управління Білостока.

Заспівали над Бугом

1-2 серпня в Мельнику проходили концерти XXV Загальнопольських презентацій культур національних та етнічних меншин «Музичні діалоги над Бугом». З українською музикою виступили на них м.інш. «Гойраки» з Більська та «Оркестр святого Миколая» з Люблина, виконавець лемківського та гуцульського фольклору в стилі фольк. Українські пісні прозвучали також у виконанні підляських ансамблів, що виконують музику в стилі диско-поло.

Рейд «Підляшшя»

1-2 серпня проходив дев'ятий рейд «Підляшшя» – традиційний український літній захід підляської української молоді туристичного характеру. Від кількох років він має форму байдаркового сплаву річкою Нарвою.

У рейді взяла участь 20-особова група, яка протягом двох днів пододала 40-кілометрову трасу від музею під відкритим небом «Загорода» у Козликах до Суража, місечка, що нагадує про древню руську історію Підляшшя. Це була нагода для ознайомлення з мальовничими наднарвянськими теренами, а також місце зустрічі, інтеграції та відпочинку підляської української молоді, яка зараз навчається в різних академічних осередках у Польщі.

«Дні Кліщель»

7-9 серпня проходили заходи «Днів Кліщель». 8 серпня у Центрі туризму і культури «Гладишка» відкрито виставку «Біженство – незвичайна історія звичайних людей». Доповідь «Біженство – трагедія населення Підляшшя» виголосив д-р Микола Рощенко з Університету Марії Склодовської-Кірі в Люблині, колишній редактор часопису «Над Бугом і Нарвою». 9 серпня у кліщелівському парку виступили місцеві дитячо-молодіжні ансамблі «Мікстури» та «Фантазія», а також «Катринка» з Високого в україномовній частині Берестейщини.

«Добриня» в Мокрому

8-9 серпня у Мокрому біля Сянока на Підкарпатті відбувся традиційний народний захід «Свято культури над Ославою». Виступили на ньому ансамблі з Польщі, Словаччини та України. Серед виступаючих знайшовся український фольклорний ансамбль «Добриня» з Білостока.

«Гілочка» над Бугом

12-15 серпня український дитячо-молодіжний ансамбль «Гілочка» з Черемхи провів у селі Вілька-метрову трасу від музею під відкритим небом «Загорода» у Козликах до Суража, місечка, що нагадує про древню руську історію Підляшшя. Це була нагода для ознайомлення з мальовничими наднарвянськими теренами, а також місце зустрічі, інтеграції та відпочинку підляської української молоді, яка зараз навчається в різних академічних осередках у Польщі.

ли як керівники, так і носії української фольклорної традиції з Черемхи-села, з якими «Гілочка» співпрацює з 1996 р.

У задумі організаторів – вірна реконструкція зі збереження манери співання і говірки та залучення давніх черемуських пісень до репертуару молодих співаків. Окрім того заплановано видання подвійної платівки – із записом тих самих пісень у виконанні як жіночого колективу з Черемхи-села, так і молодих продовжувачів українського пісенного фольклору Підляшшя.

Українська музика в Цехановці

16 серпня під час XV «Підляського свята хліба» в Музею хліборобства в Цехановці виступили з концертом відомі виконавиці музики фольк-рок: «Гайраки» з Більська та «Еней» з Ольштина.

Спаса на Св. Горі Грабарці

18-19 серпня в монастирі свв. Марії та Магдалини на святій Горі Грабарці проходили щорічні вчистості пов'язані зі святом Преображення Господнього, званого в народі Спаса. Це одне з найбільших церковних свят, коли освячується фрукти, передусім яблука, а також найважливіший празник жіночого монастиря. В урочистостях узяли участь першоієрархи православної церкви в Польщі на чолі з митрополитом Варшавським і всієї Польщі Савою, був присутній новий Президент Польщі Анджей Дуда, а також представники православної церкви з Греції, які приїхали до Польщі з мощами св. Спиридона.

У цьогорічних вчистостях узяло участь коло 3 тис. паломників, не лише з Польщі, але також зі Словаччини та України.

Майстер-класи співу в Козликах

20-22 серпня в Загороді в Козликах над Нарвою пройшли чергові майстер-класи народного співу, тим разом під гаслом «Ой, давно, давно». Упродовж трьох днів народного репертуару з підляських сіл Городіско, Лосинка, Козлики, Даші, записаного безпосередньо від підляських народних співаків під час попередніх майстер-класів, а також пісень із Сувальщини вчила Уліта Харитонюк, культурознавець, співачка, фольклористка, стипендистка Міністра культури і національної спадщини РП та Президента міста Білостока.

У зустрічі взяло участь 15 осіб з цілої Польщі. Пройшла вона як частина проекту «Пісні Сувальщини і Підляшшя» в рамках стипендії Міністра культури і національної спадщини РП.

Праці українських митців у Білостоці

21 серпня в старій електростанції в Білостоці, яка є зараз осідком галереї «Арсенал», відбувся вернісаж виставки «Наше національне тіло». Презентовано на ній праці митців з Польщі, України та Росії, присвячені національним стереотипам щодо самих себе.

На виставці свої роботи, які у великій мірі відкликаються до актуальної складної політичної ситуації в Україні, представило троє українських митців: Микола Рідний, Влада Ралко та Давид Чичкан.

Відкриття виставки відбулося в рамках фестивалю «Схід культури – Інший вимір». Праці можна було дивитися до **27 вересня**.

Інші українські акценти «Іншого виміру»

27-30 серпня у Білостоці проходила третя едіція великого фестивалю «Схід культури – Інший вимір», проведеного одночасно в трьох містах Польщі: Білостоці, Люблині та Ряшеві. Це захід, який об'єднує митців із країн Східного партнерства, у тому числі з України. Як і в минулому році, його програму співтворили міські і воєводські культурні установи, громадські організації та окремі художники. Усі події відбувалися в різних місцях, у тому числі в театрах, художніх галереях, Білостоцькому осередку культури та, в основному, в міському просторі.

Ідея фестивалю – це презентація різних видів мистецтва. Цьогорічний проходив під гаслами «Інший вимір музики» та «Інший вимір суспільства», та був присвячений в основному єврейській культурі. Проте не забракло також українських акцентів.

Окрім виставки «Наше національне тіло», у рамках заходу був реалізований проект «Потрійний портрет» з участю фотографів з Польщі, Білорусі та саме України – митці мандрували Підляшшям, фотографуючи прояви місцевого національно-релігійного колориту, чого результатом стане альбом із найцікавішими знімками і текстами. Окрім того в рамках заходу із ораторією Георга Фрідріха Гендла виступив український камерний хор «A'capella Leopoldis».

А на завершення фестивалю, **30 серпня**, коло автобусного вокзалу в Білостоці було показано п'єсу, яка присвячена трагічним подіям Євромайдану в Києві з-перед майже двох років – «Щоденники Майдану – Схід». Приготували її білостоцький театр «Ліхтар» та Фундація «Простір».

Свято хліба

29 серпня коло сільської світлиці в Мощоні-Королівській відбувся XIII «Підляські обжинки», традиційний концерт, проведений Сільською радою, жителями села, Гмінним осередком культури, спорту і рекреації в Мельнику та Союзом українців Підляшшя. Не забракло на ньому обжинкових вінків, хліба, яким господарі обдарували всіх учасників свята, а також української та польської пісні. Виступили організатори – місцевий ансамбль «Новина», також «Луна» з Парцьова, естрадний молодіжний гурт «Струмок» із Дубич-Церковних, польський фольклорний ансамбль «Вісьнев'яне» з Вісьнева з Більська. На завершення відбулася танцювальна завіска, під час якої заграла група «Жар» із Сарнак.

35-ліття Братства православної молоді

29-30 серпня у Супраслі Братство православної молоді, найбільша в Польщі церковна організація, святкувало ювілей 35-ліття діяльності. У програмі відзначень знайшлися спільні молитви та дискусії, презентація фільму про 35-ліття братства, танцювальні майстер-класи та музичні концерти, під час яких виступив м.інш. український фольклорний колектив «Добриня» з Білостока.

У рамках відзначень **24-31 серпня** у Супраслі проходила конференція «Синдесмосу», всесвітнього братства православної молоді, яке об'єднує понад 126 молодіжних організацій у 46 країнах світу, в тому числі в Україні.

Пролунав перший шкільний дзвінок

1 вересня почався новий 2015/2016 навчальний рік. Приніс він також дещо нового, коли йдеться про навчання української мови як рідної в школах Підляського воєводства.

Перш за все збільшилася кількість учнів, що вчать української мови. Оскільки на початку минулого року їх було 390, то у вересні навчання почало 409 дітей і молоді на рівні садка, початкової школи, гімназії та ліцею.

У Більську уроки відбуваються у двох великих установах: Дитячому садку № 9 «Лісова поляна» та в українських класах Комплексу шкіл ім. А. Міцкевича. У садку на заняття записалося цього року 128 дошкільнят. Проте деякі батьки дописують ще дітей протягом навчального року.

Успішно заняття проходять також у комплексі, де – як і в минулому році – на рівні першого класу початкової школи вдалося створити два українські класи. Загалом у школі української мови вчиться 197 учнів, з чого 149 у початковій школі та 48 у гімназії. То майже половина усіх дітей, які вчать української мови в Підляському воєводстві.

У Черемсі уроки відбуваються у Шкільно-дошкільному комплексі. Цього року їх дещо менше ніж у минулих роках, бо 38 у трьох групах початкової школи та двох групах гімназії. Проте проблемою у черемуській школі є щораз менша кількість учнів взагалі.

Непогано ситуація виглядає у Білостоці, де української мови можуть вчитися діти від садка по ліцей. Від вересня почала тут працювати нова міжсадкова група при Самоврядному інтеграційному садку № 26. Зараз у двох групах є тут 12 дошкільнят.

Стабільною є ситуація в Комплексі громадських шкіл ім. св. Кирила і Методія у Білостоці. Тут української мови на рівні початкової школи та гімназії вчить у трьох групах 23 дітей і молоді.

Не помінялася кількість учнів у міжшкільному пункті навчання при Публічній гімназії № 2 у Білостоці. Як і минулого року – їх 11-теро у двох групах. Це учні початкових клас та ліцеїв із цілого міста.

Найбільший гопак у світі

5 вересня на подвір'ї замку в Красичині біля Перемишля 253 особи – учасники танцювальних ансамблів з Польщі та України, спільно протанцювали український національний танець – гопак, з метою занесення його в книгу рекордів Гіннеса, як «Найбільший гопак у світі».

Встановлення рекорду відбувалося в рамках проекту «Польсько-українські хореографічно-вокальні семінари», який був частиною програми міністра національної освіти Польщі «Польсько-українська співпраця молоді». Хореографом-постановником був Олег Копильчак.

У проекті взяли участь танцювальні ансамблі з українських шкіл у Перемишлі, Лігніці, Білому Борі та Гурові-Ллавецькому, а також колектив «Ранок» з Більська. Два роки тому до проекту було приєднано ансамблі зі Львова.

Ідея встановлення рекорду виникла на останньому Фестивалі української культури в Кошаліні в 2011 році. Початково його презентація мала відбуватися під час Фестивалу української культури в Сопоті, однак з огляду відкликання заходу, було вирішено протанцювати гопак у Красичині. Праця над проектом тривала чотири

роки, протягом яких молоді танцюристи зустрічалися на майстер-класах як у Польщі, так і в Україні. Спеціально для проекту створено музику, яку було записано в професійній студії у Львові.

Гопак у Красичині тривав майже 11 хвилин. Документація, в тому числі відеозаписи, будуть передані в комітет Гіннеса, після чого можна очікувати офіційного затвердження рекорду.

Проект з участю танцюристів з Підляшшя проводило Об'єднання українців у Польщі. Його реалізацію взяв на себе Перемиський відділ ОУП. Профінансували його Міністерство адміністрації і цифризації РП, Міністерство національної освіти РП та Львівська державна обласна адміністрація.

Виступ «Ранку» в Оронську

6 вересня в селі Оронсько Мазовецького воєводства відбувся фестиваль «Несподіваний початок осені», який цього року був присвячений українській культурі. Виступили на ньому український хор «Калина», молодіжний ансамбль пісні і танцю «Думка» з Гурова-Ллавецького, український кобзар, бандурист та лірник з Києва Тарас Компаніченко, а також вокальний і танцювальний «Ранок» з Більська. Зіркою заходу був ансамбль «Горпина» з Ольштина, ведучий представник української музичної сцени у Польщі.

У рамках фестивалю відбулися покази бойового гопака, презентовано експозицію під назвою «Барикада» мандрюючого Музею Майдану, з черги експериментальний український театр представив комедійний спектакль. Під час кіносеансу на фестивалі можна було подивитися фільм про Надію Савченко.

Археологічний фестин у селі Збуч. Фото Ю. Гаврилюка

У рамках акції «Діти Майдану – порятунок», голова Товариства приятелів України Вероніка Марчук провела аукціон репродукцій картин українського художника Івана Марчука. гроші з нього підуть на лікування у Польщі дітей, які постраждали внаслідок війни в Україні.

Захід з підляськими акцентами провели Центр польської скульптури та Товариство приятелів України.

Про біженство в Грабовці

12 вересня у світлиці в селі Грабовець відбулася зустріч присвячена біженству. Говорилося під час неї про ситуа-

цію геополітичну та культурно-суспільну напередодні Першої світової війни в регіоні Біловезької пущі, вплив біженства на розвиток тих земель та роль Тетянівського комітету, який помагав біженцям. Представлено також спогади зібрані дітьми і внуками біженців та архівні записи.

Окрім доповідей у Грабовці були презентовані дві виставки: підготовлена Йоанною Сапіжинською, вчителькою історії в Гайнівці, та Біловезьким національним парком. Знайшлися на них фотографії з часів Першої світової війни та примусової евакуації з-перед старих років.

Під час зустрічі з п'єсою, яка показувала ситуацію біженців, виступили «по-своєму» учні Комплексу шкіл з додатковою наукою білоруської мови в Гайнівці.

Зустріч у Грабовці вписалася в цьогорічні відзначення сотих роковин біженства. Зорганізувало її Товариство розвитку дубицької землі «Бахмати».

Дуб'яжинська «Родина» запросила на картоплю

Того ж **12 вересня** у Дуб'яжині відбулося щорічне «Свято печеної картоплі». На концерті, що його коло місцевої світлиці провів місцевий колектив «Родина», виступили фольклорні колективи з регіону: господар заходу, «Луна» з Парцьова, «Ранок» з Більська, «Гілочка» з Черемхи, а також жіночий ансамбль з Черемхи-Села. Окрім виступів відбулася товариська зустріч, під час якої кожен міг попробувати дуб'яжинської печеної картоплі.

«Археологічний фестин»

13 вересня на середньовічному городищі неподалік від села Збуч у гм. Чижі відбувся XII «Археологічний фестин». Виступили під час нього співочі колективи, в репертуарі яких переважно український та білоруський репертуар: «Луна» з Парцьова, «Незабудки» з Курашева, «Вереси» з Чижів, «Вєрвочки» з Вуорлі, «Ручайок» з Біловезі, «Жайворонки» з Мохнатого, «Струмок» з Дубич-Церковних, «Гармонь» з Лосинки та інші. Традиційно відбулися презентації боїв середньовічних воїнів, турнір пиття з рогу, конкурс у киданні хомутом та підковою до бочки, а також конкурс стрільби з лука для аматорів. Окрім того були презентації давніх ремесел та стенди з регіональними продук-

тами та багато інших атракцій як для дітей, так і для дорослих. Під час заходу можна було теж подивитися виставку «Біженство», що її приготував Біловезький національний парк.

«Я є, бо вони повернулися»

18-19 вересня зустріччю в Супрасльській академії закінчився історичний конкурс «Я є, бо вони повернулися», присвячений біженству, тобто евакуації населення західних окраїн Російської імперії під час Першої світової війни, здійсненої російською адміністрацією перед наступом австро-угорських і німецьких військ влітку 1915 р. Біженство охопило також українське православне населення Холмщини і Підляшшя.

На конкурс надійшло 55 праць з цілої Польщі, хоча переважали з Підляшшя. Його учасниками були люди різноманітного віку – як 6-літні діти, так і пенсіонери, найстаріші учасниці було 82. Їх роботи не показували одної правди про біженство, але творили цілу мозаїку долі біженців та їхніх нащадків.

Конкурс вписався в цьогорічні відзначення сотої роковини біженства. Провело його Товариство OrthNet у співпраці з Інтернет-порталами bizenstwo.pl та serkiew.pl. Серед партнерів організації конкурсу знайшлося також Українське Товариство.

У Збучі висвятили хрести

20 вересня у селі Збуч в гм. Чижі відбулося висвячення хрестів на копулах новозбудованої церкви Мучеників Хомської і Підляської землі (на фото). Урочистості очолював Його Блаженство Савва, митрополит Варшавський і всієї Польщі.

Наріжний камінь під будівництво церковки, фі-

лії парафії Успіння Пресвятої Богородиці в Чижях, закладено 27 травня 2012 року. Храм Мучеників Хомської і Підляської землі споруджений у Збучі невідомою, оскільки саме з того села було десятьох фурманів, замордованих 31 січня 1946 року польським підпіллям у селі Пухали-Старі в гм. Бранськ. Вони зараховані до численної групи Мучеників Хомської і Підляської землі.

Нагородили заслужених діячів

22 вересня під час ювілейного засідання Спільної комісії уряду та національних етнічних меншин у Варшаві, на внесок міністра адміністрації і цифризації Анджея Галицького, сім осіб – представників меншостей, удостоєно Хрестами Заслуги за дії на користь збереження і розвитку культурної ідентичності національних і етнічних меншин. Золотий Хрест Заслуги отримали: Романа Оброцька (вірменська меншина) та Ярослав Трохановський (лемківська меншина). Срібним

Хрестом Заслуги удостоєно Романа Хойнацького (циганська меншина) та Єлизавету Томчук, українську підляську діячку, вчительку української мови в Дитячому Саду № 9 та Комплексі шкіл ім. А. Міцкевича в Більську, художнього керівника визначних фольклорних ансамблів «Ранок» з Більська і «Родина» з Дуб'яжина. Бронзовий Хрест Заслуги отримали Ян Адамович і Джанета Богданович (татарська меншина), а також Юзеф Адам Дубінський (караїмська меншина). Окрім того під час зустрічі 47 осіб отримало дипломи з вирізненнями. Це представники: караїмської, німецької, циганської, вірменської, татарської, словацької, лемківської, кашубської, єврейської, білоруської, чеської, української, литовської та російської національних та етнічних меншин. Серед нагороджених українців знайшлися: д-р Григорій Купрінович, голова Українського товариства в Люблині, колишній головний редактор «Над Бугом і Нарвою» та Петро Тима, голова Об'єднання українців у Польщі.

Виступила «Добриня»

24 вересня у Публічній гімназії № 2 у Білостоці, при якій третій рік діє міжшкільний пункт навчання української мови, під час Європейського дня чужоземних мов виступив з концертом українських пісень молодіжний фольклорний колектив «Добриня» з Білостока.

Господарський форум у Білостоці

24-25 вересня у Білостоці пройшов другий Східний господарський конгрес. Головними його темами були: Східна Європа – господарка, співпраця, майбутнє; Пограниччя – шанси в сусідстві; Регіони Східної Польщі – горизонт 2020 та Бізнес у Східній Польщі.

Під час конгресу відбулося коло 30 тематичних сесій з участю понад 100 викладачів. Загалом у Білостоці зустрілося понад тисяча осіб з Польщі, Білорусії, Литви, України та інших європейських держав – політиків, лідерів господарського життя, представників фірм із Польщі та із-за кордону, експертів та науковців. Говорили вони м.інш. про вплив політики на міжнародний господарський обмін, на якому негативно позначилася ситуація в Україні та міжнародні санкції проти Росії у зв'язку з захопленням нею Криму та війною на Донбасі. Внаслідок того обмін між Польщею та Україною зменшився в останньому часі на 20 відсотків.

Джерела української культури

26 вересня у Гмінному осередку культури в Черемсі відбулися «Джерела – українські традиції і трансформації». У програмі фестивалю знайшлася презентація підляського весілля – показ обряду короваю у виконанні місцевого гурту «Гі-

лочка» та жіночого співочого фольклорного колективу з Черемхи-Села, а також виїжджання молоді до вінцю, яке показали спільно «Родина» з Дуб'яжина і «Ранок» з Більська. Під час фольклорного концерту заспівали білостоцькі колективи «Полудниці» і «Добриня». Як запрошений гість виступив квартет «Ясени» з Корця в Україні.

Фестиваль провів Союз українців Підляшшя разом із Гмінним осередком культури в Черемсі.

Урядовці з України в Польщі

28 вересня – 3 жовтня у Варшаві та в Підляському воєводстві перебувала делегація урядовців з України. Це учасники проекту «Місцеве самоврядування в Польщі: чому воно працює», проведеного Фондацією польсько-української співпраці PAUCI. Його метою є ознайомлення українців із практикою роботи польського самоврядування і держадміністрації.

У кільканадцятиособовій групі з п'ятих областей України знайшлися урядовці, передусім із найнижчих щаблів влади, політичні та громадські діячі, журналісти, активісти, що намагаються включитися в процес реформи самоврядування в Україні. **30 вересня** вони побували в Білостоці, де провели зустрічі в Підляському воєводському управлінні, Маршалківському управлінні Підляського воєводства, Воєводському адміністративному суді та в спілці «Лех», яка займається управлінням відходами. Могли також побачити звалище в Гриневичах. У наступних днях українська делегація побувала в Наровці, Біловалю знайшлася презентація підляського весілля – показ обряду короваю у виконанні місцевого гурту «Гі-

Зустріч урядовців у Маршалківському управлінні Підляського воєводства

Це була друга з трьох навчальних поїздок, метою яких є ознайомлення українців з історією польської реформи та сучасним механізмом функціонування органів місцевого самоврядування в Польщі. Раніше українські урядовці побували в Свентокшиському воєводстві. На листопад запланова-

на третя начальна поїздка.

Проект співфінансується з фондів Програми «Підтримка демократії» в рамках програми польського співробітництва в цілях розвитку Міністерства закордонних справ РП.

Людмила ЛАБОВИЧ
Фото авторки статті

W lipcu – wrześniu 2015 r. Związek Ukraińców Podlasia dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji zrealizował w ramach projektu „Festiwale kultury i tradycji ukraińskich na Podlasiu” następujące imprezy kulturalne:

- „Na Iwana, na Kupala” (Dubicze Cerkiewne)
- „Wasyłówka” (Dąbrowica Mała)
- „Dżerela. Tradycje i transformacje” (Czeremcha).

Realizację projektu finansowo wspierał Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego.

